

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN AB ÜLKELERİYLE
DIŞ TİCARETİ

122185

AYLİN KOÇ

122185

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ömer Özçiçek

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GAZİANTEP
Aralık 2002

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖZET
GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN AB ÜLKELERİYLE
DIŞ TİCARETİ

KOÇ, Aylin

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ömer Özçiçek

Aralık, 2002, Sayfa 118

Küreselleşme hareketlerinin giderek hız kazanması ve bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, uluslararası düzeyde bütünleşen ekonomik topluluk ve kutuplaşmaları da beraberinde getirmiştir. Türkiye’nin çeşitli ekonomik bütünleşme alternatifleri arasında, Avrupa Birliği’ni tercih etmesi rasyonel bir seçim olmuştur. Türkiye, Dünyanın en gelişmiş ülkelerinin bulunduğu bu bölgesel gelişme grubuna tam üye olmak amacıyla 1959 yılından bu yana çaba göstermektedir. Bu birleşme sürecinin Türk dış ticareti üzerindeki etkileri bu tezin konusunu oluşturmaktadır.

Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerinde, Türkiye, Katma Protokol’le hedeflenen Gümrük Birliği’nin gerçekleştirilmesi ve üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi’nin uygulanması amacıyla 1971 yılından itibaren üstlendiği yükümlülükleri, 6 Mart 1995 tarihinde somutlaşan Gümrük Birliği’nin 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesiyle yerine getirmiştir.

Gümrük Birliği’nin gerçekleşme sürecinde Türkiye-AB ilişkilerinin dış ticaretimiz üzerinde oluşturduğu statik ve dinamik etkilerin boyutlarını belirlemek ve bu etkileri ölçmek amacıyla modeller oluşturulmuş ve etkilerin hangi yönde olabileceği analiz edilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, Türkiye-AB Gümrük Birliği sürecinin Türk ekonomisi üzerinde ne gibi etkileri yarattığı, bu sürecin Türkiye’nin çeşitli sektörleri üzerindeki etkileri incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümrük Birliği, Avrupa Birliği, İthalat, İhracat, Döviz Kuru

Bilim Dalı Sayısal Kodu: EKON 590

ABSTRACT
FOREIGN TRADE OF TURKEY WITH EU COUNTRIES AROUND
THE CUSTOMS UNION

KOÇ, Aylin

M.A. Thesis, Department of Economics

Supervisor: Asst. Prof. Ömer Özçiçek

December, 2002, 118 pages

Fast actions of globalization and developments of information and communication technologies at integrated international level economic union and polarization have been bringing together. Among the different economic integrations alternatives of Turkey, preference of EU is a rational selection. Turkey has made an effort to be full member of regional development group since 1959 which has the most developed countries of the world. Subject of this thesis is that effects of integration process on Turkish foreign trade.

Relations at Turkey with European Union objectives with Additional Protocol which was necessary fulfillment of The Customs Union and application of common customs tariffs against the third countries for liabilities of Turkey since 1971, concretize of The Customs Union at 6 March 1995 and The Customs Union's validity at 1 January 1996 were carried out by Turkey.

To determine dimensions of static and dynamic effects of Turkey-EU relations on our foreign trade during the realization process of The Customs Union and effect, models were formed and effects were analysed which ways can be.

Furthermore, what effects will be happen on Turkish Economy with process of Turkey-EU The Customs Union and effects of this process on Turkey's different sectors were examined and tried to explain.

Keywords: The Customs Union, European Union, Import, Export, Exchange Rate

Science Code: EKON 590

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ.....	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA TİCARETİNDEKİ GELİŞMELER VE GÜMRÜK BİRLİĞİ

1.1 DÜNYADAKİ İKTİSADİ GRUPLAŞMALAR.....	7
1.2 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TANIMI.....	9
1.3 AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GÜMRÜK BİRLİĞİ.....	11
1.4 TÜRKİYE – AB GÜMRÜK BİRLİĞİ.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN ETKİLERİ

2.1 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN STATİK VE DİNAMİK ETKİLERİ	17
2.1.1 Statik Etkiler.....	17
2.1.2 Dinamik Etkiler	18
2.2 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN ETKİLERİNE YÖNELİK DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

3.1 TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİ....	36
3.1.1 Dış Ticaretin Yapısı.....	36
3.1.2 Dış Ticaret Hacmi.....	37
3.1.3 Dış Ticaret Bilançosu ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranları	41
3.1.4 Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Dış Ticaret	41
3.2 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRK DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ	44
3.3 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN YABANCI SERMAYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	51
3.3.1 Gümrük Birliği ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	53
3.4 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİSİ.....	55
3.5 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ İŞLETMELERİNE ETKİLERİ	57
3.5.1 Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde KOBİ Politikaları.....	60

3.6 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN SEKTÖREL ETKİLERİ	63
3.6.1 Gümrük Birliği'nin Tekstil Sektörüne Etkileri	63
3.6.2 Gümrük Birliği'nin Otomotiv Sanayi Üzerindeki Etkileri.....	69
3.6.3 Gümrük Birliği'nin Tarım Sektörüne Etkileri	77
3.6.4 Gümrük Birliği'nin Demir-Çelik Sektörüne Etkileri	83
3.7 GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI EKONOMİK GÖSTERGELER	85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

4.1 ZAMAN SERİLERİNDE DURAĞANLIK KAVRAMI	88
4.2 BİRİM KÖK (UNIT ROOT) TESTİ	89
4.3 KUKLA DEĞİŞKENLİ MODELLER	92
4.3 ÇOKLU REGRESYON YÖNTEMİ	94
4.4 PARAMETRELERİN TAHMİNİ	95
4.4.1 Çoklu Regresyonda Kullanımı	96
4.6 MODELLERİN TANIMLANMASI VE İNCELENECEK DEĞİŞKENLERİN BELİRLENMESİ	98
4.6.1 Ticaret Bloklarının Tanımlanması	98
4.6.2 Modeller İçin Teorik Çerçeve.....	98
4.7 ANALİZ SONUÇLARININ YORUMLANMASI	101
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	112

TABLOLAR

Tablo 1. AB'ne Üye Ülkelere Ait Bazı İstatistikler	13
Tablo 2. Dış Ticaret Göstergeleri (1989-1990).....	37
Tablo 3. Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminde Gelişmeler (1923-1980).....	38
Tablo 4. Yıllara Göre Dış Ticaret Değerleri (1970-1980).....	39
Tablo 5. Dış Ticaret Göstergeleri (1980-1995).....	40
Tablo 6. Türkiye AB Dış Ticareti (1967-1990).....	42
Tablo 7. Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı (1993-2000).....	45
Tablo 8. Türkiye'nin AB ile Ticaretinin Sektörel Dağılımı(1933-2000).....	47
Tablo 9. Türkiye'nin AB ile Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Dağılımı.....	48
Tablo 10. Avrupa Birliği'nin İthalat ve İhracatında Türkiye'nin Yeri(1993-1999)	50
Tablo 11. İzin Verilen ve Gerçekleşen Yabancı Sermaye Yatırımları (1993-2000)	51
Tablo 12. Yıllar İtibariyle Doğrudan ve Portföy Yatırımları (1993-2000).....	54
Tablo 13. Tarım ve Sanayi Sektörlerinin GSMH İçindeki Payı (1990-2000).....	56
Tablo 14. Dış Ticaretin Sektörel Dağılımı (1994-2000).....	56
Tablo 15. KOS İşletmelerinin Sektörlere Göre Dağılımı.....	58
Tablo 16. Teks. ve Konf. İhracatının Türkiye Toplam İhracatı İçindeki Payı....	65
Tablo 17. Otomobil İthalatının Bölge ve Ülkelere Göre Değişimi (1993-1999)..	73
Tablo 18. Hafif Ticari Araçlar İthalatının Bölge ve Ülkelere Göre Dağılımı....	74
Tablo 19. GSMH- Sektörel Büyüme Hızları (1997-2000).....	79

Tablo 20. Tarımın GSYİH İçindeki Payı(1996-2000).....	79
Tablo 21. Türkiye'nin Bölgelere Göre Demir-Çelik İhracatı (1996-1999).....	84
Tablo 22. Türkiye'nin Bölgelere Göre Demir-Çelik İthalatı (1996-2000).....	84
Tablo 23. Türkiye'de Başlıca Ekonomik Göstergeler (1996-2000).....	86
Tablo 24. Birim Kök Testi Sonuçları.....	92
Tablo 25 Regresyon Analizi Sonuçları	102
Tablo 26. Dinamik Analiz Sonuçları	105

ŞEKİLLER

Şekil 1. Türkiye-AB Dış Ticareti (1967-1980).....	43
Şekil 2. Türkiye-AB Dış Ticareti (1981-1995).....	43
Şekil 3. Toplam İhracat ve İthalat (1993-2000).....	45
Şekil 4. Toplam İhracat ve İthalatta AB'nin Payı (1993-2000).....	46
Şekil 5. AB'den İthalat.....	48
Şekil 6.AB'ne İhracat.....	48

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği (European Union)

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AKÇT: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

D.OECD: Diğer OECD ülkeleri

DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DTM: Dış Ticaret Müsteşarlığı

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

DYS: Doğrudan Yabancı Sermaye

EVDS: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)

GB: Gümrük Birliği (The Customs Union)

GSMH:Gayri Safi Milli Hasıla

İKV: İktisadi Kalkınma Vakfı

İSO: İstanbul Sanayi Odası

İTO: İstanbul Ticaret Odası

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organisation for Economic Cooperation Development)

OKK:Ortaklık Konseyi Kararı

TCMB:Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

GİRİŞ

Dünyamız, küreselleşme eğilimlerinin hızla arttığı global politikaların yoğunluk kazandığı bir dönemi yaşamaktadır. Küreselleşme olgusu ekonomik, siyasi ve kültürel olayların hepsinde varlığını hissettirmiştir. Ekonomik açıdan bakıldığında küreselleşmenin, ülke ekonomilerinin yabancı mal, hizmet ve sermayeye açılma süreci olduğu görülmektedir.

Küreselleşmenin en iyi örneklerini bölgesel ekonomik entegrasyon hareketleri oluşturmaktadır. Ekonomik entegrasyon hareketleri bütün dünyada hızla yayılmaktadır. 1957 yılında temelleri atılan Avrupa Birliği (EU), Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (EFTA), Asya Ekonomik Birliği (ASEAN), Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), 1992 yılında imzalanan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) gibi ekonomik entegrasyon ve ortak karar alma mekanizmalarının oluşturulmasının en iyi örnekleridir.

Avrupa Birliği'nin temeli üye ülkelerin bir gümrük birliği oluşturmalarına dayanmaktadır. Siyasal entegrasyon sürecinde gümrük birliği merkezi bir noktaya oturtulmuştur. Bu nedenle gümrük birliklerinin ekonomik açıdan küreselleşme kavramı çerçevesinde önemli bir yer tuttuğu açıktır.

Geleneksel olarak Avrupa ile hareket eden, ekonomik ve sosyal gelişmesi için kendine Batı Avrupa'yı model alan Türkiye, Birleşik Avrupa Hareketinin önemini ilk kavrayan ülkelerden biri olmuş ve 1959 yılında AET'ye ortak üye olabilmek için başvurmuştur. 1963 yılında Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasında Ankara Anlaşması imzalanarak ileride tam üyeliği öngören ve aşamalı bir şekilde kurulacak olan Gümrük Birliği üzerine oturtulmuş bir ortaklık kurulmuştur.

1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşması, Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinin çerçevesini oluşturan ortaklık anlaşmasıdır ve Türkiye ile topluluk arasındaki ilişkileri düzenleyen ilk temel belge niteliğindedir. Bu anlaşmaya göre, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği sürecinin hazırlık dönemi,

geçiş dönemi ve son dönem olmak üzere üç aşamadan geçerek kurulması öngörülmüştür.

Hazırlık dönemi 1 Aralık 1964'ten itibaren 5 yıl olarak planlanmış ancak 7 yıl sürmüştür. Bu dönem süresince Türkiye ekonomisinin güçlendirilmesine çalışılacaktı. Burada Türkiye'nin en büyük sorunu ortak gümrük tarifelerine uyum meselesiydi.

1970 yılında geçiş döneminin koşullarını hazırlayan Katma Protokol imzalanmıştır. Ancak geçiş döneminin hukuken başlaması 1 Ocak 1973 yılında olmuştur. Bu protokole göre malların serbest dolaşımı belirli usul sıra ve sürelerle göre olacaktır. Kişilerin hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı, ulaştırma, rekabet vergilenme ve mevzuatın yakınlaştırılması Katma Protokole göre olacaktır. Katma protokol bir geçiş anlaşması niteliğini taşımaktadır. Bu anlaşmadan sonra beklenen tam üyeliktir. Katma protokole göre taraflar aralarında yapacakları ihracat ve ithalatta eş etkili vergi ve resimler koymayacaklar ve halen uyguladıkları gümrük vergileri ile eş etkili vergi ve resimleri artırmayacaklardır.

Türkiye 1987 yılında, Avrupa Topluluğuna tam üyelik için başvurmuştur. Avrupa Topluluğu Konseyi Türkiye'nin bu müracaatını incelemiş ve 1989'da komisyon görüş raporunu olumsuz olarak Avrupa Topluluğu Bakanlar Konseyine sunmuştur. Komisyonun olumsuz görüşü 5 Şubat 1990 tarihinde benimsenmiş ve Türkiye'nin tam üyelik başvurusu 1992'den sonraya kalmıştır. Daha sonra 1992 Ocak ayında Ankara'da Türkiye ile Avrupa Birliği arasında bir çalışma programı imzalanarak yürürlüğe konulmuş ve 9 Kasım 1992 tarihli Ortaklık Konseyi Toplantısında Gümrük Birliği'nin 1995 yılında tamamlanması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Daha sonra 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı onaylanarak 1.1. 1996 yılında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne katılması kararlaştırılmıştır.

1 Ocak 1996 tarihinde gerçekleştirilen Türkiye – AB Gümrük Birliği ile Türkiye, topluluk kaynaklı sanayi ürünlerine uygulamakta olduğu gümrük vergisi ve

eş etkili vergileri sıfırlamış ve üçüncü ülke kaynaklı ürünlere ise topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'ni uygulamaya başlamıştır.

Günümüze kadar geçen sürede, Gümrük Birliği'nden kaynaklanan önemli olumsuz sektörel veya makroekonomik değişiklik gözlenmemiştir. Ancak doğal olarak, aşağıdaki nedenlerden dolayı belirli bir ayarlama maliyeti bulunmaktadır.

- Tarife gelirindeki kayıp,
- Artan rekabet nedeniyle işini kaybedecek kişilerin ihtiyaçları doğrultusunda sosyal güvenlik sisteminde gerçekleştirilecek değişiklikler,
- Rekabet politikası, devlet yardımları, fikri ve sınai mülkiyet hakları, teknik engeller ve gümrük işlemleri alanlarında gerçekleştirilmesi gereken mevzuat uyumu ile bu mevzuatın etkin uygulanmasının maliyeti

Gümrük Birliği'nin tamamlanmasının ardından geçen beş yılda, bu sürecin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerine yönelik çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların bir kısmı 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nı bir ticaret anlaşması gibi ele alarak tam üyelik perspektifi ortaya koyulmaksızın müzakere edildiği ve bu çerçevede Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine zarar verdiği sonucuna varmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde Gümrük Birliği ile Türkiye'nin tek taraflı tavizler üstlendiği ve ulusal ticaret politikasının Birliğin ticaret politikasına tabi olduğu eleştirileri yöneltilmektedir. Söz konusu değerlendirmeler yapılırken öncelikle Gümrük Birliği'nin tamamlanması ile Türk dış ticaretinde Avrupa Birliği lehine ithalat artışı ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin tercihli ticaret rejimine uyum zorunluluğu temel argüman olarak alınmaktadır. Ayrıca ilk aşamada Türkiye'nin gümrük duvarlarını sıfırlaması ile belirli bir kamu gelir kaybına maruz kalacağı ifade edilmekte ve ilerleyen dönemde Avrupa Birliği'nden gelen mallarla rekabet edemeyen firmaların kapanması ya da pazar kaybına uğraması ile işsizliğin artacağı üzerinde durulmaktadır.

Belirtilen konularda yoğunlaşan eleştirilerde, Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine etkileri değerlendirilirken temel alınması gereken iki önemli husus gözden kaçırılmaktadır. Öncelikle Gümrük Birliği, nihai aşamada Avrupa Birliği ile tam entegrasyon yönünde Ortaklık Anlaşması, Katma Protokol ve son olarak 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Türkiye'nin üstlendiği bir yükümlülüktür. Gümrük Birliği süreci 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi toplantısı ile başlatılmamış aksine söz konusu toplantıda Katma Protokol ile başlayan sürecin tamamlanmasına ilişkin bir karar alınmıştır. Bu karar aynı zamanda Türkiye'nin uygulamada 1971 yılında Avrupa Birliği piyasasında sanayi ürünleri ihracatına ilişkin tek taraflı olarak elde ettiği hakların eşitlenmesi anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle Gümrük Birliği'nin etkilerine yönelik değerlendirmelerin Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirdiği 1996 yılından başlatılması, Türkiye'nin 1971 yılından itibaren sanayi ürünlerini sıfır gümrükle Avrupa Birliği ülkelerine ihraç imkanı elde etmesi ve bu imkanın yıllar itibariyle yarattığı değişim ile ekonomiye katkısının göz ardı edilmesi eksik ve yanıltıcı sonuçlar doğurmaktadır.

Bir diğer önemli husus, Gümrük Birliği çerçevesinde gerçekleştirilen mevzuat uyumunun, 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde Avrupa Birliği'ne adaylığı teyit edilen Türkiye'nin, Kopenhag kriterleri kapsamındaki müktesebat uyum çalışmalarında önemli yol almasını sağlamış olmasıdır. Gümrük Birliği ile bu alanda katedilen mesafe, Türkiye'nin diğer aday ülkelere oranla avantajlı duruma geçmesi sonucunu doğurmuştur.

Gümrük Birliği'nin bir başka temel özelliği, bir ekonomik entegrasyon modeli olarak Dünya Ticaret Örgütü'nün uluslararası ticarete getirdiği kurallar çerçevesinde yapılandırılmış olmasıdır. Türkiye'nin, Gümrük Birliği sürecinde gerçekleştirdiği her çalışma taraf olduğu Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinden doğan yükümlülükleri ile örtüşmektedir. Ticaretin hızla liberalleştiği global ekonomi ortamında Gümrük Birliği, Türkiye'nin bu süreçte her durumda yerine getirmesi gereken uluslararası standartları yakalamaya yönelik çalışmalara ivme kazandırmıştır. Gümrük Birliği, 1980 yılı itibariyle ticaret politikasını uluslararası

piyasalara açılmak yönünde belirleyen Türkiye için, küresel entegrasyonun ekonomik koşullarını belirleyen Dünya Ticaret Örgütü üyeliği çerçevesindeki yükümlülüklerinin çok daha kapsamlı ve kısa sürede yerine getirilmesi anlamına gelmektedir. Gümrük Birliği ile Türkiye uluslararası piyasalarla bütünleşme yönünde önemli ekonomik blokların biri içerisinde yer almayı başarmıştır.

Gümrük Birliği, ulusal ve uluslararası düzeyde Türk sanayiinin üretim kalitesini nihai tüketicinin maksimum faydasını ön koşul olarak ele alıp yükseltmesi, böylece rekabet kapasitesini artırması yönünde gerekli çalışmalara bir çerçeve olmuştur. Bu doğrultuda gerek kamu düzeyinde ilgili kuruluşlara gerek Türk sanayicisine, çalışmalara en kısa sürede başlamaları yönünde ivme kazandırmış, üretim kalitesi ve tüketici memnuniyetinin marjinal karın temel belirleyicisi olduğu yönünde zihniyet değişikliğine neden olmuştur.

Siyasi ve ekonomik yararlarının yanı sıra Gümrük Birliği'nin tam uygulanması önemli mikro ve makroekonomik dinamiklerin ortaya çıkmasına yol açacaktır. Tam uygulama sürecinde Gümrük Birliği pazar genişlemesine neden olacak ve bu şekilde ticaret yaratma etkisi ile kısa dönemde statik faydalar sağlamanın yanı sıra, yabancı sermaye ve teknik gelişmeyi teşvik ederek uzun vadeli dinamik yararlar da sağlayacaktır. Piyasaların bütünleşmesi, bazı büyük sanayi kollarında firmaların büyüklüğünden kaynaklanan faktör maliyetlerinin düşmesi ve verimlilik dolayısıyla üretimin artması sonucu ortaya çıkan ölçek ekonomilerinin güçlenmesine de neden olacak; artan rekabet girişimciliğe ve yönetime ilişkin performansı iyileştirecektir. Bu çerçevede elde edilen dinamik kazançlar uzun dönemde ekonominin yeniden yapılanmasına yol açacaktır.

Bu tezde, Türkiye – AB Gümrük Birliği sürecinin Türk dış ticareti üzerindeki etkileri, Türkiye – AB ilişkileri çerçevesinde uygulamalı olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin genel olarak ithalatını ve bunun yanı sıra Avrupa Birliği'nden ve D. OECD ülkelerinden yaptığı ithalatı nasıl etkilediği ekonometrik analiz yapılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak burada diğer

Çalışmalardan farklı olarak veri aralığı 2000 yılını da kapsayacak şekilde genişletilmiş ve ayrıca kullanılan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni kaç dönem sonra etkilediğini bulmak içinde dinamik analiz yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, öncelikle dünyadaki iktisadi gruplaşma hareketlerine değinilmiş, daha sonra Türkiye–AB ilişkileri çerçevesinde Gümrük Birliği ve süreci incelenmiştir.

İkinci bölümde, Gümrük Birliği’nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini inceleyen daha önce yapılmış çalışmalara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, Gümrük Birliği’nin Türkiye ekonomisi üzerinde ne gibi etkiler yarattığını görebilmek amacıyla, Gümrük Birliği’nin çeşitli sektörler ve Türk dış ticareti üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde ise, ekonometrik çalışma yapılmıştır. Yapılan regresyon analizinde Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin dış ticaretine etkileri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA TİCARETİNDEKİ GELİŞMELER ve GÜMRÜK BİRLİĞİ

1.1 DÜNYADAKİ İKTİSADİ GRUPLAŞMALAR

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada birçok iktisadi birleşme hareketi görülmüştür. Fakat kurulan birliklerin büyük bir kısmı bir süre sonra ya faaliyetini sürdürememiş ya da tamamen yeni düzenlemelerden geçirilmiştir. Değişen dünya koşulları içinde bu hareketler günümüzde yaygın biçimde görülmektedir. İktisadi birleşme faaliyetlerindeki bu gelişmede Avrupa Birliği'nin gösterdiği başarıların önemli bir etkisi vardır. Giderek az gelişmiş ülkeler de konuya yakın ilgi göstermişlerdir.

Bu iktisadi birleşme faaliyetleri genellikle iki yönde gelişmiştir. Birincisi coğrafi bölge temeline dayanan birleşmelerdir. İkincisi ise belirli bir coğrafi bölge ile sınırlı olmayıp ortak din, siyasal ve ekonomik rejim gibi faktörlere dayanan birleşmelerdir. Coğrafi bölge temeline dayalı olarak ülkelerin oluşturdukları iktisadi birleşmeler arasında Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Asya ve Pasifik Ekonomik İşbirliği, (APEC) ve Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) sayılabilir. OECD ve İslam Konferansı Teşkilatı ise ikincisine örnek gösterilebilir (Seyidoğlu, 1999: 245).

Kendi aralarında iktisadi birlik oluşturan ülkelerin çoğu aynı zamanda DTÖ'ne de üyedir. Dolayısıyla bu kuruluşun aldığı kararlar doğrultusunda tarifelerini ve tarife dışı engellerini çok yanlı biçimde azaltmakla yükümlüdürler.

DTÖ: 1 Ocak 1995 tarihinde faaliyete geçen DTÖ, Uruguay Görüşmeleri'nde oluşturuldu ve dünya ticaretini serbestleştirme çabalarını sürdürmek üzere GATT anlaşmasını değiştirip geliştirerek kendi bünyesine aldı.

GATT, geçici bir anlaşma olarak ortaya çıkmıştı; temel olarak da sanayi malları üzerindeki dünya ticaretini serbestleştirmeye yönelik çalışmalar yapmıştır.

Uruguay Toplantılarında GATT sözleşmesinde değişiklik yapılmış ve yeni ortaya çıkan anlaşma metnine GATT 94 adı verilmiştir. Anlaşmada yapılan bu değişikliklerden sonra GATT 94 yukarıda bahsedildiği gibi DTÖ'ne bağlandı. DTÖ'nün geniş anlamda dünya ticaretini serbestleştirme amacına ulaşabilmesi için üye ülkelerin ortak çıkar ve karşılıklı olma ilkeleri doğrultusunda hareket ederek dış ticarete her türlü engeli ve farklı işlemleri kaldırmaları öngörülür. Sonuç olarak, ticaretteki bütün bu engellerin ve ayırımcılığın kaldırılması ile uluslararası ticarete serbestleşme sağlanacak ve bütün ülkelerin yararına olarak uluslararası ticaret hacmi artmış olacaktır.

NAFTA: ABD ile Kanada arasındaki ticari engellerin kaldırılmasına yönelik görüşmeler GATT'ın imzalanmasının hemen sonrasına kadar iner. Bu iki ülke arasındaki ticaret, dünyadaki en büyük ikili ticaret akımını oluşturur. Meksika'nın da 1986 yılında GATT'a üye olmasından sonra, ABD bu iki ülke ile de ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla bir anlaşma imzalamıştı. Çünkü Meksika ABD'nin Kanada ve Japonya'dan sonraki en büyük ticaret ortağı durumundaydı. ABD'nin bir yandan Kanada, diğer yandan Meksika ile yaptığı anlaşmalar, neticede ABD-Kanada-Meksika arasında Kuzey Amerika kıtasını kapsayacak şekilde bir Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) oluşturulmasını gündeme getirmiş ve bu yönde hazırlanan anlaşma 12 Ağustos 1992'de imzalanmıştır.

NAFTA bir serbest ticaret bölgesi anlaşmasıdır. Buna göre bu üç ülke kendi aralarındaki ticarete her türlü engeli kaldırmayı ve ancak üçüncü ülkelere karşı ulusal tarifelerini sürdürmeyi kabul etmişlerdir. Anlaşmanın kapsamına tarım ve sanayi ürünleri girmektedir. Gümrük vergilerinin ilke olarak on yıllık süre içinde sıfırlanması öngörülmüştür. Bununla beraber, bazı tarım ürünlerine daha uzun süreler tanınmıştır. Çevre koruması, sınai ve fikri mülkiyet hakları, kara ve hava taşımacılığı gibi hizmetlerde anlaşmanın kapsamına girmektedir.

APEC: Asya ve Pasifik ülkeleri arasında 1989'da oluşturulan bir ekonomik işbirliği kuruluşudur. Üyeleri Avustralya, Kanada, Japonya, Güney Kore, Yeni

Zelanda ve ABD gibi gelişmiş ülkelerle birlikte Brunei, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland, Çin Halk Cumhuriyeti, Hong Kong ve Taiwan gibi gelişmekte olan Asya ülkelerini de kapsamaktadır. APEC, bölge ülkeleri arasında ticaretin serbestleştirilmesi, dış yatırımlar, teknoloji transferi, enerji telekomünikasyon gibi alanlarda işbirliğini öngörür. Fakat üyeler açısından bir danışma ve görüşme forumu niteliği taşır. Bağlayıcı karar alma veya politika belirleme kuruluşu değildir (Seyidoğlu, 1999: 250).

ASEAN: Güneydoğu Asya Ulusları Birliği'nin beş üyesi bulunmaktadır. Bunlar Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'dır. Birliğin amaçları arasında gıda ve enerji başta olmak üzere temel mal ve hizmetlerin sağlanmasına yönelik büyük ölçekli sanayi tesisleri kurma, ticareti serbestleştirme, üçüncü piyasalara açılma ve diğer uluslararası ekonomik ve mali konularda işbirliği sağlama gibi konular yer almaktadır.

1.2 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TANIMI

Uluslar arası ekonomik birleşme şekilleri basitten kapsamlıya doğru, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik birlik ve ekonomik ve parasal birlik şeklinde sıralanır.

En basit ekonomik entegrasyon şekli olan serbest ticaret bölgesi, üyeler arası ticareti kısıtlayan ya da engelleyen tarife ve kota gibi sınırlamaların kaldırıldığı, üye ülkelerin birlik dışında kalanlara karşı ortak bir tarife uygulama yükümlülüğü altında bulunmadıkları ekonomik birleşme türüdür. Dünya ekonomisinde serbest ticaret bölgelerine, 1960 yılında Latin Amerika ülkeleri arasında kurulan Latin Amerikan Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA) ve Batı Avrupa'da gerçekleştirilen Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) örnek olarak verilebilir (Ertürk, 1998: 53).

Gümrük Birlikleri, serbest ticaret bölgelerine göre daha geniş kapsamlı bir ekonomik entegrasyon şeklidir. Gümrük Birlikleri, iki ya da daha fazla ülkenin bir araya gelerek, malların ticaretini etkileyen her türlü engelin ortadan kaldırılması ile

serbest bir ticaret alanı yaratılmasını ve birlik dışında kalan ülkelere karşı da ortak gümrük tarifesi uygulanmasını öngören bir ekonomik örgütlenme modelidir.

Bu aşamada temel amaç, milli ekonomi potansiyellerini birbirine yakınlaştırmak suretiyle yaratılacak daha büyük bir ekonomik potansiyelden faydalanmaktır (Demirel, 1998: 25).

Gümrük Birliği konusuna daha da açıklık getirmek için;

1. Ortak gümrük alanları sınırlarına uygulanabilir, ortak bir gümrük tarifesinin kurulması,
2. Ortak bir gümrük tarifesinin hazırlanıp uygulanması,
3. Üye devletler arasındaki alışverişlerde gümrük vergilerinin ya da eşdeğerdeki vergilerin ve sınırlayıcı her türlü mevzuatın yasaklanmasını ve böylece üye devletlerin gümrük alanları yerine tek bir gümrük geliştirilmesi.
4. Ortak gümrük tarifesi gereğince alınan gümrük vergilerinin paylaşılmasının zorunlu kılındığını belirtmek gerekir (Avrupa Birliğinde Gümrük Birliği, (1978: 7-8).

Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi gümrük birliklerindeki temel unsurlar malların serbest dolaşımını etkileyen enstrümanların oradan kaldırılmasıdır. Bu enstrümanlar, gümrük vergileri, bunun gibi eş etki yapan diğer vergiler ve kotalardan ibarettir.

Malların serbest dolaşımını engelleyici her türlü kısıtlama ve koruyucu engel gümrük birliği uygulanan ülkeler arasında ortadan kalkar. Gümrük birliğine dahil ülkeler birbirlerine gümrük vergisine eş etkili başka vergiler uygulamazlar. Ayrıca malların serbest dolaşımını engelleyici miktar kısıtlaması veya kota türü sınırlamalar getiremezler.

Dünya ticaretini etkileyen bu olumsuz araçların belirli ülkeler arasında kaldırılarak bir iç pazar oluşturulması için bu ülkelerin üçüncü ülkelere karşı uygulayacakları gümrük tarifelerinin de uyumlu olması gerekmektedir. Bu nedenle üçüncü ülkelere karşı da ortak gümrük tarifesi uygulanarak birleşmenin yaratacağı sorunlar ortadan kaldırılmıştır.

Ekonomik entegrasyonun üçüncüsü olan Ortak Pazarda, gümrük birliği için gerekli şartlara ilaveten birliğe üye ülkeler arasında emek, sermaye ve müteşebbis gibi üretim faktörlerinin birlik içinde serbest dolaşımı sağlanır.

Ekonomik birlik, birliğe üye ülkelerin ekonomilerinin tam olarak birleştirilmesidir. Ortak pazar aşamasındaki şartlara ek olarak ekonomik, parasal ve sosyal politikalar ile kurumların birleştirilmesini öngörür. Özellikle tek para sistemi, merkez bankası ve birleştirilmiş mali sistem ile ortak bir dış ticaret politikasını içerir (Karluk, 1996a : 76).

Ekonomik ve parasal birliğin, ekonomik birlikten farkı ulusal ekonomik bağımsızlığın büyük ölçüde kaldırılması ve bunun yerini uluslararası bir otoritenin almasıdır. Birliğe üye ülkelerin ulusal paraları arasında sabit kur ilişkisi olup, üyeler arasında ulusal para ve maliye politikaları uyumlaştırılmaktadır (Uyar, 2000: 5). Ekonomik ve parasal birlikte, ulusal devletler uluslararası (supranational) bir organ tarafından belirlenen makro ekonomik politikaları uygulayan pasif bir güç haline gelirler ve tek para birimine geçilir. AB, ilk dört aşamayı eksiksiz yaşamış ve Aralık 1991 tarihli Maastricht Zirvesi'nde en geç 1.1.1999'da tam ekonomik birliğe geçilmesi kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren Euro kanunen geçerli para olarak kullanılmaya başlanmış ve 1 Ocak 2002 itibarıyla de Euro banknot ve madeni paralar piyasaya sürülmüştür.

1.3 AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GÜMRÜK BİRLİĞİ

Gümrük Birliği, Avrupa bütünleşmesinin temel unsurunu ya da çekirdeğini oluşturmaktadır. Malların serbest dolaşımını da kapsayan Gümrük Birliği kişilerin,

hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı ile birlikte ekonomik entegrasyonun sağlanması yolunda katalizör olarak ele alınmıştır.

Topluluğun temel amaçlarından biri olan gümrük birliği, topluluğu kuran Roma Anlaşmasında tanımlanmıştır. Bu anlaşmanın 9. maddesi gümrük birliğinin sadece uygulama alanından söz etmektedir. Bu maddeye göre; “ Topluluk mal alışverişlerinin tümünü içine alan ve üye ülkeler arasındaki ithalata ve ihracata uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili diğer vergilerin yasaklanması ile üçüncü ülkelerle ilişkilerde ortak gümrük tarifesinin kabulünü kapsayan bir gümrük birliği üzerine kuruludur.

Gümrük Birliği’nin tanımına Lahey Uluslararası Adalet Divanı’nın bir kararında da rastlanmaktadır. Bu tanıma göre Gümrük Birliği, akit tarafların her birinde tek bir tarifenin uygulandığı, birliğe dahil olmayan ülkelere karşı tek bir gümrük duvarının varolduğu, birliğe dahil olan ülkeler arasında mal alışverişlerine uygulanan gümrük vergilerinin ve eş etkili vergilerin kaldırıldığı ve alınan vergilerin üye ülkeler arasında paylaşıldığı bir birliktir.

Uluslararası düzeyde Gümrük Birliği deneyiminin en geniş kapsamlı ve başarılı uygulaması Avrupa Birliği tarafından gerçekleştirilmiştir. Roma Anlaşması’nda iç gümrüklerin azar azar indirilerek, 12 yıl sonra sıfıra indirilmesi öngörülmüyordu. Kurucu ülkeler, gümrüklerin kaldırılmasında bir güçlükle karşılaşmadılar. Tarifelerde en son indirim öngörülen süreden 18 ay önce gerçekleştirilmiştir. İç gümrüklerin kaldırılmasını, yine aynı yıl içinde dışarıya karşı ortak bir gümrük tarifesinin (OGT) uygulamaya konması izledi. Böylece üçüncü ülkelere topluluğa girecek mallardan OGT’de belirlenen oranda bir vergi alınmaya başlandı. Ancak bu deneyim gümrük birliği uygulamalarının ilki değildir. 1834 yılında birçok bağımsız Alman devletin kurduğu Zolverin ve Benelux deneyimleri sınırlı bir coğrafyada uygulanmış olsa da tarihsel planda ilk gümrük birliği girişimleridir. AB’deki gelişmeler bütünleşme kuramının temelini oluşturan GB’nin

diğer bütünleşme biçimlerini kapsayacak şekilde genişletilmesine neden olmuştur (Güngör, 1995:10).

Avrupa Birliği'ne üye ülkelere ait bazı istatistikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo:1- AB'ye Üye Ülkelere Ait Bazı İstatistikler

	Nüfus (Milyon \$)			GSYİH (Milyon \$)			Kişi Başına GSYİH (\$)		
	1997	1998	1999	1997	1998	1999	1997	1998	1999
Almanya*	82.06	82.02	82.09	2.114.411	2.150.480	2.111.975	25.767	26.219	25.728
Fransa*	58.61	58.85	59.10	1.371.517	1.390.729	1.386.256	23.401	23.632	23.456
İngiltere*	59.01	58.85	58.74	1.342.333	1.419.417	1.485.000	22.748	24.119	25.281
İtalya*	57.52	57.59	57.34	1.164.817	1.190.934	1.221.222	20.251	20.680	21.298
Avusturya*	8.07	8.08	8.18	205.957	211.221	209.994	25.521	26.141	25.672
Belçika*	10.19	10.21	10.15	243.771	250.193	248.936	23.923	24.505	24.526
Danimarka	5.28	5.30	5.30	168.485	173.701	173.686	31.910	32.774	32.648
Finlandiya	5.14	5.15	4.17	122.217	130.098	134.933	23.778	25.262	32.358
Hollanda	15.60	15.71	15.81	351.700	375.300	415.444	22.545	23.889	26.277
İrlanda*	3.67	3.70	3.75	75.371	89.403	97.420	20.537	24.163	25.979
İspanya*	39.32	39.37	39.42	532.083	553.213	621.111	13.532	14.052	15.756
İsveç	8.85	8.85	8.86	238.570	239.266	237.601	26.957	27.036	26.817
Lüksemburg	0.42	0.43	0.43	17.447	18.339	20.156	41.540	42.648	46.873
Portekiz	9.94	9.97	9.96	101.877	106.863	118.120	10.249	10.718	11.859
Yunanistan	10.50	10.52	.63	121.215	121.396	124.786	11.544	11.540	11.739

* Para birimleri pariteleri 1999 yılından itibaren Euro olarak gösterilmiştir.

Kaynak: TCMB, EVDS

1.4 TÜRKİYE – AB GÜMRÜK BİRLİĞİ

AB'nin kurucuları olan Altılar (Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İngiltere, Fransa ve İtalya) genellikle Türkiye'nin siyasi ve ekonomik ilişkilerinin yoğun olduğu ülkelerdir. Ayrıca dış politikasında da Batıya yönelen Türkiye, İkinci Dünya Savaşından sonra kurulan hemen hemen bütün Batılı örgüt ve kuruluşlar içinde yer almıştır.

Dolayısıyla Türkiye Roma Anlaşması'nın imzalanmasından sonra 1959 yılında bir ortaklık anlaşması imzalamak için Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvuruda bulunmuştur. Dört yıl süren görüşmeler 12 Eylül 1963 yılında Ankara Anlaşması ile sonuçlanmıştır. Bu anlaşma 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ankara Anlaşmasına göre, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında aşamalı olarak bir gümrük birliği kurulacak ve son aşamada bunu tam üyelik izleyecektir.

Ankara Anlaşmasının öngördüğü biçimde Türkiye ile AB arasında gümrük birliğinin kurulması 6 Mart 1995 'te yapılan Türkiye Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi toplantısında görüşülmüştür. Bu toplantıda gümrük birliğinin gerçekleşme yöntem ve koşullarının belirlendiği kararlar alınmıştır (Seyidoğlu, 1999: 274).

Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği, 1\95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde 1.1.1996 yılında gerçekleştirilmiştir. (Karluk, 1996b:532). Böylece Türkiye AB'ye karşı sanayi malları ithalatı üzerindeki tarifeleri sıfıra indirdi ve üçüncü ülkelere karşı da topluluğun ortak gümrük tarifesini uygulamaya başladı. Ülkemizin GB'ne kabulü ile birlikte 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren karşılaştığı yükümlülüklerin bir kısmını şöyle sıralayabiliriz (Esin, 1993: 8-71).

1. Miktar kısıtlamalarını bırakmak
2. Ortak Gümrük Tarifesine uyum,
3. Topluluğun dış ticaret politikasının kabulü
4. Gümrük mevzuatının kabulü
5. Rekabet hukuku kabulü
6. Standart uygulama usulleri kabulü
7. GATT Müzakeresinde kabul edilen AB çizgisini kabul etmek

Avrupa Birliği ise Türkiye'den ithal edilen sanayi malları üzerindeki tarifeleri ve öteki kısıtlamaları 1971'de kaldırmıştı. Fakat tekstil de ihracat kotaları, petrol ürünlerinde de tarife kontenjanları uygulamaktaydı. Gümrük Birliği ile birlikte

Avrupa Birliği, Türkiye kaynaklı tekstil ve petrol ürünleri üzerindeki bu kısıtlamaları kaldırmıştır.

Türkiye Gümrük Birliği'nin tamamlanması ile birlikte Avrupa Birliği'nden ithal edilen sanayi ürünlerine uyguladığı tüm gümrük vergileri ve eş etkili önlemleri ortadan kaldırmasının yanı sıra, uygulamakta olduğu miktar kısıtlamalarını da kaldırmıştır. Üçüncü ölkelerden ithal edilen ürünler içinde Avrupa Birliği'nin ortak dış tarife sistemini uygulamaya başlamakla beraber, hassas olarak nitelendirilen ürünler konusunda beş yıllık bir geçiş dönemi öngörmüştür. Bu geçiş dönemi süresince Türkiye'nin ilgili vergileri kademeli olarak Avrupa Birliği ile uyumlaştırması gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin ortalama tarifeleri üçüncü ölkeler karşısında %10 Avrupa Birliği karşısında ise %5 düzeyine inmiştir. Avrupa Birliği'nin ortak gümrük tarifeleri ise ortalama %6 civarındadır (Friedrich Ebert Vakfı, 1997: 15).

Tarım ürünleri konusunda 1\95 sayılı karar, Katma Protokolün tarım ürünlerine ilişkin hükümlerinin yürürlükte olduğu belirtmekle yetinmiştir. Katma Protokolde, serbest dolaşım sağlanıncaya kadar tarafların, aralarındaki tarımsal ürün ticaretinde karşılıklı olarak taviz tanımları hükme bağlanmıştır. Bu hüküm çerçevesinde, çeşitli ortaklık konseyi kararları ile topluluk tarafı, hemen hemen bütün tarımsal ürünlerde Türkiye'ye tavizler tanımıştır.

Geçiş dönemi boyunca benzer yükümlölüğü olduğu halde, Türkiye tarım ürünleri ithalatında topluluğa önemli bir taviz tanımamıştır. 1993 yılında karşılıklı olarak tarım ticaretinde taviz dengesinin kurulması amacıyla topluluk ile taviz müzakerelerine başlanmıştır. 1997 yılında müzakereler tamamlanmış ve 1\98 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde 1 Ocak 1998 de yürürlüğe girmiştir. Bu karar ile Türkiye'nin AB'ne olan tarımsal ürün ihracatının %93'ü herhangi bir şekilde tavizden yararlanır olmuştur. Türkiye'nin topluluk lehine, tanıdığı tavizler ise AB'den olan tarım ürünleri ithalatımızın yaklaşık % 33'ünü kapsamaktadır (Şahinöz, 1998: 380).

Türkiye halen, Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerle tamamladığı tercihli ticaret anlaşmalarına uyum sağlamak için faaliyetlerini sürdürmektedir. Türk rekabet mevzuatının AB ile uyumu konusunda ise önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda rekabetin ve tüketicinin korunması ile ilgili kanunlar yürürlüğe konulmuş patent, telif hakları ticari markalar ve ithalatta haksız rekabetin engellenmesi ile ilgili Kanun hükmünde Kararnameler çıkarılmıştır. Ayrıca ithalat ve ihracatta ortak kurallar, dahilde ve hariçte işleme rejimleri, dış ticarete standardizasyon ve miktar kotalarının yönetimi gibi alanlarda düzenlemeler gerçekleştirilmiş böylece AB'nin Ortak Ticaret Politikasına uyum konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

Gümrük Birliği ile birlikte mevzuat uyumu çerçevesinde, malların serbest dolaşımıyla ilgili olarak; sanayi ürünleri bakımından genel durum tatmin edici olup, Avrupa standartlarının kabulü konusunda belirli bir ilerleme kaydedilmiş, ancak ticarete teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin çerçeve mevzuat henüz kabul edilmemiştir. Rekabet ile ilgili olarak Anti-tröst alanında kaydedilen gelişmelere rağmen henüz uyum sağlanması gereken alanlar mevcut olup, devlet yardımları alanında taraflar arasında görüşmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Ticaret Politikası alanında, Topluluğun tercihli ticaret politikalarına hızla uyum sağlanmakta olup, Gümrük Birliği'nin başarılı bir şekilde hizmetler ve kamu alımları alanlarına genişletilmesinin Türkiye'yi uluslararası anlaşmalar bakımından Topluluğun pozisyonuna yaklaştıracak ifade edilmektedir. Gümrükler konusunda, kaydedilen gelişmelere rağmen henüz tam uyum gerçekleşmemiş, Türkiye'nin gümrük rejimi ile AB'nin Gümrük Kodu arasındaki mevcut farklılıklar özellikle serbest bölgeler bakımından giderilememiştir. (DTM, 2003:2)

İKİNCİ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN ETKİLERİ

2.1 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN STATİK ve DİNAMİK ETKİLERİ

Dış ticaret üzerindeki engellerin ortadan kaldırılmasıyla oluşan ekonomik birlik içerisindeki piyasalarda çeşitli değişiklikler meydana gelecektir. Bazı malların fiyatları artarken bazıları ucuzlayacak, malların yapısında ve kalitesinde de bazı değişiklikler olacaktır. Bu değişiklikler, yapıları birbirinden farklı ülkelerin gümrük vergileri ve diğer kısıtlamaları kaldırarak bir iç pazar kurmalarından kaynaklanmaktadır.

İç pazarı oluşturan ülkelerde birleşmeden kaynaklanan bu etkiler iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Talep yapısı, faktör donanım ve teknolojik seviye gibi parametrelerin sabit kaldığı varsayımı altında gümrük birliğinin, birlik içinde kaynakların yeniden dağılımı sebebiyle ortaya çıkan etkilerine statik etkiler denir. Statik etkiler birleşme sırasında bir defaya mahsus olarak meydana gelen etkilerdir. Gümrük birliğinin kurulmasından sonra ülke ekonomilerinin kazanmış olduğu dinamizmin verdiği ivme sonucu önemli etkiler ortaya çıkmakta, üçüncü ülkelerin, birliklerin ve dünya ekonomisinin refah düzeyinin artmasına neden olmaktadır. Bu etkilere gümrük birliğinin dinamik etkileri denmektedir (Çimen, 1996: 21). Demir ve Teymur (1998) gümrük birliğinin statik etkilerini ticaret yaratıcı etki, ticaret saptırıcı etki, tüketim etkisi, kamu gelirleri etkisi dinamik etkilerini ise rekabet etkisi, dışsal ekonomiler etkisi, teknolojik gelişmeye etkisi, yatırımları özendirme ve sermaye etkisi ve ölçek ekonomileri etkisi olarak ifade etmişlerdir.

2.1.1 Statik Etkiler

a) Ticaret yaratıcı etki; Zamanla teknoloji transferi, bilgi akışı ve Ar-Ge faaliyetlerinin artmasıyla Türkiye ekonomisi daha iyi performans gösterebilir ve ticaret artırıcı etki Türkiye'nin lehine daha çok dönebilir.

b) Ticaret saptırıcı etki; Dış ticaretinin önemli bir bölümünü GB'den önce de AB ile gerçekleştiren Türkiye'nin bu eğiliminde 1996-2000 yılları arasında da bir değişiklik olmamış, ayrıca üçüncü ülkelerle olan ticaretinde de önemli bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla ilk beş yıla ilişkin dış ticaret verileri GB'nin ticaret sapmasına işaret etmemektedir. Yine, Türkiye'nin AB dışındaki diğer ülke ve ülke grupları ile de ikili ilişkileri olduğu için, ticaret saptırıcı etkinin belirgin bir şekilde ortaya çıkmadığı söylenebilir.

c) Tüketim etkisi; Gümrük birliğinden sonra birlik içinde pahalıya üreten üye ülkenin ve OGT sonucu ürünleri pahalı hale gelen üçüncü ülkelerin üretimi azalmaktadır. Üretim etkisindeki bu değişikliğe bağlı olarak birlik içinde fiyat, herhangi bir ülkenin fiyatının altında kalırsa, bu ülkede vatandaşların satın alma güçleri artacak ve dolayısıyla birlik içi ithalat da artacaktır. Bu ithalat artışı gümrük birliğinin tüketim etkisini ifade eder.

Tüketim, ara ve yatırım malları ithalatı Gümrük Birliği'nin kabul edildiği ilk iki yılda önemli miktarda artmış, bu artış daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu gelişmeler Gümrük Birliği'nin tüketim etkisinin ortaya çıktığını göstermektedir.

d) Kamu gelirleri etkisi: Gümrük Birliği öncesi kamu gelirlerinin; Toplu Konut Fonu keseneğinin kaldırılması, birlik içi tarifelerin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı OGT'nin uygulanması nedeniyle azalacağı beklenmekteydi. Ancak, 1994'de %2.31 olan Dış Ticaret Vergileri/GSMH oranının 1995'de %2.48'e, 1996'da %2.58'e ve 1996'da %2.61'e çıkması dikkate alınır (DPT, 1997:77), GB'nin dış ticaret vergi gelirlerini azaltıcı etkisi doğmamıştır.

2.1.2 Dinamik Etkiler

a) Rekabet Etkisi: Gümrük tarifeleri, kotalar ve diğer ithalatı kısıtlayıcı önlemler bir ülke içerisinde monopolleşmeyi ve düşük verimli işletmeleri özendirir. Çünkü bu tip işletmelerin fazla emek harcamadan ve büyük yatırımlara girişmeden karlarını artırabilme veya devam ettirebilme şansları vardır. Fakat gümrük birliği ile engellerin ortadan kalkmasıyla, yerli üreticiler dış piyasa

rekabeti ile karşı karşıya kalırlar. Böylece verimliliği düşük üreticiler ya endüstriyi terk ederler ya da verimliliği artırma yoluna giderler. Çünkü, ancak dış rekabete dayanacak kadar verimli çalışanlar faaliyetlerini sürdürebilirler.

Gümrük Birliği, Türk ticaret ve rekabet politikalarının AB ile uyumunu öngörmesi ve AB rekabet politikalarının büyük bir kısmının Türkiye'yi de kapsamaması sebebiyle, Türk ekonomisinde kapsamlı kurumsal değişiklikler meydana getirecektir (Tunca, 1996:59).

b) Dışsal Ekonomiler Etkisi: Piyasanın büyümesi, sanayiinin genişlemesi, nitelikli işgücü ve yetişmiş eleman sağlanması ve teknolojik bilginin yayılması gibi tüm endüstrinin yararlanabileceği avantajlar dışsal ekonomiler sayesinde ortaya çıkmaktadır. Ölçek ekonomileri, rekabet ve teknolojik gelişme etkilerinin bir sonucu olarak bazı firmaların verimliliği ve ürünlerinin kalitesi artar. Böylece bu firmalardan girdi alan diğer firmalar da daha ucuz ve kaliteli girdi elde etme imkanına sahip olurlar. Böylece genel olarak ekonominin performansı artar. Örneğin, AB ile yapılan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu ürünleri ile ilgili anlaşmada Türkiye'de kapasite fazlası olan uzun mamullerden yassı mamullere dönüşümle ilgili projeler sayesinde sektörün yeniden yapılanmasına imkan verecek yabancı yatırımların artacağı ve teknoloji transferinin gerçekleşerek dışsal ekonomilerin doğacağı beklenmektedir.

c) Teknolojik Gelişmeye Etkisi: Gümrük birliği ile birlikte pazar payları genişleyen ve pazarda rakibi artan firmaların, üretimde kalite ve verimliliği artıracak maliyetleri azaltacak yeni teknolojileri uygulamaya koymaları, bunun içinde AR-GE yatırımlarını artırmaları gerekmektedir.

Ancak, Türkiye'de henüz Ar-Ge'ye ve teknolojik gelişmeye yeterli önem verilmemekte ve gerekli kaynak ayrılmamaktadır. Ar-Ge harcamalarının GSYİH'ya oranı AB ülkelerinde %2, ABD'de %2,8 Japonya'da %3 iken, bu oran Türkiye'de sadece %0,5'tir. Türkiye gibi ileri teknolojileri henüz üretemeyen bir ülke için alternatif çözüm yolu, gelişmiş ülkelerdeki teknolojiyi taklit etmek veya gelişmiş teknolojileri transfer etmektir. Günümüzde Pasifik ve Güneydoğu Asya ülkelerinin

taklit ve ucuz işgücü avantajıyla yüksek bir performans sergiledikleri bilinmektedir (Tunca, 1996:59).

d) Yatırımları Özendirme ve Sermaye Etkisi: Gümrük Birliği'ne geçildikten sonra yabancı sermaye girişinde beklenildiği ölçüde bir artış olmamıştır. Bunun en önemli sebebi AB teşvik mevzuatıdır. Çünkü AB'de devlet yardımlarının yanı sıra topluluk fon ve kredileriyle sağlanan teşvikler bulunmaktadır. Örneğin, geri kalmış bölgelerin kalkınmasında kullanılan Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu; mesleki eğitim, istihdam ve gençlere kariyer kazandırmada kullanılan Avrupa Sosyal Fonu; tarımsal yapıyı iyileştirmede ve tarımsal üretimi güvence altına almada kullanılan Avrupa Tarımsal Yön Verme ve Garanti Fonu'ndan yapılan teşvik ödemeleri önemli fonlar arasındadır Türkiye AB'ne tam üye olmadığı için, bu fonlardan yararlanamamaktadır.

e) Ölçek Ekonomileri Etkisi: Ölçek ekonomileri, firmaların büyüklüğünden kaynaklanan faktör maliyetlerinin düşmesi ve verimlilik dolayısıyla da üretimin artması sonucu ortaya çıkar. Geniş pazarlar, makine ve teçhizat bolluğu, kaliteli işgücü ve uzmanlaşma ölçek ekonomisini oluşturur.

Türkiye açısından GB sürecinde ölçek ekonomiler etkisinin ortaya çıkabilmesi için bugüne kadar geçen süre yeterli değildir. Bu etki zamanla kendini gösterecek ve rekabet gücü yüksek birçok firma doğabilecektir.

2.2 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN ETKİLERİNE YÖNELİK DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisi üzerine etkilerini ele alan az sayıda çalışma yapılmıştır. Aşağıda bu çalışmalara ve özellikle hem bu konuda yapılan en son çalışma olması, hem de politika belirleyicilerine referans olabilme amacı taşıması sebebiyle ağırlıklı olarak İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) tarafından yaptırılmış olan (Bayar, A. 2000) çalışmaya yer verilmiştir.

Bu çalışmada, Gümrük Birliği'nin ilk dört yıllık uygulamasının Türk sanayi üzerinde yarattığı etkilerin başlıca ekonomik göstergeler ve sektörler bazında incelendiği belirtilmektedir. Çalışmada kullanılan model eksik rekabete dayalı çokuluslu bir genel denge modelidir. Ayrıca çalışmada sadece ilk dört yılda ortaya çıkan etkilerin tespiti ile yetinilmemiş, Kararın içerdiği hükümlerin tamamen ve karşılıklı iyi niyetle uygulanması ve makroekonomik dengelerin iyileşmesi halinde neler olacağı da modele çeşitli senaryo seçenekleri uygulanarak saptanmaya çalışılmıştır. Bu senaryo seçeneklerinin ortaya koyduğu sonuçlar şunlardır:

- Simülasyon sonuçlarına göre Gümrük Birliği'nin kısa vadeli etkileri son derece düşük olmuştur. Tarım, tekstil, giyim eşyası, deri ve mineral ürünler sektörleri kısa vadede olumlu etkilenen sektörlerdir. Makine, motorlu taşıtlar ve elektronik sanayi ürünleri ise olumsuz etkilenen sektörlerdir. İhracat bu sektörlerde azalmış, tekstil, giyim eşyası, deri, kağıt, plastik ve mineral sektörlerinde artmıştır.

- Uzun vadede, riskin azaldığı ve yabancı sermaye girişinin artmış olduğu varsayımları altında yapılan simülasyon sonuçları, hemen hemen tüm sektörler için olumlu sonuçlar vermekte, ulaştırma sektörü dışındaki tüm sektörler için üretimin arttığını göstermektedir.

- Kredibilitenin artmasıyla da Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden olumlu sonuçlar elde edebileceğine işaret edilmektedir. Reel GSYİH artışı %3 olarak belirlenmekte, refah artışının ise 1995 yılı GSYİH'nin %2,6'sı kadar olacağı beklenmektedir. (44 Milyar Dolar)

- Gümrük Birliği'nin yeni teknolojiler ve Know-How transferi gerçekleştireceği varsayımı altında ise simülasyon sonuçları benzer olumlu işaretleri vermektedir.

- Öngörülen ideal senaryo ise, Türkiye'nin uluslararası mali piyasalarda artan kredibilitésinin uzun dönemli etkilerinin yanı sıra, Gümrük Birliği'ni takiben teknolojik değişimlerdeki artışa da yer vermektedir. Bu çerçevede yapılan

simülasyonlar, Türkiye'nin ekonomik ve kurumsal reformlarını gerçekleştirerek ekonominin yeni teknolojileri uygulamada başarı göstermesi durumunda, uzun dönemde Gümrük Birliği'nin potansiyel faydalarının son derece geniş olacağını göstermektedir. Bu durumda reel GSYİH'nin %5,5 oranında artacağı ve refah artırıcı etkinin 7,7 Milyar Dolara yükseleceği tahmin edilmektedir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise, Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisi üzerinde ciddi boyutlu olumsuz bir ekonomik şok yaratma tehlikesi ve Türk firmalarının buna dayanma kapasitesi olmak üzere, Türk kamuoyunu meşgul eden iki temel ekonomik endişenin bulunduğu belirtilmiştir. Ancak dört yıllık süre içinde Gümrük Birliği çerçevesinde bu endişe doğurucu sonuçların ortaya çıkmadığının gözlemlendiği, tersine son gelişmelerin Gümrük Birliği'nin potansiyel olumlu etkilerinin geniş kapsamlı olduğunu doğruladığı vurgulanmıştır.

Öncelikle Türkiye ile Avrupa Birliği arasında tamamlanan Gümrük Birliği'nin Türk ticaret sistemindeki serbestleşme sürecine yeni bir ivme kazandırarak uzun vadeli ve kapsamlı değişikliklerin yapılmasına neden olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin Gümrük Birliği uygulamak için ticaret politikası ve rekabet ile fikri mülkiyet hakları gibi bağlantılı konularda da kapsamlı reformları gerçekleştirdiği ve Gümrük Birliğinin üçüncü ülkeler aleyhine bir ticaret sapmasına yol açmadığı ifade edilmiştir.

Bu çalışma sonuçlarının ortaya koyduğu genel eğilime refah üzerine etkileri açısından bakıldığında ise, mevcut durumda Gümrük Birliği'nin refah etkisi 30,8 milyon Dolar olarak hesaplanırken, tam uygulama ve makroekonomik dengelerin iyileştirildiği koşullarda refah etkisinin 7,7 milyar Dolara yükseleceği tahmin edilmekte ve uzun dönemde ortaya çıkması beklenen potansiyel faydalarının büyük olabileceği vurgulanmaktadır.

Mercenier ve Yeldan (1997) Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği oluşturma taahhüdü ve Türkiye'nin Avrupa tek Pazarı'na girmesi olmak üzere iki farklı ticari birliğin etkilerini değerlendirmişlerdir. Bu iki birliğin refah, üretim, istihdam düzeyi

ve modeli üzerindeki zaman sektörler arası etkileri genel denge modeli kullanılarak incelenmiştir. Kullanılan model, yedi ülkeden oluşan bir dünya ekonomisi üzerine kurulmuştur: Türkiye, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, diğer AB ülkeleri ve diğer dünya ülkeleri. Her ülkenin toplam dokuz sektörü bulunmaktadır. Bu sektörlerden dördü rekabet gücüne sahip, geri kalan beş sektör ise rekabet gücüne sahip değildir. Mercenier ve Yeldan'ın eksik rekabet ve artan ölçek getirisi varsayımını ele alan çalışması bu özelliğiyle diğerlerinden ayrılmakta; kullanılan model Gümrük Birliği'nin dinamik etkilerini bu çerçevede incelemektedir. Her ülkede nihai talep kararları rekabetçi, sonsuz ömürlü, faydayı maksimize eden tek bir temsilci hane halkı tarafından alınmaktadır.

Gümrük Birliği, bu modele Avrupa Birliği'nden ithal edilen ürünlerin büyük bir kısmı için sıfır gümrük vergisi uygulanarak ve diğer dünya ülkelerinden ithal edilen ürünlerin büyük bir kısmına uygulanan gümrük tarifeleri konusunda AB'ye uyum sağlanarak entegre edilmiştir. Türkiye'nin Avrupa Tek Pazarı'na katılması, gümrük tarifelerinin uyumlaştırılmasının yanı sıra, gerek Türk gerek AB firmalarının daha önce uyguladıkları fiyat ayrımcılığı stratejisinden vazgeçerek, Genişlemiş Avrupa Birliği içerisinde tek fiyat sistemi uygulamalarını da içermektedir.

Değerlendirmenin genel denge sonuçlarına göre Gümrük Birliği uygulamasının refah artırıcı etki maliyeti, reel tüketimin tüm zaman perspektifinde yaklaşık % 1 oranında gerilemesi sonucunu doğurmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Tek Pazarı'na katılması durumunda ise, refah tüm zaman perspektifinde yaklaşık % 1 oranında artacaktır.

1985 yılı girdi-çıktı tablosu kullanarak küçük ve açık bir ekonomi için jenerik, statik genel denge modeli oluşturan Harrison vd. (1993) söz konusu model çerçevesinde Türk gümrük tarifelerinin AB'nin Ortak Dış Tarife'sine uyumu açısından Gümrük Birliği'nin etkilerini değerlendirmektedir. Kullanılan modelin genel yapısına göre üretim, sabit ölçek getirisi ile çalışan, üretim sürecinde işgücü ile sermaye ve ara malı kullanan kırk rekabetçi firma tarafından belirlenmektedir.

İhracatın yapılması için vazgeçilmesi gereken iç üretim, bu değişim sınırının sabit elastikiyeti içerisinde; ithal ürünler ile yerli ürünler arasındaki ürün farklılaşması varsayımı ise Armington fonksiyonu ile sunulmuştur. Model ihraç ürünleri ile ithal ürünlere, menşe ve varış yerlerine bağlı olarak farklı tarifeler ve farkı sübvansiyonlar uygulanmasına olanak sağlamakta ve modelin bu özelliği tarife yapısını uyumlaştırma politikasının incelenmesini mümkün kılmaktadır.

Türkiye'nin uyum yorumu, AB'den yapılan ithalata uygulanan gümrük vergilerinin sıfırlanması ve ek vergilerin azaltılmasıdır. Buna karşılık AB'nin yorumu ise, AB'nin ithalatının Türkiye'ye tamamen vergisiz gerçekleşmesi şeklinde olmuştur. Katma Değer Vergisi'nin ikame edici vergi olarak kullanılması durumunda ve her iki yorum çerçevesinde de tarife yapısının uyumlaştırılmasının refah üzerinde hiçbir etkisi olmadığı anlaşılmıştır. Önemli derecede refah artışı sadece Ortak Dış Tarife uyumunun yanı sıra ihracat sübvansiyonlarının da kaldırılması ile elde edilecektir.

Bunu yanı sıra Harrison vd. (1996, 1997) karşılaştırmalı bir statik genel denge modeli kullanarak ve 1993 yılında ekonominin dengede olduğunu varsayarak, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin refahı üzerindeki etkisini değişik senaryolar uygulayarak hesaplamıştır. Söz konusu model, geleneksel tarife değişikliklerinin yanı sıra ürün standartlarına uyum ve ticaret giderlerinin azaltılması gibi Gümrük Birliği'nin derin entegrasyon yönlerini sayısal anlamda kapsamaması nedeniyle bilinen küçük, açık ekonomi genel denge modellerinden farklı bir özellik sergilemektedir. Ayrıca Gümrük Birliği'nin, karşılıklı tercihli ticaret anlaşmaları ile AB ve üçüncü ülke piyasalarına girişi iyileştirerek toplam refahı etkileyeceği tahmin edilmektedir. Üçüncü ülke piyasalarına girişin iyileştirilmesi Türkiye'nin refahı üzerinde diğer tüm unsurlardan daha olumlu etki yaratmaktadır. Avrupa Birliği'ne ihraç edilen tarım ürünleri dışındaki ürünlere yönelik ihracat teşvik programlarının kaldırılması refahta sadece düşük düzeyde bir azalışa yol açmaktadır.

Ayrıca yapılan incelemelerde Türkiye’de mali açığın azaltılması ve istikrarlı bir makro ekonomik rejim yaratılmasının önemi dikkate alındığında, hükümet üzerinde bütçe açığının artırılmaması konusunda bir baskı oluşmaktadır. Gelir ikamesine yönelik tamamlayıcı politikalar, KDV oranları veya tüm varış yerleri için ihracat yardım indirimini uygulayabilir. Tam olarak işleyen Gümrük Birliği çerçevesinde birinci olasılığın uygulanması durumunda, KDV oranları Gümrük Birliği’nin tam olarak uygulanmasından kaynaklanan gelir kaybını telafi etmek üzere her sektörde % 16.2 artmaktadır. KDV oranlarındaki artış vergiden kaçma riski doğuracağından ikinci politikanın uygulanması da göz önüne alınabilir. Bu durumda refah artırıcı etki açısından GSYİH’nin %0.1’i oranında ek bir kazanç ortaya çıkmakta; KDV oranlarının ise %16.2 yerine sadece %9.1 artması gerekmektedir. Tam olarak işleyen Gümrük Birliği’ne ilaveten ve KDV’nin ikame edici bir araç olarak kullanılması durumunda bir diğer senaryo tüm tarifelerin, yardımların ve KDV dışındaki vergilerin kaldırılması olacaktır (İkinci en iyi uygulama). Bu durumda sadece Gümrük Birliği’nin tam olarak uygulamaya koyulması halinde %0.3 oranında bir artışa ulaşan, GSYİH’nin %1.4’ü oranında bir iyileşme söz konusudur. Ancak mevcut KDV %74 artacaktır. Son seçenek ise bir önceki seçenekte yapısal bir bozukluğa meydan vermeksizin götürü vergiye eşdeğer yeknesak bir katma değer vergisinin uygulanmasıdır (birinci en iyi uygulama). İkinci en iyi uygulamasında refah %0.1 artmakta ancak KDV oranının sadece %12.8 artması gerekmektedir.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği’nin ekonomik etkilerini genel denge modeli uygulayarak inceleyen bir diğer çalışma ise De Santis’indir. (1998). Çalışmada ele alınan ticaret modeli çok sektörlü, çok haneli ve birden fazla kişinin istihdam edildiği bir statik genel denge modelidir. Yirmi sektördeki üretim teknolojisi birbirinden ayrılabilir sabit ölçek ekonomileri fonksiyonunu taşımaktadır. İthalat talebi fonksiyonu Armington fonksiyonuna, ihracat arzı fonksiyonu ise Ortak Dış Tarife özelliğine bağlı olup model küçük ülke varsayımına dayandırılmıştır. Gelir düzeyine göre sınıflandırılmış 20 kentsel, 19 kırsal hane halkı grubu belirlenmiş; her bir tüketici grubunun tercihi Cobb-Douglas fayda fonksiyonlarınca tanımlanmıştır. Analiz tam rekabet ve sabit ölçek getirisi varsayımları altında 1990

yılı girdi-çıktı tablosu kullanılarak işgücü piyasası için aşağıdaki alternatif hipotezlere dayandırılmaktadır: (i) tam istihdam ve esnek reel ücretler, (ii) işsizlik ve sabit reel ücretler, (iii) işsizlik ve esnek reel ücretler. Bu çalışma diğer çalışmalardan farklı olarak konuyu istihdam ve gelir dağılımı üzerindeki etkisi açısından incelemektedir.

Sonuçlar, işgücü piyasasına ilişkin varsayım dikkate alınmaksızın, Türkiye'nin mukayeseli avantajının olduğu tekstil, konfeksiyon, deri ve kürk giyim sektörlerinin büyüdüğünü buna karşılık kimya ve ulaşım ekipmanı sektörlerinin daraldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Gümrük Birliği, kaynakların imalat sanayileri lehine yeniden dağılımını sağlamakta, imalattaki ticaret hacmini genişletmekte ve ticaret sapması yaratmamaktadır. Bütçe açığının sabit kalması için dolaylı vergilerin %41.7-46.7 oranında artması gerekmektedir. Toplam olarak refah artırıcı etkisi yüksek değildir. (hanehalkı gelirinde +%0.5, -%0.2, +%0.6 artış) Analizde tarımda yaratılan katma değerde senaryoya bağlı olarak %3.5 ila %5 arasında bir değişim tahmin edilmektedir. Gümrük Birliği sadece imalat sektörünü ele almasına rağmen tarım da Gümrük Birliği'nden etkilenmektedir.

Köse'nin (1996) çalışmasında kullanılan model, 26 imalat sektörü, iki işgücü kategorisi ve bir merkezi hükümeti kapsamaktadır. İthalat talebi AB'den ithalat ve dünyanın geri kalanından yapılan ithalat olarak ayırt edilmiştir. Model Walrace sentezini ve geleneksel genel denge modelleri literatürünün yapısal özelliklerini sergilemektedir. Fiyat yükseltme politikasının dahil edilmesi sanayideki tekelci yapıların temsil edilmesini sağlamaktadır.

Analiz sonuçları, gerek kamu sektörü dengelerinde gerek sanayinin pazar davranışında ortaya çıkan değişikliklerin Gümrük Birliği sürecinin ulusal ekonomiyi kesin olarak etkileyeceğine işaret etmektedir. Buna göre Gümrük Birliği'nin yol açtığı kullanılabilir kamu gelirindeki kayıp yaklaşık %16'dır. Bu sürecin ulusal gelir üzerindeki olumlu etkisi sadece ulusal ekonominin mükemmel derecede rekabetçi ve aşırı derecede küçük olması halinde ortaya çıkmaktadır. Gümrük Birliği sürecinin

neden olduğu dış ticaretteki değışiklikler ihracatta %2 ve toplam ithalatta %1.6 artıştır. Model çalıştırılmasında elde edilen ticaretin nispeten az ölçüde etkilenmesine yönelik beklentiler, Gümrük Birliğı sürecinden sonra ticaret genişlemesinin çok sınırlı olacağına dair beklentileri destekler görünmektedir. Tam rekabet halinde ise bu sürecin etkisi ulusal gelirden %0.01’lik bir azalma olarak gerçekleşmektedir.

Krueger vd. (1995) Gümrük Birliğı’nin Türk sanayi ve mali dengeler üzerindeki olası etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nominal ve efektif koruma oranları en fazla etkilenen sanayilerin belirlenmesinde kullanılmıştır. Nominal koruma oranı mal üzerindeki resmi olarak belirlenmiş koruma oranı, buna karşılık efektif koruma oranı katma değer üzerindeki koruma oranıdır. Efektif koruma oranları 1990 yılı girdi-çıkıtı tabloları kullanılarak hesaplanmıştır. Koruma oranlarının incelenmesindeki düşünce, tarife indirim miktarı ne kadar büyük, korumaya tabi ithal girdi payı ne kadar küçük ise uyum sağlamanın o kadar gerekli ve zor olacaktır.

Sonuçlar TEKEL ürünlerinin (tütün ürünleri, içkiler, etil alkol malt likörü ve malt) en fazla etkilenen sanayiler arasında olduğunu ortaya koymaktadır. TEKEL ürünleri dışında gerek ticaret sapması gerek ticaret yaratılması açısından en fazla hassas durumda bulunan sektör motorlu taşıtlar sektörüdür. Elektrikli olmayan makine ve ekipman, kağıt hamuru ve kağıt, elektrikli ev araçları, lastik ve boru, bazı gıda işleme sanayileri de ithalattan kaynaklanan rekabete karşı hassas olacaklardır.

Diğer taraftan potansiyel olarak en kazançlı çıkacak olan sektör ise tekstil ve hazır giyim olacaktır. İşlenmiş gıda, cam ve cam ürünleri, çimento, gıda sanayi ürünleri ve inşaatlarda kullanılan kil ürünleri de belirgin maliyet indirimleri neticesinde kazançlı çıkacaktır. En fazla maliyet indiriminin olduğu ara mamuller, petrol rafinerileri (%28), kimyaya dayalı sanayiler ve gıda sanayi ürünleridir (%15). Ortalama indirim maliyeti cam ve cam ürünlerinde %13, halı ve kilim üreticileri açısından %9 olabilecektir.

Yukarıdaki tekniğe benzer şekilde Togan (1997) 1990 girdi-çıktı tablosundan hareketle Gümrük Birliği'nin kaynak dağılımı etkilerini incelemektedir. 1994 (Gümrük Birliği'nden önceki dönem olarak) ve 2001 (Türkiye'nin AB'nin tüm tercihli anlaşmalarını kabul etmiş olacağı Gümrük Birliği tamamlandıktan sonraki dönem olarak) yılları için efektif koruma oranları hesaplandığında iki koruma oranı arasındaki fark Gümrük Birliği'nin sektörel katma değer üzerindeki etkilerini vermektedir. Buna göre işlenmiş tütün, alkolsüz ve alkollü içecekler, petrol işleme, ahşap mobilya, ayakkabı, plastik ürünler, çimento, motorlu taşıtlar ve ağaç ürünleri sektörlerinde katma değerde azalma gözlemlenebilir. Dolayısıyla bu 10 sektör Gümrük Birliği uyum sürecinde en hassas olan sektörlerdir. Diğer taraftan öğütülmüş ürünler, giyim ve tarım sektörlerinde katma değerde artış gözlemlenebilir.

Togan'ın (1997) çalışmasında Gümrük Birliği'nden dolayı ithalattan alınan vergi geliri kaybının ortalama yıllık 2.454 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Togan'a göre ayrıca gerileyen istihdam sektörleri, uyumlaştırma yükünün hafifletilmesi için önemli miktarda mali kaynak ve böylelikle dünyanın geri kalan bölümünün artan rekabeti karşısında işlerini kaybedecek olanlar için sosyal güvenlik ağlarının geliştirilmesini gerektirecektir. Diğer taraftan rekabet politikası, devlet yardımları, fikri ve sınai mülkiyet hakları, teknik engeller ve gümrük prosedürleriyle ilgili ticari mevzuatın uyumlaştırılması ve bu kuralların etkin bir şekilde uygulanması ciddi mali kaynak gerektirecektir. İthalattan alınan vergi gelirlerindeki kaybın alternatif vergi gelirleri artışı ile telafi edilmemesi durumunda kamu sektörü borçlanma gereksinimi artacak ve faiz hadlerini ve enflasyon oranını yukarı doğru itecektir. Ancak iç fiyatlar arttığı için ithal edilen malların fiyatları yerli mallara oranla Türk parası ile dış dünya kambiyo hadleri arasında Türk parası aleyhine olan azalma, enflasyonunun gerisinde kaldığı sürece azalacak; bu da ithalat artışına yol açacaktır. Diğer taraftan ihracatı belirleyen temel faktörlerden birisi ihracat ürünlerinin yerli ürünlere oranla fiyatıdır. Türk parası ile dış dünya kambiyo hadleri arasında Türk parası aleyhine olan azalma enflasyonun gerisinde kaldığı sürece yerli ürünlerdeki fiyat artışı ilgili fiyatlarda ve dolayısıyla ihracatta azalışa yol

açacaktır. Togan'a göre (1997) bu durum istikrarsız dış denge açıklarına yol açabilecektir.

Krueger vd. (1995) böyle bir ticari birliğin mali etkisini 1992 yılını temel yıl olarak alan bir genel denge modeli Türkiye, Avrupa Birliği ve dünyanın geri kalanı olmak üzere üç bölgeyi içermektedir. Her malın gerek talep gerek arz tarafında ikame özelliğinin sabit esnekliği kullanılmaktadır. Simülasyonlar tarife gelirlerinin GSYİH'nın %1.5 yerine %0.48'i olduğunu göstermektedir. Katma değer vergisinin tarife gelirlerindeki azalmayı telafi etmek üzere kullanılması durumunda KDV gelirleri GSYİH'nın %11.2'sinden %12.6'sına çıkacaktır. Böylece kamu gelirlerinde GSYİH'nın yaklaşık %0.5'ine eşit bir artış olacaktır.

Krueger vd.'nin (1995) belirttiği diğer sonuçlar İstanbul'da belli sanayilerde faaliyette bulunan işadamlarıyla yapılan görüşmeleri içermektedir. Çalışmada en fazla etkilenen sanayiler olarak tanımlanan sektörlerden seçilmiş 47 temsilci firma yer almıştır. Görüşme sonuçları şu şekildedir:

- Firmaların büyük bir kısmında Gümrük Birliği konusunda belirgin bilgi eksikliğinin olduğu görülmüştür. Bazı istisnalar olmakla birlikte görüşmelerin gerçekleştirildiği kişilerin çoğu az etkileneceklerini ya da etkilenseler de uyum sağlamak için önlem alacaklarını (ya da aldıklarını) belirtmişlerdir Bazı durumlarda uyum için verilecek sürenin uzunluğu konusunda da kaygılar belirtilmiştir.

- En fazla bilgi sahibi görünen firmalar Türk ve AB pazarında karşılaşacakları artan rekabetle mücadele etmek için önlem geliştiren firmalar olmuştur.

- Bazı kaygılar belirtildiğinde bunların doğru bilgiye sahip olmayan kişilerden kaynaklandığı görülmüştür.

- Görüşmelerin gerçekleştirildiği bir çok kişi Türkiye'deki enerji fiyatlarının AB'ye göre oldukça yüksek olduğundan şikayet etmiştir.

Erzan ve Filiztekin'in (1997) çalışmasında Gümrük Birliği'nin büyük firmalara oranla küçük ve orta ölçekli firmaları daha olumsuz etkileyeceğine dair genel inancın doğru olup olmadığı araştırılmış; istatistik örneklemenin deney grup veri teknikleri kullanılmıştır.

Çalışmada 10-24 kişi istihdam edenler küçük ölçekli, 25-199 kişi istihdam edenler orta ölçekli, 200 ve daha fazla kişi istihdam edenler ise büyük ölçekli firma şeklinde tanımlanmıştır. Katma değer ve verimlilikte sanayiye özgü düzensizliklerin yarattığı değişiklikler ile söz konusu her iki değişkende ölçeğe bağlı olarak meydana gelen düzensizliklerden kaynaklanan değişiklikleri birbirinden ayıran hata unsuru içeren bir model kullanılmıştır.

Elde edilen sonuçlar 1980'lerde ve 1990'ların başlarında imalat sanayiinde gerek katma değer gerekse verimlilik artışındaki değişimlerde ölçeğin önem taşıdığını (ölçek büyüdükçe katma değer ve verimlilik artışının daha fazla olması) ancak sanayi özellikleriyle karşılaştırıldığında daha az önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Bunun dışında, katma değer ve verimlilik artışı, çalışma saatlerindeki değişiklik, koruma düzeyi, ithalatın piyasaya nüfuz etmesi, ücret düzeyi, döviz kurları ve döviz kurundaki dalgalanma, iç ve dış talepteki değişiklikler ve kredi alabilme durumu gibi Gümrük Birliği'nin ekonomik ortamdaki etkilerini yansıtabilecek olan bu değişkenler için sabit etkili modeller kullanılması sonucunda söz konusu değişkenlerin küçük firmaların katma değer artışında etkili olduğu anlaşılmıştır. Küçük firmaların katma değer büyümesi üzerinde, döviz kuru dışında tüm değişkenlerin %10 gibi önemli bir oranda olumsuz etkisi olduğu görülmüştür. Söz konusu çevresel değişkenlerin kredi temini konusunda yaşanan değişikliklere ilişkin olumlu etkisinin dışında büyük firmalar üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı anlaşılmış, bu da gerek devlet kredilerinin gerek özel kaynaklı kredilerin önemli ölçüde büyük firmalara yönlendirildiği sonucunu ortaya koymuştur. Verimlilik artışında ise, katma değer artışındaki durumdan farklı olarak, yukarıda

belirtilen çevresel değişkenlerin küçük firmalar üzerinde hiçbir önemli etkisi olmadığı görülmüştür. Erzan ve Filiztekin'in çalışmasında, çalışma saatlerindeki değişikliğin çevresel değişkenlere regresyonu alındığında bunun istihdamın küçük firmalardaki olumsuz ekonomik koşullara hassasiyetinden kaynaklandığı, orta büyüklükteki firmalarda ise olumsuz ekonomik koşulların istihdamı bir dereceye kadar etkilediği anlaşılmış ancak büyük firmalarda böyle bir etkilenmeye rastlanmamıştır

Sayan ve Demir (1998) Türkiye'nin 1990 yılı girdi-çıkı işlem matriksini kullanarak tarım ve tarım dışı sektörler arasındaki bağların gücünü ölçtüklerinde benzer sonuca ulaşmaktadırlar. Analizin arkasında yatan düşünce, sektörlerce yürütülen üretim faaliyetlerinin benzerliğine dayanmaktadır. Sayan ve Demir'in (1998) Türkiye'nin 64 sektörünün toplam 32 sektör haline getirilmiş girdi-çıkı işlem matriksine dayanan değerlendirmeleri, yürütülen hassaslık analizlerinin genelde Türkiye'de tarım sektörünün diğer sektörlerden ayrı tutulamayacağı savını desteklediğini ortaya koymaktadır. Bu ise tarım ticareti Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliği kapsamında bulunmamakla birlikte Gümrük Birliği kararının tarım sektörlerinin yanı sıra tarım dışı sektörler üzerinde de önemli etkisi olacağını içermektedir.

D. Greenway, W. Morgan and P. Wright (2002), dinamik panel çerçevesi ve liberalizasyonun farklı üç göstergesini kullanarak, liberalizmin yavaş bir gelişme ile çarpıcı bir şekilde gelişmekte olduğunu ortaya koymuştur.

Karluk (1996) da İstanbul Sanayi Odası tarafından yürütülmüş bir araştırmaya değinmektedir. Araştırma İstanbul Sanayi Odası'nın tüm üyelerini ve Türkiye'nin en büyük 500 firmasını kapsamaktadır. Araştırmanın sonuçları şu şekildedir:

- Tüm ölçekler için geçerli olmak üzere işletmelerin yarısından fazlası Gümrük Birliği'nin firmaları olumlu bir şekilde etkilemesini beklediklerini açıklamaktadır. Ancak sektör düzeyinde araştırıldığında, görüşülenler arasında

belirgin görüş ayrılıkları ortaya çıkmaktadır. Bu da Gümrük Birliği'nin etkileri hakkında sonuca varmayı zorlaştırmaktadır.

- Teknolojinin gözden geçirilmesi, ürün geliştirilmesi ve pazarlama, firmaların Gümrük Birliği yükümlülüklerine girmeden önce üzerinde yoğunlaşılmasını istedikleri öncelikli konuları oluşturmaktadır. Ölçek büyüdükçe verimlilik konusu teknolojinin gözden geçirilmesi kadar önem kazanmaktadır.

- Birçok küçük ölçekli firmanın Avrupa Birliği'nin düzenleme ve standartları hakkında hemen hemen hiçbir bilgisi yoktur. Bir diğer önemli konu da birçok firmanın bu standartların uygulanmasında büyük sorunlar beklemesidir.

- Gümrük Birliği ile bağlantılı en önemli sorunlar düşük rekabet gücü olan sektörlerdeki sorunlar, işsizlik artışı ve ithalat artışının yol açtığı ticaret açığındaki artış olarak sıralanmaktadır.

- Gümrük Birliği ile bağlantılı faydalar yeni teknoloji elde etme imkanında artış, kalitenin iyileştirilmesi ve AB'ye ihracat imkanında artış olarak belirtilmektedir.

- Ayrıca firmalar Türk ürünleri için yeni pazarların geliştirilmesi, teknolojik değişimin iyileştirilmesi ve bürokratik engellerin kaldırılmasında hükümet desteğine olan ihtiyacı vurgulamaktadır.

DİE ve DPT'nin ortaklığında gerçekleştirilen, İstanbul ve Kocaeli illerinde "Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri İzleme Projesi", İstanbul'da 1213 ve Kocaeli'nde 310 imalat sanayi işyerinde yapılan anket sonuçlarına dayanmaktadır. Bu sonuçlara göre, firmaların yaklaşık %70'i Gümrük Birliği'nin ürün kalitesi, ürün çeşidi, üretim miktarı, karlılık, pazarlama sorunları ve bürokratik işlemler gibi parametreler üzerinde bir etki yaratmadığını belirtmişlerdir. Üretim miktarının olumsuz yönde etkilendiğini ifade eden firmalar ise bu etkinin öncelikli olarak piyasa payındaki daralma, hammadde teminindeki güçlükler, ithalattaki artış ve ihracat güçlüklerinden kaynaklandığını düşünmektedirler. Her iki

ilde de firmaların yaklaşık %55'i gelecekte, üretim miktarı, ihracat potansiyeli ve yeni yatırımlarda artış meydana geleceği, %34-40'ı ise sözkonusu parametrelerde değişiklik olmayacağı beklentisinde olduklarını belirtmişlerdir.

İstanbul'daki işyerlerinin Gümrük Birliği'nden önce karşılaştıkları en önemli sorunlar sıralamasında, ilk sırayı %24.43 payla yatırım konusundaki sorunlar, ikinci sırayı %20.54 payla hammadde konusundaki sorunlar ve üçüncü sırayı ise %12.55 payla ihracat konusundaki sorunların aldığı gözlenmiştir. Gümrük Birliği'nden sonra ise bu sıralama %21.73 ile yatırım, %12.62 pazarlama ve %10.65 payla ihracat konularında olmuştur. Sorulara verilen cevaplardan, işyeri ölçeği büyüdükçe ihracat yapma oranının da arttığı ve Gümrük Birliği sonrasında İstanbul'da işyerlerinin %62'sinin, Kocaeli'ndeki işyerlerinin ise %64'ünün mevcut ihracat potansiyellerinde bir değişiklik meydana gelmediği anlaşılmaktadır. İstanbul'da iş yerlerinin %50'si Kocaeli'nde ise %53'ü Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği oluşturulmasının ihracat potansiyelini artıracığı görüşünü ifade etmektedir.

İstanbul ve Kocaeli illerinde ankete cevap veren iş yerlerinin ortalama olarak %91'i personel sayısında herhangi bir azalış olmadığını belirtmişlerdir. İş yerlerinin İstanbul'da %5'i Kocaeli'nde %6'sı çalıştırdığı personel sayısında artış, sırasıyla %4 ve %3 'ü azalış olduğunu ifade etmiştir. Artan işçi sayısının imalat sanayiinde çalışan toplam işçi sayısına oranı, İstanbul'da %3.5 Kocaeli'nde %2.1, azalan işçi sayısının imalat sanayiinde çalışan toplam işçi sayısına oranı ise aynı illerde sırasıyla %1.4 ve %0.5 olarak gerçekleşmiştir.

Bakkal (1999) çalışmasında ise şu sonuçlara ulaşmıştır: Gümrük Birliği'nin dış ticaret dengesindeki bozucu etkisi tüketim mallarında görülmüştür. Türkiye daha çok yatırım malları ve hammadde ithal etmektedir. Türkiye'nin AB'ye girme sürecinde motorlu taşıtlarda ve teçhizatla kauçuk ürünlerinde ve demir çelikte AB ile rekabet etmesi çok güçtür. Bu sektörlerde ithalat artmaya devam edecektir. Türkiye yatırım malları ithalinde ithal ikameci bir politika izlerse aleyhine olacaktır. Mukayeseli üstünlükleri dikkate almak zorundadır. Ortak gümrük tarifelerinin

uygulamaya başlanmasıyla Türkiye’de ithalat daha da artmıştır. Dolayısıyla ticaret açığı da artmıştır. Ancak bu çok tehlikeli bir durum değildir çünkü ithalatın %85’i ihracat ve üretime yönelecek olan yatırım malları hammadde ve yarı mamullerden oluşmaktadır.

Türkiye Gümrük vergilerinin ve toplu konut fonunun kaldırılması ile önemli bir gelir kaynağından olmuştur. Gümrük Birliği sonrasında kamu giderlerinde önemli artışlar olacaktır. Kısa dönemde kamu gelir ve gider dengesi bozulacaktır.

Tercan’ın (1998) çalışmasında Dünya ticaretindeki bloklaşma ve liberalleşme çabaları da dikkate alınarak, Türkiye’nin AB ile gerçekleştirdiği Gümrük Birliği’nin Türk dış ticareti üzerinde oluşturduğu etkiler ve Türk dış ticareti açısından Gümrük Birliği’nin rasyonel bir seçim olup olmadığı statik ve dinamik model denemeleri ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Statik model, ex-post, ex-ante yaklaşımı ile Türkiye’nin AB kökenli ithalatı üzerinde oluşturduğu statik etkileri ölçmek amacıyla oluşturulmuştur. Direkt yabancı sermaye yatırımlarının eğilimini ölçmeye amaçlayan dinamik model, 1987 yılında AT’na tam üyelik başvurusu sonucunda oluşan yatırım yaratma ve yatırım saptırma etkilerinin belirlenmesi amacıyla yöneliktir. Bu modelle, tahmin edilen AB etkisi, AB ve AB dışı ülke blokları için ortaya konmuştur.

Sonuçta, Türkiye’nin kısa dönemde mevcut ekonomik koşulları veri iken Türkiye-AB Gümrük Birliği süreci ile dış ticarete önemli kazançlar elde edemeyeceği, fakat uzun dönemde Gümrük Birliği’nin dinamik etkilerinin artan oranda ortaya çıkmasıyla önemli refah kazançları elde edeceği tahmin edilmiştir.

Özet olarak; İhsan Bayar ise Gümrük Birliği’nin potansiyel olumlu etkilerinin geniş kapsamlı olduğunu ifade etmiştir (İKV, 2000:39). Mercenier ve Yeldan (1997) Türkiye’nin Avrupa Tek Pazarına katılması durumunda, Harrison vd. (1993) ise Ortak Dış Tarife uyumunun yanı sıra ihracat sübvansiyonlarının da kaldırılması ile refahın artacağını belirtmişlerdir.

Krueger vd. (1995) Togan (1997 ve De Santis (1998) tekstil ve hazır giyim sektörlerinin Gümrük Birliği'nden olumlu etkilendiğini, ancak TEKEL ürünlerinin en fazla olumsuz etkilenen sanayiler arasında olduğunu, TEKEL ürünleri dışında kimya, ulaşım ekipmanı, motorlu taşıtlar, elektrikli olmayan makine ve ekipman, kağıt hamuru ve kağıt, elektrikli ev araçları, lastik ve boru, bazı gıda işleme sanayilerinin ithalattan kaynaklanan rekabete karşı hassas olan sektörler olduğunu belirtmişlerdir.

Sayan ve Demir (1998) Gümrük Birliği kararının tarım sektörlerinin yanısıra tarım dışı sektörler üzerinde de önemli etkisi olduğunu ifade etmektedir.

Köse (1996), tam rekabet halinde Gümrük Birliği sürecinin etkisinin ulusal gelirde bir azalma olarak gerçekleşeceğini ifade etmiştir.

Bakkal (1999), Gümrük Birliği sonrasında kamu giderlerinde önemli artışlar olacağını kısa dönemde kamu gelir ve gider dengesini bozulacağını ifade ederken, Tercan (1998) ise Türkiye'nin Gümrük Birliği süreci ile dış ticarete önemli kazançlar elde edemeyeceğini ancak uzun dönemde Gümrük Birliği'nin dinamik etkilerinin artan oranda ortaya çıkmasıyla önemli refah kazançları elde edebileceğini belirtmiştir.

Ayrıca yapılan incelemelerde öncelikle mali açığın azaltılması ve istikrarlı bir makroekonomik rejim yaratılmasının önemi vurgulanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

3.1 TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİ

3.1.1 Dış Ticaretin Yapısı

Dış ticaretimizin yapısı incelendiğinde gerek ihracat gerekse ithalat açısından önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Cumhuriyetin kurulduğu tarihten itibaren dış ticaretin yapısı incelendiğinde tamamen tarımsal ağırlıklı bir yapı göze çarpmaktadır. 1960 yılından itibaren bu yapı değiştirilmeye çalışılmıştır. 1963 yılında tarım hayvancılık kesiminin toplam ihracatımızdaki payı %77.2, madencilik ve taş ocağı kesiminin payı %10.6, sanayiinki ise %19.9 kadardı. 1989 yılında ise ihracatımız içinde tarım ve hayvancılığın payı %18,3 sanayiinin payı %78,1, madencilik ve taşocagının payı ise %3.6 olmuştur (Akın, 1990: 23).

Türkiye dış ödemeler darboğazını 1989 yılında aşmaya başlamış, ihracat ve ithalat artmış, dış ticaret ve cari işlemler dengeleri hedeflenen büyüklüklere ulaşarak ekonomi gerekli rezerv birikimine sahip olmuştur. Tablo 2’de görüldüğü gibi ihracat artışı tarım ve sanayi ürünlerinden kaynaklanırken tarım ürünleri ihracatımızda %12.3, sanayi ürünlerinde %12.7 madencilik ihracatında ise %19.8’lik bir artış olmuştur.

1990 yılında gerek çapraz kurlardaki dolar aleyhine değişimler gerekse kısa vadeli dış kaynak teminindeki kolaylıklardan dolayı döviz kurları enflasyonun altında seyretmiş bunun sonucu olarak da milli geliri etkileyen önemli kalemlerden biri olan ithalat 22 milyar 302 milyon dolara çıkmıştır. 1980’li yıllara kadar Türkiye tarım ürünleri ihracatçısı iken 1980’den sonra ihracatın yapısı sanayi ürünleri lehine çevrilmiş ve 1990 yılında sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı %79 olurken, tarım ürünlerinin payı %18,4 madencilik ve taşocakçılığının payı da %2,6 olmuştur (TOBB, 1991:84).

Tablo-2: Dış Ticaret Göstergeleri

	1989	1990	% Değişme
İhracat	11.625	12.959	11.5
Tarım ve Hayvancılık	2.126	2.388	12.3
Madencilik	413	332	19.8
Sanayi Ürünleri	9.086	10.240	12.7
İthalat	15.792	22.302	41.2
Yatırım Malları	3.845	5.929	54.2
Tüketim Malları	1.389	2.885	107.7
Hammaddeler	10.558	13.489	27.8
Ham Petrol	2.456	3.495	42.3
Dış Ticaret Dengesi	-4.167	-9.343	124.2
Dış Ticaret Hacmi	27.417	35.262	28.6
İhracatın İthalatı	73.6	58.1	-21
Karşılama Oranı(%)			

Kaynak: DİE, 1990 Türkiye İstatistik Yıllığı, s.253-255

1986 yılından itibaren ihracatın pazar yapısı da değişmeye başlamış ve bu tarihten itibaren toplam ihracatın %54.4'ü sanayileşmiş batılı ülkelere yapılmaya başlanmıştır (Berksoy, 1990: 66).

3.1.2 Dış Ticaret Hacmi

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli problemleri arasında ödemeler bilançosu açıkları yer almaktadır. Bu açık sermaye hareketleri ile kapatılmaktadır. Bu ülkeler kalkınabilmek için kapital mallarının birçoğunu ithal etmektedirler. Kurulan sanayiler için hammadde ve yardımcı maddeye ihtiyaç vardır. Bunların ithalat yoluyla karşılanması gerekmektedir. İthalat talebindeki artış da sonuçta birtakım tedbirlerin alınmasına, yatırımların kısılmasına ithalde korumacılık önlemlerinin alınmasına sebep olacaktır. Özellikle ithalatı karşılamak için dış ekonomilerden borçlanmak gerekecektir. Sonuçta gelişmekte olan ülkelerde ithalat kapasitesini artırmak nihai bir çözüm olamayacaktır. Bu ancak ihracatın ithalat talebini karşılayacak bir seviyeye çıkmasıyla mümkün olacaktır (Yaşa, 1982:101). Gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen gelir, gelişmiş ülkelere göre çok daha düşüktür. Azgelişmiş ülkelere emek çok fazladır. Onlar daha az kapital daha fazla

emek ve daha fazla doğal kaynaklar kullanarak ülke içinde yaşayan vatandaşlarını yüksek bir yaşam standardına çıkarmaya çalışmaktadır (Viner, 1980: 98).

Ekonomik kalkınmayı sağlayan sermaye birikimi ancak artan tasarrufların yatırımlara kanallize edilmesiyle gerçekleşir. Tasarrufların yüksek ya da az oluşu kişilerin ve kurumların gelir düzeyine bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelerde kişilerin gelir düzeyleri düşük olduğundan tasarruflar da yetersizdir. Buna bir de nüfus artışı eklenince gelir artışları tüketime kaymaktadır (Görgün, 1984:129). Buna rağmen Türkiye'nin dış ticaret hacmi Cumhuriyet döneminde sürekli artmıştır.

Tablo:3 - Türkiye'nin Dış Ticaret Hacminde Gelişmeler (Bin \$)

Yıllar	Dış Ticaret Hacmi	İthalatın Payı(%)	İhracatın Payı (%)
1923	137.6	63.0	37.0
1925	231.6	56.0	44.0
1930	141.0	49.0	51.0
1935	147.0	48.0	52.0
1940	130.9	38.0	72.0
1945	265.2	36.5	63.5
1950	549.0	52.0	48.0
1955	810.9	61.5	38.5
1960	789.9	59.2	40.8
1965	1.036	55.0	45.0
1970	1.536	62.0	38.0
1980	10.820	73.1	26.8

Kaynak:Ekrem Pakdemirli, Ekonomimizin 1923'ten 1990'a Sayısal Görünümü, Milliyet Yayınları, İstanbul 1991, s.149

Tablo 3'te görüldüğü gibi 1923 yılında dış ticaret hacmimiz 137.6 milyon dolardır. 1965 yılında 1 milyon doların üzerine çıkan dış ticaret hacmimiz 1980 yılında 1965 yılına göre on kat artmıştır. Türk ekonomisinin dış ticaretindeki bu değişiklik sanayi kesiminin eksik kapasitesini faaliyete geçirmesi sonucu olmuştur. 1980 öncesinde sendikalardan kaynaklanan işçilerle ilgili sorunlar henüz çözümlenememişti. Ayrıca yüksek koruma duvarları nedeniyle Türk ihraç malları bir standart tutturamamıştı. Sonuç olarak Türkiye'de atıl kapasiteli bir sanayi mevcuttu.

1980 yılında yapılan askeri müdahale ile sendikal yasalar değiştirilmiş ve işçilerle ilgili sorunlar giderilmiştir. 24 Ocak 1980’de alınan istikrar kararlarıyla koruma duvarları kalkmış ve serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. Bu kararlarla Türkiye ekonomisi yeniden dünya ekonomisi ile bütünleşmiştir. Bu önlemler neticesinde koruyucu politikalar kısmen terk edilerek dış ticaret aleyhine olan çarpıklıklar bir ölçüde giderilmiştir. Böylece dış ticaret hacminde önemli ölçüde artışlar sağlanmıştır.

1970 yılında dış ticaret hacmimiz 1.536 milyon dolar iken bu rakam 24 ocak 1980 kararlarının ekonomi üzerinde yarattığı olumlu etki neticesinde 10.813 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. Dış ticaret hacmimizdeki değişim 1971 yılında %20.3 iken alınan önlemlerle 1980 yılında %47.6’ya kadar çıkmıştır. Hükümetin aldığı bu tedbirler sayesinde döviz dar boğazı aşılarak uluslar arası kredi kuruluşlarının güveni kazanılmış ve ekonomiye bir ivme kazandırılmıştır.

Tablo:4- Yıllara Göre Dış Ticaret Değerleri (Bin \$)

Yıllar	İhracat Değeri	İhracat Değişimi (%)	İthalat Değeri	İthalat Değişimi (%)	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhr. İth. Karş. Oranı (%)
1970	588.476		947.604		-359.128	1.536.080	62.1
1971	676.602	15.0	1.170.841	23.6	-494.239	1.847.443	57.8
1972	884.969	30.8	1.562.554	33.5	-677.585	2.447.523	56.6
1973	1.317.083	48.8	2.086.214	33.5	-769.131	3.403.297	63.1
1974	1.532.182	16.3	3.777.555	81.1	-2.245.373	5.309.737	40.6
1975	1.401.075	-8.6	4.738.558	25,4	-3.337.483	6.139.633	29.6
1976	1.960.214	39.9	5.128.654	8.2	-3.168.440	7.088.868	38.2
1977	1.753.026	-10.6	5.796.278	13.0	-4.043.252	7.549.304	30.2
1978	2.288.163	30,5	4.599.024	-20.7	-2.310.861	6.887.187	49.8
1979	2.261.157	-12	5.069.431	10.2	-2.808.274	7.330.588	44.6
1980	2.910.122	28.7	7.909.443	56.0	-4.999.321	10.819.565	36.8

Kaynak: Türkiye Ekonomisi 1997, İSO Yayını, No:1997-2, s.119

24 Ocak 1980 istikrar kararlarında önce Türkiye’de uygulanan dış ticaret politikaları yerli sanayiinin korunması ve ithal ikamesini amaçlıyordu. Koruma ve teşvik tedbirleri nedeniyle ithalat artışından ihracat olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.

Tablo 4'te görüldüğü gibi dış ticaret dengesi açığı 1970 yılında 359.128.000 dolar iken bu açık 1980 yılında 4.999.321.000 dolar olmuştur. Bunun üzerine uygulanan istikrar programlarıyla ithalatta liberasyona geçilmiş ithal kotaları kaldırılmış, gümrük vergileri düzenlenerek listelerdeki mal sayıları çoğaltılmıştır. Ayrıca sanayicilere düşük faizli ihracat kredileri, vergi iadeleri ve bürokratik kolaylıklar sağlanmaya başlanmıştır. Daha sonra kambiyo rejimi düzenlenerek taş ve altının ticareti yasal hale getirilmiştir. İthalatta koruma oranları yavaş yavaş düşürülmeye başlanmış, ithalatın maliyeti düşürülerek bu şekilde iç piyasanın ithalat yoluyla terbiyesine ve talep genişlemesine bağlı fiyat hareketlerinin ithal mallarının arzıyla önlenmesine çalışılmıştır. 1980-1995 yılları arasında dış ticaret göstergeleri ise Tablo 5'te görüldüğü gibidir.

Tablo:5- Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Açığı	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%)
1980	2.910	7.909	-4.999	10.819	36.8
1981	4.703	8.933	-4.230	13.636	52.6
1982	5.746	8.843	-3.097	14.589	65.0
1983	5.728	9.235	-3.507	14.963	62
1984	7.134	10.757	-3.623	19.301	70.2
1985	7.958	11.343	-3.385	19.301	70,2
1986	7.457	11.105	-3.648	18.561	67.1
1987	10.190	14.158	-3.968	24.348	72.0
1988	11.662	14.335	-2.673	25.997	81.4
1989	11.625	15.792	-4.167	27.417	73.6
1990	12.959	22.302	-9.343	35.261	58.1
1991	13.593	21.047	-7.453	34.640	64.6
1992	14.715	22.871	-8.156	37.586	64.5
1993	15.345	29.428	-14.083	44.773	52.1
1994	18.106	23.270	-5.164	41.376	77.8
1995	21.636	35.709	-14.072	57.346	60.6

Kaynak:Aylık Ekonomik Veriler, İTO Yayınları, Ocak 1998, s.32

1990 yılı Ocak ayından itibaren ihracatta tüm vergi iadeleri sıfırlanmış, ihracatta kredi sigortası uygulaması başlatılmıştır. Bunun temel amacı dış pazarlara

daha etkin bir şekilde girerek pazar payını artırmaktır. Bu nedenle ihracatımızın dışa dönük bir üretim potansiyeli yakalayabilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır (Akın, 1990: 15).

3.1.3 Dış Ticaret Bilançosu ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranları

Dış ticaret bilançosu 1930-1946 yılları dışında sürekli açık vermiştir. 1930-1946 döneminde fazla vermiş, 1947 yılından sonra bu açık günümüze kadar devam etmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı en yüksek 1950 yılında %92 olarak gerçekleşmiş, en düşük karşılama oranı ise 1975 yılında %29 olmuştur. (Tablo: 4-5)

1989 yılında ihracatta doğrudan teşvikler kaldırılmıştır. Bunlardan en önemlisi vergi iadeleridir. Bu nedenle ihracatımız bir gerileme dönemine girmiştir. 1988 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %81.4 iken 1989 yılında bu rakam %73.6 olmuştur. Aynı durum 1991 ve 1992 yıllarında da devam etmiştir. Bu yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranı %64 seviyesinde kalmıştır.

1993 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %52.1'e kadar gerilemiştir. 1994 yılında %77.8'e yükselmiş ve 1995 yılında tekrar %60.6'ya kadar gerilemiştir.

3.1.4 Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Dış Ticaret

Türkiye ihracatının yarıya yakın kısmı Avrupa Birliği ülkelerine yapılmaktadır. İhraç ürünleri içinde payı en yüksek olan tekstil ürünleridir. Ancak Türkiye'nin dış ticaretinin sadece tekstil-konfeksiyon ürünleri ile ayakta durması mümkün değildir. İhracatında hızla pazar ve ürün çeşitlemesine ihtiyaç vardır. Türkiye'nin Avrupa Birliği içindeki pazar payını büyütebilmek için uyum çalışmalarına ağırlık vermek zorundadır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne ihracatı 1960'lı yıllardan sonra sürekli artmıştır. Tablo 6'da görüldüğü gibi 1967 yılında 341 milyon dolar olan ihracatımız 1977 yılı dışında sürekli artan bir seyir izlemiştir. 1967 yılında Avrupa Birliği ülkelerinin toplam ticaretimizdeki payı %47.5 iken bu rakam 1973 yılına kadar artarak devam etmiş %53.2 olmuştur. 1973 ile 1985 yılları arasında AB'nin toplam

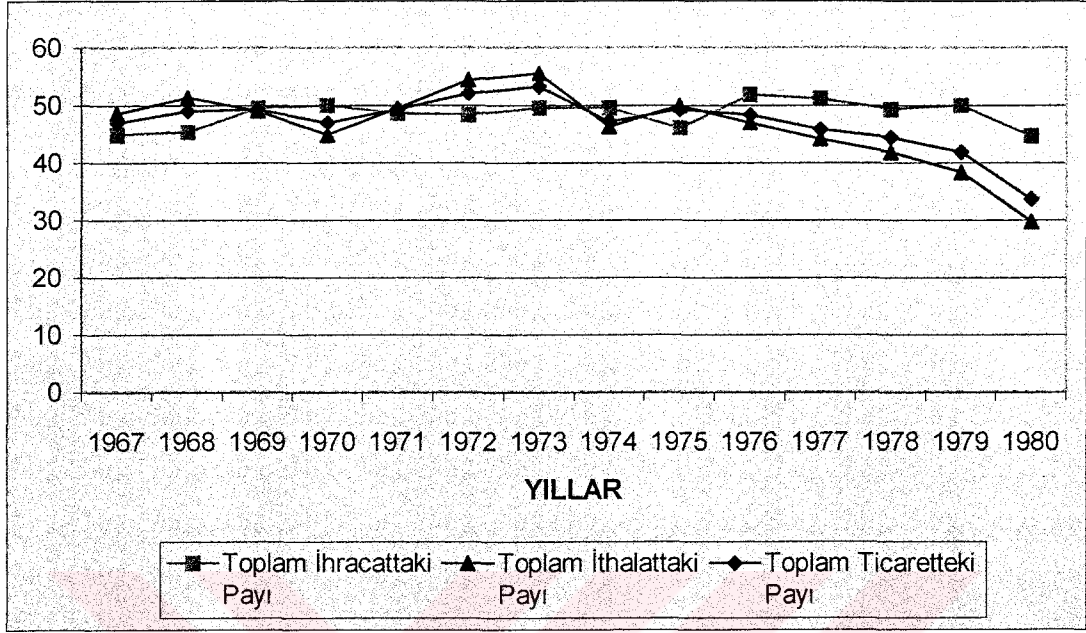
ticaretteki payı %47 ile %36 arasında değişmiştir. 1980 yılında ticaret hacmimiz 3.660 milyon dolara yükselmiş fakat AB'nin toplam ticaretteki payı %33.8'e düşmüştür. 1986 yılında en yüksek rakam olan %72.1'e çıkmıştır. 1986 yılından sonra bu artış %43 ile %48 arasında kalmıştır. 1995 yılında ise AB'nin toplam ticaretteki payı %48 olmuştur.

Tablo:6- Türkiye AB Dış Ticareti (Milyon \$)

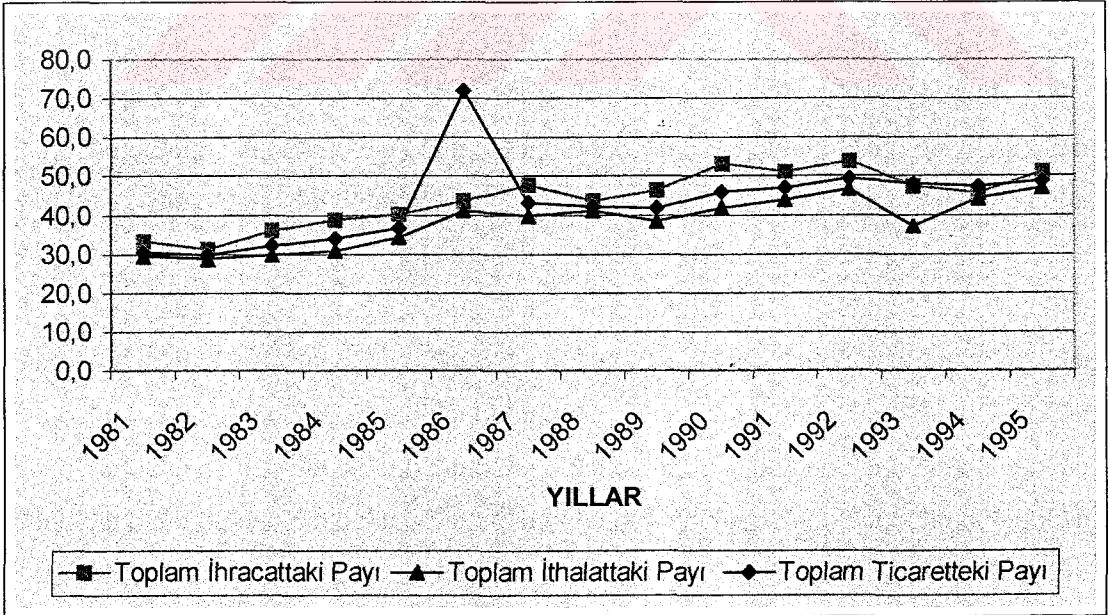
Yıllar	AB'ne İhracat	Toplam İhracattaki Payı (%)	AB'den İthalat	Toplam İthalattaki Payı (%)	Ticaret Hacmi	Toplam Ticaretteki Payı (%)
1967	341.1	44.8	333.7	48.7	567.8	47.0
1968	255.5	45.4	392.9	51.4	618.5	49.0
1969	266.7	49.6	393.0	49.0	659.7	49.3
1970	294.4	50.0	426.9	45.0	721.4	46.9
1971	329.4	48.6	571.5	49.6	910.9	49.3
1972	428	48.3	851.0	54.4	1.279	52.2
1973	624.1	49.5	1.160.9	55.6	1.813	53.2
1974	761	49.6	1.747.6	46.2	2.508.6	47.2
1975	644.6	46.0	2.377.9	50.1	2.022.5	49.2
1976	1.016.5	51.8	2.411.4	47.0	3.428	48.3
1977	896.5	51.1	2.558.9	44.1	3.455.4	45.7
1978	1.127.2	49.2	1.930.7	41.9	3.057.9	44.4
1979	1.131.5	50.0	1.941.8	38.3	3.073.3	41.9
1980	1.299.7	44.6	2.360.3	29.84	3.660	33.8
1981	1.564	33.2	2.632.4	29.4	4.196.5	30.7
1982	1.801.6	31.3	2.565.8	29.0	4.367.4	29.9
1983	2.066.3	36.0	2.775.4	30.0	4.841.7	32.3
1984	2.780.4	38.9	3.314.3	30.8	6.094.8	34.0
1985	3.204.	40.2	3.895.1	34.3	7.099.1	36.7
1986	3.263.1	43.7	4.564.9	41.1	7.828.1	72.1
1987	4.867.7	47.7	5.665.8	40.0	10.533.6	43.2
1988	5.098.3	43.7	5.895.1	41.1	10.993.4	42.2
1989	5.407.8	46.5	6.055.2	38.3	11.463	41.8
1990	6.892.8	53.1	9.328.3	41.8	16.221.1	46.0
1991	7.042	51.0	9.221.4	43.8	16.263.4	46.9
1992	7.933	53.9	10.656	46.6	18.589	49.4
1993	7.597	47.5	13.874	37.2	21.471	47.9
1994	8.635.3	45.6	10.915.2	44.2	19.550.5	47.3
1995	11.077.9	51.2	16.860.6	47.2	27.938.5	48.7

Kaynak: DİE, 1980-1990 Türkiye İstatistik Yıllığı, s.410-428

Şekil-1 Türkiye AB Dış Ticareti (1967-1980)

Şekil-2 Türkiye AB Dış Ticareti (1981-1995)

3.2 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRK DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ

Gümrük Birliği'nin etkisi özellikle ithalat ve ihracat alanında görülecektir. Türkiye sanayisini gelişmiş ülkeler seviyesine çıkarabilmek için sanayileşmeye önem vermeli ve özellikle ara ve yatırım malı üretimine ağırlık vermelidir. Bunun içinde üretim yapısını değiştirmeli ve bununla ilgili temel ilkelerin ne olacağını planlamalıdır.

Üretim genellikle emek yoğun dallarda toplanmıştır. Avrupa Birliği'ne girdikten sonra ve özellikle yabancı yatırımcılar ülkemizde yatırım yapmaya geldiklerinde teknoloji ağırlıklı yatırımlara gideceklerdir. Türkiye'de bu piyasa modeline kendi sanayisini uydurmak zorundadır. Dolayısıyla emek yoğun yatırımlardan teknoloji ağırlıklı yatırımlara gitmelidir. Diğer taraftan üretimde küçük ölçekli işletmeler hakimdir. Bunlar Türkiye'ye gelen yabancı yatırımcıların karşısında tutunamayacaktır. Bunu önlemek için küçük işletmelerin birleşmesi amacıyla gerekli kolaylıklar sağlanmalıdır. Türkiye'de bankalar genelde büyük sanayicilerin yanındadır. Kredinin geri ödenmesi bu firmalarda daha kolay olmakta ve bu firmaların bilançoları bankalar tarafından daha rahat takip edilebilmektedir. Bu nedenle bankalar küçük sanayicilere kredi vermek yerine büyük sanayicileri tercih etmektedir. Devlet küçük ölçekli sanayilerin de kolay kredi alabilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmalıdır (Bakkal, 1999: 168).

Gümrük Birliği'nin Türk dış ticaretine etkileri değerlendirilirken bu sürecin 1996 yılı sonrasında gerek Türkiye ekonomisi gerekse dünya ekonomilerindeki gelişmelerden bağımsız ele alınamayacağı gerçeğinin de dikkate alınması gerekmektedir. Gümrük Birliği Türk dış ticaretini tek başına belirleyen bir süreç değildir. Dolayısıyla öncelikle 5 Nisan 1994'te yaşanan ekonomik kriz ile meydana gelen devalüasyonun yarattığı sonuçların ve 1997 yılında dünya ekonomisinde ortaya çıkan Asya ve ardından Rusya krizlerinin değerlendirmelerde dikkate alınması gerekir. Ayrıca 1998 yılının Mart ayında Türkiye ekonomisinde yaşanan durgunluğun, 1999 yılında yapılan genel seçimler, Ağustos ve Kasım aylarında

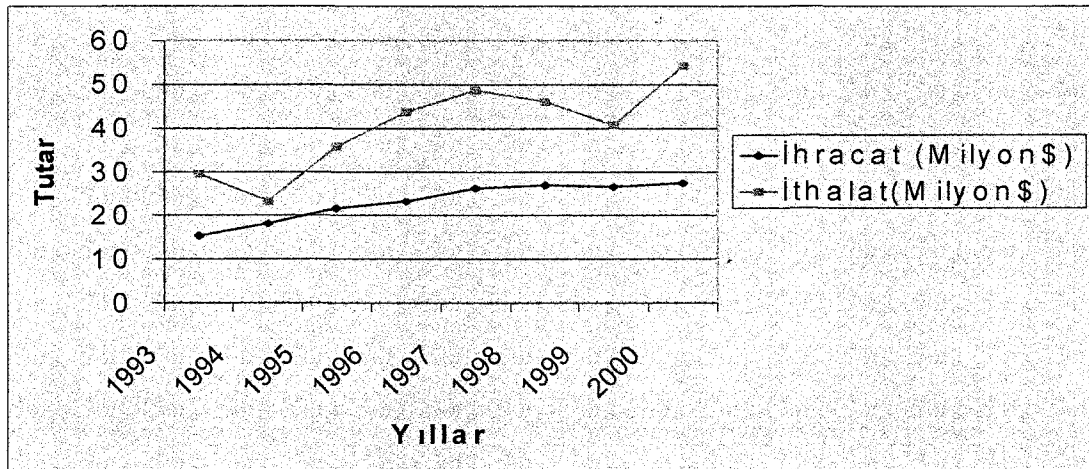
yaşanan deprem felaketleriyle sürmesi de bu dönemde Türkiye Avrupa Birliği dış ticaretinin yapısını etkilemiştir. Bunların yanı sıra Türkiye'nin kronik enflasyon sorununa çözüm bulmak amacıyla 2000 yılında uygulamaya konulan ekonomik istikrar programının Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan krizlerle hedeflerinden sapmasıyla oluşan istikrarsızlık ve devalüasyon dış ticaret rakamlarını etkilemiştir.

Tablo-7: Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı (Milyon\$)

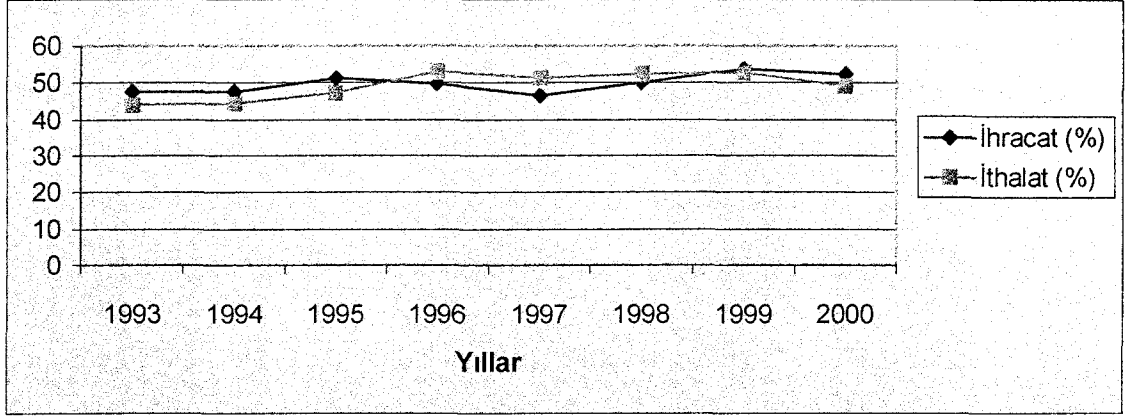
	GENEL Milyon\$			Türkiye'nin AB Ülkelerine Dış Ticareti Milyon \$				Türkiye'nin Dış Ticaretinde AB'nin Payı (%)		
	İhracat	İthalat	Hacim	İhracat	İthalat	Hacim	Açık	İhracat	İthalat	Hacim
1993	15 348	29 429	44 777	7 289	12 950	20 239	3 661	47,5	44	45,2
1994	18 105	23 270	41 375	8 269	10 279	18 548	2 010	47,7	44,2	45,7
1995	21 636	35 707	57 343	11 078	16 760	27 938	5 782	51,2	47,2	48,7
1996	23 224	43 626	66 850	11 548	23 138	34 686	11 590	49,7	53,0	51,9
1997	26 261	48 559	74 820	12 248	24 870	37 118	12 622	46,6	51,2	49,6
1998	26 974	45 921	72 895	13 498	24 075	37 573	10 577	50,0	52,4	51,5
1999	26 588	40 692	67 280	14 348	21 419	35 767	7 086	53,9	52,6	53,1
2000	27 485	54 149	81 634	14 352	26 388	40 740	12 036	52,2	48,9	50,1

Erişim: www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/ditcaret.htm (20.2.2002)

Şekil-3 Toplam İhracat-İthalat

Şekil-4 Toplam İhracat ve İthalatta AB'nin Payı

Tablo 7’de görüldüğü gibi Gümrük Birliği öncesinde Türkiye’nin en önemli dış ortağı olan AB’nin, Gümrük Birliği’nden sonra da bu özelliğini koruduğu görülmektedir. Ancak 1993-1995 yılları arasında AB’nin toplam dış ticaret hacmindeki ortalama %46,5 olan payının 1996-2000 döneminde %51 seviyesine çıktığı görülmektedir.

Hem diğer ülkelerin tecrübeleri hem de ekonomi teorileri, AB gibi gelişmiş bir ekonomi ile Gümrük Birliği’ne gidilmesinin önceden kestirilebilir tek etkisinin dış ticaret açığı olacağını ortaya koymaktadır. Ayrıca Türkiye’nin dış ticaret açığının ne kadarının doğrudan Gümrük Birliği’nden kaynaklandığını belirlemekte oldukça zordur. Bununla birlikte aynı dönemde gerek dünyada gerek Türkiye’de yaşanan makro ekonomik gelişmelerin de Türk dış ticaretini etkilediği göz önüne alınmalıdır. Dolayısıyla 1994 yılında Türkiye’de yaşanan ekonomik kriz ve devalüasyonun ardından Gümrük Birliği ile uyumlu olmayan ekonomi politikalarının uygulanması, ihraç ürünlerimizin fiyat rekabetini etkilemiş ve ithalat lehine dağılımda etkili olmuştur. Ayrıca 1998’de yaşanan Asya ve Rusya krizleri Avrupa ekonomilerinde durgunluk yaratmıştır. Bu dönemde Türkiye’nin AB’ye ihracatının önemli bir kısmını oluşturan tüketim mallarının AB’deki fiyat ve gelir hareketlerinden olumsuz etkilenmesi, ihracat gelirlerinin düşük olmasına ve beraberinde dış ticaret açığının yükselmesine neden olmuştur (DTM, 1999: 449).

Tablo-8:Türkiye'nin AB ile Ticaretinin Sektörel Dağılımı

	Tarım		Tekstil ve Konfeksiyon		Demir Çelik		Sanayi Ürünleri		Toplam	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1993	1 384	293	3 831	575	133	1 679	1 331	4 445	6 679	6 992
1994	1 647	185	4 150	501	293	1 353	1 762	3 865	7 852	5 904
1995	1 965	790	5 353	828	505	1 852	2 017	6 773	9840	10 243
1996	1 854	675	5 660	1 379	421	2 081	2 109	8 848	10 044	12 983
1997	2 037	512	5 930	1 611	622	1 873	2 109	9 123	10 698	13 119
1998	1 941	477	6 464	1 425	703	1 466	2 307	9 011	11 415	12 379
1999	1 900	489	6 363	1 318	818	943	2 562	8 238	11 643	10 988
2000	1 483	474	6 433	1 400	888	1 303	2 745	9 599	11 549	12 776

Erişim: www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/ditcayet.htm (14.3.2002)

Türkiye'nin AB ile ticaretinin sektörel dağılımı incelendiğinde, Tablo 8'de görüleceği gibi ihracat ve ithalatta tarım ürünlerinin payının düştüğü görülmektedir. Sanayi ürünleri ihracatında ise 1995-2000 yılları arası ortalama %47 ile düşük teknoloji ve emek yoğun üretime dayanan tekstil ve konfeksiyon sektörünün en önemli paya sahip olduğu, ithalatta ise yoğun teknoloji gerektiren sanayi ürünlerinin ağırlıklı olduğu görülmektedir.

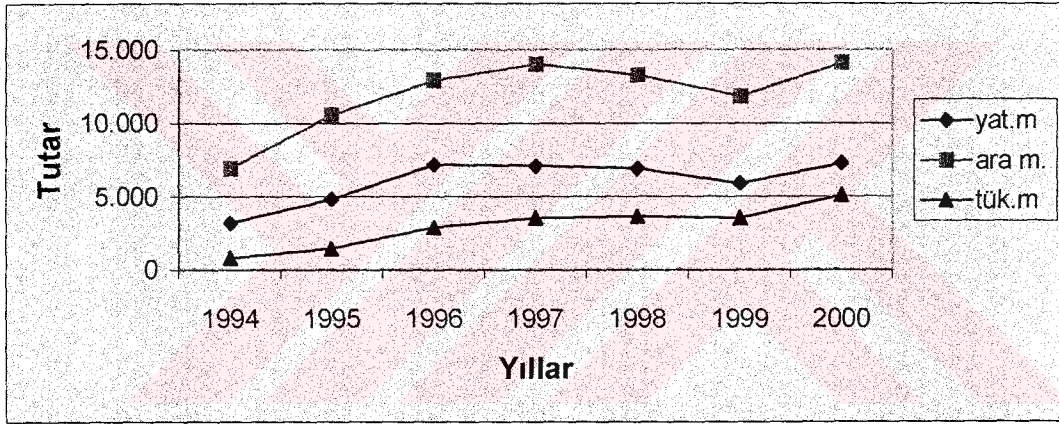
Teknolojik gelişme ve AR-GE çalışmalarına yeterli kaynak ayıramayan Türkiye için bu dağılım, Türk sanayi ürünlerinin Avrupa Birliği ürünleri karşısında düşük rekabet düzeyini ortaya koymaktadır. Ancak Türk firmaları için ileri teknoloji kullanan Avrupa Birliği firmaları ile rekabet etmek, teknoloji geliştirmeleri ve AR-GE faaliyetlerini artırmaları yönünde harekete geçirici bir etki yaratmaktadır

Tablo-9:Türkiye'nin AB ile Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Dağılımı

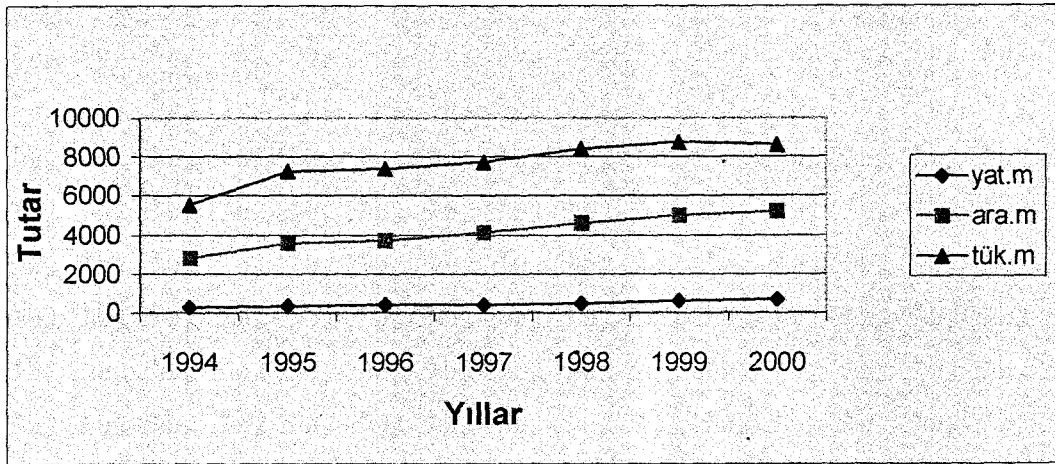
	Yatırım Malı				Ara Malı				Tüketim Malı			
	İhracat	Pay %	İthalat	Pay %	İhracat	Pay %	İthalat	Pay %	İhracat	Pay %	İthalat	Pay %
1994	252	34,9	3 209	61,5	2 805	34,1	6 912	41,7	5 577	60,9	795	57,6
1995	318	38,0	4 831	59,1	3 528	39,4	10 539	41,9	7 232	61,1	1 491	60,7
1996	396	34,8	7 388	69,4	3 727	38,2	12 880	44,4	7 425	60,1	2 870	67,3
1997	423	31,0	7 327	64,6	4 105	37,2	14 009	43,5	7 721	55,6	3 535	66,3
1998	489	35,4	7 182	65,2	4 612	41,4	13 270	44,3	8 397	58,4	3 622	68,1
1999	631	34,9	6 069	67,9	4 981	46,0	11 823	43,9	8 737	62,9	3 525	69,6
2000	671	31,1	7 337	64,0	5 073	45,0	13 942	39,3	8 511	61,6	5 099	70,8

Kaynak: Dış Ticaret Bülteni, Ocak-Mart 2001, s.21-24

Şekil- 5 AB'den İthalat

Şekil-6 AB'ne İhracat

Türkiye'nin AB ile olan dış ticaretinin yapısı mal gruplarına göre değerlendirildiğinde ise, Tablo 9'da görüldüğü gibi 1995–2000 yılları arasında yatırım mallarının payının ortalama %64,5, sanayiye girdi teşkil eden ara mallarının payının ortalama %42,7 ve tüketim mallarının payının ortalama %65,7 olduğu görülmektedir. Burada yüzdelerin toplamının 100'den fazla olmasının nedeni, bazı malların hem ara hem de yatırım malı olarak sınıflandırılmasıdır. Yatırım ve ara malı ithalatının tüketim mallarına göre daha yüksek paya sahip olması Türkiye'nin yatırım malları ithalatında gümrüklerini 1980'li yıllardan itibaren teşvik kapsamında sıfırlamasıyla açıklanabilir. Buna karşılık AB'den ithal edilen tüketim mallarında gümrükler 1996 yılında Gümrük Birliği'nin tamamlanması ile kaldırılmıştır. Dolayısıyla tüketim malları ithalatında 1996 yılından sonraki artışın bu çerçevede değerlendirilmesi gerekir. Aynı dönemde yatırım ve ara mallarının ithalatında önemli bir artış olmadığı da dikkate alınmalıdır. Ayrıca tüketim malları ithalatının artışında etkili olan bir diğer faktör son yıllarda finans sektörünün uyguladığı düşük faizli tüketici kredisi stratejisidir. 2000 yılında görülen yüksek oranlı artışta ise, 2000 yılı başı itibarıyla uygulamaya koyulan ekonomik istikrar programı dolayısıyla Türk Lirası'nın döviz karşısında değer kazanmasının payı vardır (DPT, 2000b: 85).

Tüketim mallarının ithalattaki payının artışı uzun vadede Türkiye ekonomisini olumsuz etkileyecek bir durum olmakla birlikte AB'den ithal edilen ürünlerin, Türkiye'de tüketicinin ürün kalite ve standartları ile tüketici hakları konularında bilinçlenmesinde etkili olduğu belirtilmesi gereken bir konudur.

Bu kapsamda Türkiye'nin AB'den gerçekleştirdiği ithalatta yatırım ve ara mallarının ağırlıklı bir tutması, ithalatın Türk sanayisine yönelik girdi sağlayan yapısını ortaya koymaktadır. Yüksek teknolojiye dayanan yatırım malları ithalatı, bu ürünlere bağlı üretimde de ileri teknoloji kullanımını zorunlu kılmakta, firmaları AR-GE'ye yönelten bir başka etken olarak nihai aşamada üretimin kalitesinde belirleyici rol oynamaktadır.

Avrupa Birliği'ne gerçekleştirilen ihracatın yapısı incelendiğinde, 1996 yılında yatırım mallarının %34,8 olan payının 2000 yılında %31,1'e gerilediği, buna karşılık tüketim mallarının 1996 yılında %60,1 olan payının 2000 yılında %61,6'ya, ara mallarının ise 1996 yılında %38,2 olan payının 2000 yılında %45'e yükseldiği görülmektedir.

Tablo-10:Avrupa Birliği'nin İthalat ve İhracatında Türkiye'nin Yeri (Milyon Euro)

	AB Toplam İhracat	AB Toplam İthalat	AB'nin Türkiye'ye İhracatı	AB'nin Türkiye'ye İhr/ AB'nin Toplam İhr.%	AB'nin Türkiye'den İthalatı	AB'nin Türkiye'den İth/ AB'nin Toplam İth.%
1993	390,6	470,2	12,4	2,6	6,8	1,5
1994	471,4	518,5	9,3	1,8	7,9	1,5
1995	573,3	545,3	13,4	2,34	9,2	1,69
1996	627	581,1	18,3	2,92	10,2	1,76
1997	721,1	672,4	22,4	3,11	11,9	1,77
1998	730,8	709,8	22,1	3,03	13,6	1,92
1999	758,3	772,1	20,5	2,71	15,5	1,95

Erişim:www.eurostat.org (25.12.2001)

Türkiye'nin AB'nin ihracat ve ithalatındaki yerine ilişkin veriler incelendiğinde, Tablo 10'da görüleceği gibi 1993 yılında AB'nin Türkiye'den yaptığı ithalatın toplam ithalatına oranı %1,5 iken, 1995 yılında arttığı ve bu artışın 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girildikten sonra da istikrarlı bir şekilde sürdüğü görülmektedir. Birliğin gerçekleştirdiği toplam ihracatta Türkiye'nin payı 1993 yılında %2,6 iken 1995'te %2,3'e ve 1996 da %2,9'a yükselmiş, 1998 yılından itibaren düşüşe geçmiştir. Bu düşüşte 1998-1999 yıllarında Asya ve Rusya krizlerinin AB piyasalarında yarattığı durgunluğun yanı sıra Türkiye'de yaşanan deprem felaketinin de önemli etkileri olmuştur.

Türkiye Avrupa Birliği'nin ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında dışa açık bir ticaret politikası izlemeye başladığı 1980 yılında 48. sırada yer alırken 1993 yılında 18. sıraya, Gümrük Birliği'ne girildiği 1996 yılında ise 12. sıraya yükselmiştir. AB'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında ise Türkiye 1980 yılında 27. sırada yer

alırken, 1993 yılında 7. sıraya yükselmiş, 1996 yılında 7. sırayı korumuş 1999 yılında 6. sıraya yükselmiştir. (Soğuk, 2001: 8)

3.3 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN YABANCI SERMAYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Genç ve doymamış iç pazarının yanı sıra, Ortadoğu, Karadeniz ve Asya ile olan bağlantıları Türkiye'yi yatırımlar açısından cazip bir ülke konumuna getirmektedir. Diğer taraftan Gümrük Birliği içerisinde yer alan Türkiye, Uzak Doğu ülkeleri, Japonya ve ABD içinde dinamik piyasası coğrafi konumunun ötesinde AB piyasasına giriş imkanı veren önemli bir pazardır. Ancak tüm bu özelliklerine rağmen Türkiye'ye gelen yabancı sermaye rakamları değerlendirildiğinde, yatırımların gümrük birliği sonrasında artacağına ilişkin beklentinin gerçekleşmediği görülmektedir.

Tablo-11: İzin Verilen ve Gerçekleşen Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
AB Toplam	1188,4	982,9	1848,4	3272,3	1022,4	1065,9	1166,3	1950
Genel Toplam	2125,0	1487,7	2938,3	3837,0	1678,2	1645,8	1700,4	3059,0
AB/Genel (%)	55,9	66,2	62,91	85,28	60,92	64,76	68,59	63,74
Genel Fiili Giriş	1016	830	1127	964	1032	976	817	1719

Kaynak: DTM (2001), Başlıca Ekonomik Göstergeler, s.46; TCMB, EVDS

Tablo 11'de görüldüğü gibi izin verilen yabancı sermaye içinde Avrupa Birliği'nin payı Gümrük Birliği sonrası bir artış göstermemiştir. Avrupa Birliği'nin ortalama %65 olan payı, 1996 yılında Fransa'nın bir yatırım projesi ile %85'e kadar yükselmiş gibi görünmekle birlikte fiili girişler dikkate alındığında değişmemiştir. Toplam yabancı sermaye izinleri ve fiili giriş rakamları ise Avrupa Birliği ülkeleri dışında üçüncü ülkelere gelen yabancı sermayede önemli bir değişim olmadığını göstermektedir. Bu durum öncelikle ekonomik ve siyasi istikrarı sağlayamamış olan Türkiye'nin yabancı yatırımcıya güvenli piyasa koşulları sunamamasından

kaynaklanmaktadır. Siyasi istikrarsızlıklara bağılı olarak ani politika değişikliklerinin yanı sıra makro ekonomik dengesizlikler, yabancı yatırımcıyı ürkütmemektedir. Böyle bir ortamda yabancı yatırımcı uzun vadeli iş planı yapamamaktadır. Ayrıca ihale iptallerinin gerçekleşmesi, devlet ihale kanunun şeffaf olmaması ve Türk yargı sistemindeki aksaklıkların yanı sıra mevzuatın karmaşık olması ile sürekli değişmesi de yabancı yatırımcının Türkiye'ye ilişkin kuşkuyla yaklaşımını güçlendirmektedir.

Enerji maliyetlerinin özellikle sanayi sektöründe kullanılan elektrik fiyatlarının yüksek olması da, Türkiye'nin üretim maliyetleri açısından avantajlı bir durumda olmadığını göstermektedir. Ayrıca Avrupa Birliği'ne aday Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'deki yatırım teşviklerinin yetersiz kalması ve varolan teşviklerin fiilen uygulanmasında sorunlarla karşılaşılması da sözkonusu ülkelerle yabancı yatırımı çekmek konusunda rekabet edebilirliğini olumsuz etkilemektedir.

Türkiye'nin yabancı sermaye girişine ilişkin mevzuatı incelendiğinde seksenli yıllardan itibaren gerçekleştirilen düzenlemelerle oldukça liberal bir yapı kazandığı belirlenmektedir. 2000 yılı itibariyle yürürlüğe giren 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nun bilgi edinmeye ilişkin hükmü, yabancı yatırımcının gümrük idarelerinden ücretsiz olarak gümrük mevzuatına ilişkin bilgiler, istatistiki veriler, menş ve tarife bilgileri alabilmesine imkan vermektedir. Bu hüküm yabancı yatırımcının müracaatı halinde, yatırım öncesi piyasa bilgilerine erişerek sağlıklı bir fizibilite çalışması yapılabilmesini sağlayacak, altı yıl süreyle gümrük idaresini bağlayan "bağlayıcı tarife bilgisi" ile üç yıl süreli bağlayıcı menş bilgisi verilmesi hususundadır. Bunun yanı sıra uluslar arası ticari anlaşmazlıkların bağımsız bir hakem yada hakemler kurulu tarafından çözümlenmesine ilişkin 1999 yılında kabul edilen ve 2001 yılının Haziran ayında gerekli değişikliklerle yürürlüğe konan Uluslararası Tahkim Yasası, Türkiye'de yabancı sermaye için daha güvenli bir ortam yaratması açısından oldukça önemlidir.

Günümüzde yabancı yatırımcılar enflasyonun yüksek olduğu faiz ve döviz kuru gibi makro ekonomik değişkenlerin uygun para ve maliye politikalarıyla desteklenmediği bir ülkeye yatırım yapmak istememektedirler (Karluk, 1996b: 81). Dolayısıyla siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması Türk yargı sisteminin etkinliğinin artırılması ve yabancı sermaye teşviklerinin bir devlet politikası olarak benimsenmesi temel öncelikler olarak görülmektedir. Vergi mevzuatı başta olmak üzere yasaların adil, anlaşılması ve uygulanması kolay hale getirilmesi vergi ve teşvik sisteminin yabancı yatırımcı açısından haksız rekabete yol açmayacak şekilde düzenlenmesi de diğer önemli konulardır.

3.3.1 Gümrük Birliği ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'ne girmesi sonucu doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artacağı tahmin ediliyordu. Ancak aradan geçen beş yıla rağmen Türkiye'nin bu konudaki durumu çok da iç açıcı değildir. Tablo 12'de görüldüğü gibi doğrudan yatırımlar 1993 yılında 622 milyon \$ iken 1995 yılı dışında giderek azalmış ve 2000 yılında 112 milyon \$ a gerilemiştir. Portföy yatırımlarının payının doğrudan yatırımlardan fazla olması ise, Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin üretken alanlardan çok spekülasyon alanlarına yatırım yaptığı bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Tablo-12: Yıllar İtibariyle Doğrudan ve Portföy Yatırımları (Milyon \$)

Yıllar	Doğrudan Yatırımlar	Portföy Yatırımları
1993	622	3917
1994	559	1158
1995	772	237
1996	612	570
1997	554	1634
1998	573	-6711
1999	138	3429
2000	112	1022

Kaynak: TCMB, EVDS

Türkiye'ye doğrudan yabancı sermaye yatırımı gelmemesinin bazı nedenleri vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir

- Siyasi istikrardaki belirsizlik
- Enflasyon hızının tek haneli rakamlara indirilememesi
- Aşırı bürokratik engeller nedeniyle yatırımın tamamlanması için birçok yerden imza alınması sonucu yatırımlara başlamanın birkaç yıl alması
- Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine göre Türkiye’de sendikalı iş gücü maliyetinin üç-dört kat daha fazla olması
- Kurumlar vergisinin yüksek olması
- Kayıt dışı ekonominin varlığı

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmek için büyük bir rekabet vardır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkelere sağladığı birçok fayda vardır. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- İç ve dış tasarruf açığını azaltır,
- Teknoloji transferi ve istihdam artışı sağlar,
- Vergi gelirlerine katkıda bulunur,
- İş gücü verimliliğini ve üretimin kalitesini artırır,
- İhracatı artırır veya döviz tasarrufu sağlar,
- İşletmecilik ile iç ve dış pazarlamanın gelişmesine katkıda bulunur,
- Ülke ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesinde çok önemli bir ekonomi politikası aracı haline gelmiştir.

1999 yılında Dünyada 866 milyar Dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılmış olup, bunun %75’i sanayileşmiş ülkelerin kendi arasında yapılmakta, geri kalan %25’i de gelişmekte olan ülkelere gitmektedir.

1999 yılında en çok doğrudan yabancı sermaye yatırımı çeken ülkeler, milyar dolar olarak, ABD 275, İngiltere 82, Hollanda 34, Fransa 39, gelişmekte olan ülkelere Kızıl Çin 40, Brezilya 31, Meksika 11, Rusya Federasyonu 3, Romanya 1, Kazakistan 1.6, Azerbaycan 0.7, Türkiye ise sadece 0.8 milyar dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekebilmiştir. Nitekim 2000 yılında Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımı 1.7 milyar dolar olmasına rağmen Türkiye'den çıkan DYS yatırımı da 725 milyon dolar olup net giriş 982 milyon dolar ise de yurt dışına çıkan net yerli doğrudan yatırım çıkışı da 870 milyon dolar olup, net doğrudan yabancı sermaye girişi sadece (982-870) 112 milyon dolardır. Türkiye'ye son kırk yılda sadece 13 milyar dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımı gelmiş olup bu miktar Çin'e yaklaşık olarak 3 ayda girmektedir.

Yine 1999 yılında Dünyada en çok doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler, İngiltere 199, ABD 151, Fransa 108, Almanya 51, Hollanda 46, İspanya 35, Belçika-Lüksemburg 25, Japonya 23, Hong-Kong ve İsveç 20, İsviçre 18 ve Kanada 12 milyar dolarla sıralanmaktadır.

1980'den 1999'a dünyadaki doğrudan yabancı sermaye yatırımı stoku 4.8 trilyon dolar olup, bunun 1.1 trilyon doları ABD'de, 1.7 trilyon doları AB ülkelerindedir. Bunun yanı sıra İngiltere 396, Çin 306, Almanya 226, Hollanda 215, Fransa 182, Belçika- Lüksemburg 181, Kanada 166, Brezilya 164, Hong-Kong 139, Avustralya 118, İspanya 113, Türkiye ise sadece 8.4 milyar dolardır (UN, World Investment Report, 2000).

3.4 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİSİ

Gümrük birliklerinin kurulması sonucu ticaret yaratma etkisi nedeniyle, birlik içine kayan ekonomik faaliyetler birliğe üye ülkelerin üretiminin dolayısıyla da gelirlerinin artmasına neden olmaktadır.

Birlik üyelerinin gelirlerinin artmasına karşın üçüncü ülkelerin gelirlerinin azalması ülkeler arasındaki gelir dağılımını bozmaktadır. Bu etkiye de gümrük birliğinin gelir dağılımı etkisi denir (Çimen, 1996: 24).

Tablo 13’de görüldüğü gibi tarım sektörünün GSMH içindeki payı 1996 yılından önceki beş yıl için ortalama %15’ler civarında iken, 1996 yılında %16.6 olmuş daha sonra 1998 yılı hariç azalmıştır. Sanayi sektörünün ise GSMH içindeki payı 1996 yılından önceki beş yıl için ortalama %25 civarında iken 1996 yılında %24.8 olmuş, daha sonraki yıllarda da GSMH içindeki payı azalmaya devam etmiştir.

Tablo:13-Tarım ve Sanayi Sektörlerinin GSMH İçindeki Payı

Yıllar	GSMH (Milyar TL)	Tarım Sektörü (Milyar TL)	Sanayi Sektörü (Milyar TL)	Tarımın GSMH İçindeki Payı(%)	Sanayinin GSMH İçindeki Payı(%)
1990	397.178	68.692	100.321	17,30	25,26
1991	634.393	96.074	163.310	15,14	25,74
1992	1.103.605	163.827	280.122	14,84	25,38
1993	1.997.323	305.525	485.672	15,30	24,32
1994	3.887.903	598.169	1.019.767	15,39	26,23
1995	7.854.887	1.218.178	2.042.395	15,51	26,00
1996	14.978.067	2.489.774	3.716.528	16,62	24,81
1997	29.393.262	4.170.001	7.293.186	14,19	24,81
1998	53.518.332	9.113.454	11.970.299	17,03	22,37
1999	78.282.967	11.851.055	17.973.866	15,14	22,96
2000	125.596.129	17.540.631	29.027.782	13,97	23,11

Kaynak:TCMB, EVDS

Tablo:14- Dış Ticaretin Sektörel Dağılımı (Milyon \$)

	Tarım ve Ormancılık		Madencilik ve Taşocak.		Sanayi	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1994	2 301	882	263	3 354	15 518	19 031
1995	2 133	1 908	391	4 091	18 924	29 706
1996	2 454	2 145	364	4 297	20 176	35 981
1997	2 679	2 419	424	4 137	22 944	41 328
1998	2 690	2 128	385	2 942	23 676	40 383
1999	2 592	2 597	399	3 342	23 598	35 531
2000	2 152	1 814	418	5 170	25 206	46 934

Kaynak: Dış Ticaret Bülteni, Ocak-Mart 2001, s.9-18

Tablo 14'e göre 1994 yılından sonra Türkiye'nin tarım-ormancılık ve madencilik-taşocakçılığı dış ticaretinde fazla bir değişiklik olmazken, sanayi ürünleri dış ticareti hızla artmıştır. 1994 yılında 15.518 milyon \$ olan sanayi ürünleri ihracatı 2000 yılında yüzde 38 artarak 25.206 milyon \$ olmuştur. Aynı dönemde ithalat ise yüzde 146 oranında artarak 19.031 milyon \$'dan 46.934 milyon \$ a yükselmiştir. Bu rakamlar GB'den sonra sanayi ürünleri ithalatındaki artışın, ihracat artışından daha hızlı geliştiğini göstermektedir. Bu artışın 3 nedeni vardır. Birincisi, ekonominin 5 Nisan 1994 krizinden çıkıp gelişme aşamasına girmesi. İkincisi, 6 Mart 1995'de imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması'nın beraberinde piyasanın büyüyeceği, rekabetin ve dış ticaretin artacağı beklentisini getirmiş olması. Üçüncüsü, sanayi mallarının üretim esnekliği diğer üretim alanlarına göre daha büyük olmasıdır.

Türkiye sanayi sektörü ithalat miktarının ihracat miktarından daha hızlı artması; birlik içinde bu ürünleri daha ucuz üreten gelişmiş ülkelerin üretim ve gelirinin arttığını, dolayısıyla gelir dağılımının gelişmiş ülkeler lehine, Türkiye aleyhine geliştiğini göstermektedir.

3.5 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ İŞLETMELERİNE ETKİLERİ

Küçük ve orta ölçekli işletmeler her ülkede olduğu gibi ülkemizde de oldukça önemli bir yere sahip olup, ülke ekonomisinin en dinamik kuruluşlarıdır (Kasap, 1999: 230). KOBİ'ler bir yandan kendi başlarına büyük işletmelerle rekabet halinde nihai ürün ve hizmet üretirken, diğer yandan da büyük işletmelerin kullandıkları mamul girdileri üreterek onların gelişimini tamamlayarak ve destekleyerek katkıda bulunurlar. Ülkemizde olduğu kadar hemen hemen bütün dünyada ülkelerinde de KOBİ'ler; sayısal miktar, üretim değeri istihdam hacmi, gelişmeye olan katkıları, mülkiyetin tabana yayılması, ekonomik açıdan serbest rekabete dayalı piyasa ekonomisinin ve sosyal açıdan toplumsal istikrarın temel unsurlarındandır (Doğan, 1995: 44).

Son yıllarda ülkemizi yakından ilgilendiren bir konu ekonomik alanda yaşana küreselleşme ve bunun sonucu olan Avrupa Birliği'dir. Ankara Anlaşması ve sonrasında imzalanan Katma Protokol ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne ilk adımı olan Gümrük Birliği gerçekleştirilmiştir (Odabaş, 1995: 18).

Gümrük Birliği'nde en önemli unsurlardan biri rekabet gücüdür. Rekabet gücü yüksek olan sektörler Gümrük Birliği'nden olumlu etkilenirken, rekabet gücü düşük olan sektörler Gümrük Birliği sonrası çeşitli güçlüklerle karşılaşacaktır. Rekabet gücü, özellikle küçük ve orta ölçekli sanayiciler açısından büyük önem taşımaktadır (Alpar, Akın, 1996: 28).

Avrupa Birliği'nde tüm yardımların %10'u KOBİ'lere verilerek sanayi politikası kapsamında desteklenmektedir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin ihracatlarını geliştirmeleri için çeşitli yardım ve sübvansiyonlar verilmektedir. Gümrük Birliği ile birlikte Avrupa Birliği'nin teşvik mevzuatına uymak zorunda olan Türkiye'deki teşvik uygulamaları da bu doğrultuda yeniden düzenlenmektedir (Avcıkurt, 1996: 150).

Avrupa Birliği'ne girme aşamasında olan Türkiye'de işletmelerin büyük bir kısmı düşük kapasite ile üretim yapmaktadır. İşletme sermayesi sıkıntısı, pazarlama imkanının yetersiz olması, vasıflı eleman yetersizliği, girdi maliyetlerindeki artışın satış fiyatlarına yansıtılamaması bu kesimin kapasite altı çalışmasına neden olmaktadır (Ege ve Diğerleri, 1995: 115).

Tablo:15-Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinin Sektörlere Göre Dağılımı (DİE 1994 Yılı Verileri)

29%	Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri
25%	Metal Eşya-Mak. ve Tec., Ulaşım Aracı, İlmi ve Mesleki Ölçme Aletleri
22%	Orman Ürünleri ve Mobilya
11%	Gıda, İçki ve Tütün
4%	Taş ve Toprağa Dayalı
3%	Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım
3%	Kimya
4%	Diğerleri

Tablo 15'te de görüldüğü gibi KOSGEB Başkanlığı'nca, Devlet İstatistik Enstitüsü sanayi verileri baz alınarak yapılan çalışmalarda, küçük ve orta boy işletmelerin ve istihdamın yoğunlaştığı sektörler;

- Dokuma-Giyim Eşyası ve Deri (Alt sektörler; Dokuma Sanayi, Ayakkabı Dışı Giyim Eşyası, Deri ve deri benzeri maddeler ve Kürk Ayakkabı)
- Metal Eşya, Makine Teçhizat, İlmi ve Mesleki Ölçme Aletleri Sanayi (Alt sektörler; Metal Eşya, Makine Sanayi-elektrikli makineler hariç- Elektrikli Makine ve Aygıtları, Taşıt Araçları Sanayi Mesleki ve İlmi Aletler)
- Gıda, İçki ve Tütün
- Orman Ürünleri ve Mobilya

olarak belirlenmiştir (Ege, Aşar, Eğitim, 1996: 111).

1998 yılında başlayan ve 1999 yılında da devam eden Rusya Krizi KOBİ'leri önemli ölçüde etkilemiştir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin yoğun olarak faaliyet gösterdikleri dokuma, giyim eşyası deri sektörü Gümrük Birliği'nden olumsuz etkilenmemiş, ancak Rusya Krizi nedeniyle büyük zorluklar yaşamışlardır.

İkinci grup olan metal eşya, makine teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri grubu geniş bir yelpazede üretim gerçekleştirmektedir. Bu grupta otomotiv yan sanayicileri, makine imalatçıları, beyaz eşya ve yan sanayicileri, döküm sektörü, metal konstrüksiyon gibi önemli iş kolları bulunmaktadır. Otomotiv yan sanayiinin Gümrük Birliği'nden olumsuz etkilenmesinin nedeni otomobil ithalatındaki artışın yanı sıra yerli otomotiv sanayiinin ülkeye giren ithal otolarla rekabet edebilmek için büyük bir hızla yeni modellere geçmesi ve yeni modelleri ithal girdi kullanarak üretmesidir. Bu grubun diğer önemli sektörü olan makine imalat sanayiinde ise durum daha farklıdır. Bu sektörde yer alan ve İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Konya, Kayseri ve Gaziantep gibi illerde faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin imal ettiği makineler çeşitlilik arz etmektedir. Bununla ilgili

çok önemli diğerk bir konu da 2001 yılında itibaren makine imalat sanayi ürünleri için AB mevzuatı uyarınca zorunlu hale gelen CE işareti uygulamasıdır (DPT, 2000a: 95).

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin faaliyet gösterdiği üçüncü önemli sektör olan orman ürünleri ve mobilya sanayiinde ise Gümrük Birliği sürecinin başlamasıyla ithal mobilyaların iç pazar payı artmıştır. Bu durumun sektöre hem olumlu hem de olumsuz etkileri olmuştur. Gümrük Birliği'nin mobilya sektörüne olumlu etkileri kaliteli hammadde ve malzeme temini imkanlarının ve teknoloji transferinin artması, sektörün kalite ve fiyat açısından Avrupa ile rekabet edilebileceğinin anlaşılması, ihracat imkanlarının artması olarak belirlenmiştir. Gümrük Birliği'nin sektöre olumsuz etkileri ise ithal ürünlerin düşük fiyatla piyasaya girmesi, ithal ürünlerin kalite açısından rekabet üstünlüğü olması ve yerli ürünlerin talebinin azalması olarak belirlenmiştir.

Yapılan rekabet düzenlemeleri KOBİ'lere rekabet gereklerini öğrenme zorunluluğu getirmekte, bunu sağlayacak programlara katılım, konu ile ilgili eksikliklerin giderilmesine imkan vermektedir (DPT, 2000a: 95).

3.5.1 Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde KOBİ Politikaları

Bugün dünya literatüründe üzerinde fikir birliğine varılmış bir KOBİ tanımı bulunmamaktadır. Ülkelerin ekonomik yapıları değıştikçe, KOBİ'leri belirleyen ölçütler de değışmekte ve ülkelerin ekonomik yapılarıyla bağlantılı olarak farklı ölçütler kullanılmaktadır (Ekin, 1993:20). Genellikle uygulanan tanımlama kriteri, istihdam edilen işçi sayısıdır. İşletmeleri ölçek bakımından sınıflandırmada bu kriter tek başına yeterli olmamakla birlikte, karşılaştırma yapılmasında baz olarak alınmaktadır. Bu kritere ek olarak bazı tanımlamalarda sabit sermaye yatırım tutarı ya da yıllık satış tutarı gibi kriterlerin de kullanıldığı görülmektedir (Palas-Oğuzkurt, 1997: 467).

Avrupa Birliği üyesi ülkelerde, küçük ve orta boy işletme politikalarında genelde iki farklı eğilim görülmektedir. Bunlardan biri, işletmeler için uygun

ekonomik ortamın sağlanması yönünde bürokrasinin azaltılması, liberalizasyon, özelleştirme, vergi sistemi ve rekabette reform yapılabilmesi için ilgili yasaları yeniden şekillendirme çalışmalarıdır. Bu eğilim KOBİ'ler için büyük önem taşıyan uygun ekonomik ortamın oluşturulması görüşüne dayanmaktadır.

Diğer eğilim ise, KOBİ'ler için yeni bir program çerçevesinde finansal sorunların çözümüne yönelik finansal plan ve tedbir çalışmalarıdır. Bu doğrultuda direkt olarak verilen sübvansiyonlar, sübvansiyon edilmiş krediler ve vergi indirimleri KOBİ kesiminde büyüme, istihdam ve rekabet teşvikinin araçları olmaktadır.

Avrupa Birliği'ne üye birçok ülkede yerel yönetimler hakim olup, KOBİ'lerin desteklenmesinde yerel yönetimler önem kazanmaktadır.

KOBİ'lere yönelik politikalar, genellikle merkezi yönetimler tarafından oluşturulurken, bölgesel yönetimler tarafından uygulamaya konulan politikalar daha dar kapsamlı olmaktadır. KOBİ politikalarının merkezi yönetimlerce oluşturulması, aynı zamanda uygulamaya konulacak tedbirlerle ülke genelindeki tüm KOBİ'lerin desteklenmesi anlamını taşımaktadır.

Merkezi yönetimlerin KOBİ'ler için almış olduğu bu tedbirler, yerel yönetimlerin kendi bölge koşullarını dikkate alarak uygulamaya koyduğu tedbirlerden çok daha geniş kapsamlıdır (Ege , Aşar, Eğitim, 1996: 115).

1980'li yıllarda Avrupa'da işsizliğin büyük boyutlara ulaşması, yerel yönetimlerin konuya ilgisini artırmış ve istihdam yaratmada önemli bir görevi üstlenen KOBİ'leri destekleyici tedbirler bu yıllarda uygulamaya konulmuştur.

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin çoğunda merkezi yönetimlerin KOBİ'leri destekleyici tedbirleri yürürlüğe koyacak yasama yetkileri vardır.

İngiltere'de küçük işletmelere verilen destekler, daha çok yerel yönetimler tarafından sağlanmıştır. Bu durum merkezi hükümetlerin, KOBİ'lere yönelik ihtiyaçlarının yerel yönetimler tarafından karşılanması isteğinden

kaynaklanmaktadır. Bölgesel ve yerel otoriteler ile işletme eğitim konseyleri bu destek hizmetleri ağının en önemli kısmını oluşturmaktadır.

Belçika, Almanya, Fransa İtalya ve İspanya gibi Avrupa Birliği Üyesi ülkelerde ise hem merkezi yönetim hem de yerel yönetimler tarafından KOBİ'leri destekleyici politikalar oluşturulmaktadır. Belçika'da yerel yönetimlerin bu konudaki etkinliği son yıllarda önemli ölçüde artmıştır.

Almanya'da Federal Hükümet ile yerel yönetimler KOBİ'lere yönelik destekler konusunda işbirliği içindedir. Bu işbirliği kapsamında genel destek hedef ve araçlarının birbiriyle uyumu ön koşuldur.

Fransa ve İtalya'da KOBİ'lere yönelik destek tedbirleri yerel yönetimler tarafından gündeme getirilmektedir. Bu ülkelerdeki yerel yönetimlerle ilgili yasalar, merkezi hükümet temsilcilerinin onayından geçmektedir.

İspanya'da ise bölgesel yönetimler bazı durumlarda kendi kaynaklarını, bazı durumlarda ise merkezi hükümetten elde edilen finansal kaynakları kullanarak KOBİ'lerle ilgili kendi politikalarını uygulamaktadırlar.

Üye ülkelerdeki KOBİ'lerle ilgili politikaların yürütülmesinde yerel yönetimlerin gücünün genel olarak o ülkenin büyüklüğü ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Merkezi yönetimler ile yerel yönetimlerin KOBİ politikalarını birlikte yürütmeleri her iki otoritenin de uyumlu çalışmasına bağlıdır (Ege, Aşar, Eğitim, 1996: 116).

Ülkemizde imalat sanayiinde faaliyet gösteren, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri, Gümrük Birliği'ne girilmesiyle birlikte yoğun bir rekabet ortamına girmiştir. Bu rekabet hem AB üyesi ülkelere, hem EFTA, hem de AB'ye üçüncü ülkelere gelerek dolaşıma giren ülke ürünlerinden kaynaklanmaktadır.

Küçük ve orta ölçekli sanayi ürünlerinin iç ve dış pazarlarda diğer ülke ürünleriyle rekabet edebilmesi uygun fiyat ve kalitede ürün sunum ile mümkün

olacaktır. Bu nedenle Avrupa Birliği'nde küçük ve orta ölçekli işletmeler için alınan tedbirlerin benzerlerinin ülkemizde de hayata geçirilmesi gerekmektedir.

3.6 GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN SEKTÖREL ETKİLERİ

3.6.1 Gümrük Birliği'nin Tekstil Sektörüne Etkileri

Tekstil ve konfeksiyon sektörü, Türkiye'de sanayi üretimini sağlayan en büyük sektörlerden biridir. Tekstil ve konfeksiyon sektörü üretiminin büyüme hızı, 1980'li yıllar boyunca Türk ekonomisinin büyüme hızının üzerindedir (Yaşar, 1996: 147).

AB ile gerçekleştirilen Gümrük Birliği sonrasında ülkemiz bir taraftan, AB tekstil ve giyim pazarına kısıtlamaya tabi olmadan girme imkanı sağlarken, diğer taraftan AB tarafından 51 ülkeye karşı belirli tekstil ve konfeksiyon ürünleri ithalatında uygulanan miktar kısıtlaması ve gözetim önlemleri, Ortak Ticaret Politikası'na uyum kapsamında Türkiye tarafından da uygulanmaya başlanmıştır. Böylece AB tarafından uygulanan önlemlerin ticaret sapması yoluyla aşılmasının önlenmesi amaçlanmıştır. Türkiye için ithalatta miktar kısıtlaması seviyeleri belirlenirken Türk sanayiinin ihtiyacı da göz önüne alınmış ve geleneksel ticaret akışının olumsuz etkilenmesine izin verilmemiştir.

Gümrük Birliği öncesinde bu ürünlerin Avrupa Birliği'ne ihracatında serbest dolaşım ilkesi değil, menşe kuralları geçerli idi. Türkiye'nin AB'nin Ortak Ticaret Politikasına uyum kapsamında OGT uyumunu tamamlaması, üçüncü ülkelere karşı kota ve gözetim önlemlerini üstlenmesi, başta fikri ve sınai mülkiyet hakları olmak üzere haksız rekabeti önlemek amacıyla Topluluk mevzuatına uyum sağlamasıyla birlikte, taraflar arasında tekstil ve konfeksiyon ürünleri ticareti diğer sanayi ürünlerinde olduğu gibi menşe kurallarına konu olmayacaktır. Bu ürünlerin ticareti serbest dolaşım ilkesi çerçevesinde yapılacaktır (Karluk, 1998:579).

Bugüne kadar aralarında Çin Halk Cumhuriyeti, Pakistan, Malezya, Güney Kore, Endonezya gibi önemli tedarikçilerin de bulunduğu 24 ülke ile söz konusu

önlemlerin çift taraflı kontrol sistemi kapsamında yürütülmesi amacıyla Mutabakat Zabıtları akdedilmiştir. Halihazırda, 16 ülke ile akdedilen Mutabakat Zabıtları yürürlüktedir. Anlaşma sağlanamayan 30 ülkeye karşı ise tek taraflı denetim sistemi çerçevesinde miktar kısıtlaması ve gözetim önlemi uygulanmaya devam edilmektedir.

Söz konusu ülkelerle imzalanan Mutabakat Zabıtları, menşe kuralları, malların sınıflandırılması, idari kontrol sistemi, danışma mekanizmaları ve esneklik hükümleri bakımından AB ile ilgili ülkeler arasındaki anlaşmalara paralel hükümler içermektedir (DTM, 2002:3).

Türk giyim sanayi, ana pazarlara yakınlığı, üretimin her aşamasında ülke içinden kaynak sağlaması, esnek üretim yapısı, kaliteli ürünlerin uygun fiyatlandırılması ve sanayi yapısının AB ile entegre olması gibi nedenlerden dolayı, Gümrük Birliği ortamında iyi bir rekabet performansı sergilemiştir. Bununla birlikte, gerek Türk ekonomisinin kendine özgü şartlarından, gerek söz konusu sanayiye has koşullardan kaynaklanan bazı sorunlarla da karşı karşıyadır. Bunlar arasında, işgücü maliyetlerinin yüksek olması ve eğitilmiş işgücü eksikliği, tasarım ve marka konularındaki çalışmaların yetersizliği, yabancı sermaye ile mali sistem ve sermaye sisteminin yetersizliği, uzun vadeli sektörel strateji olmaması gibi konular yer almaktadır.

Gümrük Birliği beşinci yılını tamamlamış durumdadır. Dolayısıyla Gümrük Birliği çerçevesinde Türk giyim sanayiinin önünde çeşitli fırsatlar ve riskler bulunmaktadır. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin söz konusu sanayi sektöründe hızla birikim ve deneyim kazanması, sektörde önemli bir rol oynayabilecek olan Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne katılım süreci, 2005 yılına kadar tüm kotaların kalkacak olması ve Türkiye'de sektörün kendini geliştirmek için fazla bir çaba göstermemesi gibi nedenler, ileriki yıllarda Türk giyim sanayiinin rekabet üstünlüğünü korumasını zorlaştırabilecek faktörler olarak görülmektedir. Ancak Gümrük Birliği çerçevesinde sektörün önünde birtakım fırsatlar da bulunmaktadır.

AB'nin genişlemesi ile Türk ürünlerinin hitap edeceği pazarın da genişlemesi, sektörün organizatörlük konusunda ilerleme kaydetmesi, AB şirketleriyle kurulan ortaklıklar, AB'de söz konusu sektör üretiminin azalması ve daha çok ithalata ağırlık verilmesi, çevre ve çalışma standartlarında gelişme sağlanması gibi nedenler de Türkiye'nin giyim sanayi konusundaki fırsatlarını oluşturmaktadır.

Tablo 16'da görüldüğü gibi tekstil ve konfeksiyon ihracatının toplam ihracat içindeki payı 1990 yılında %33,4 iken, 1996 yılında 37,4'e 1998'de 38,8'e yükselmiş ancak 2000 yılında 36,1'e düşmüştür.

Tablo:16- Teks. ve Konf. İhracatının Türkiye Toplam İhracatı İçindeki Payı

Yıllar	Toplam İhracat (Milyon \$)	Konfeksiyon İhracatı (Milyon \$)	Konfeksiyon'un Payı (%)	Tekstil İhr. (Milyon \$)	Tekstil'in Payı (%)	Teks.+Konf. İhracatı (Milyon \$)	T+K'nın Payı (%)
1990	12 959	2 898	22,4	1 424	11	4 323	33,4
1991	13 594	3 219	23,7	1 374	10,1	4 594	33,8
1992	14 365	4 009	27,9	1 369	9,5	5 379	37,4
1993	15 345	4 158	27,1	1 457	9,5	5 615	36,6
1994	18 107	4 490	24,8	1 945	10,7	6 435	35,5
1995	21 637	6 189	28,6	2 131	9,8	8 319	38,4
1996	23 224	6 344	27,3	2 352	10,1	8 696	37,4
1997	26 261	7 089	27	2 730	10,4	9 819	37,4
1998	26 974	7 644	28,3	2 812	10,4	10 456	38,8
1999	26 588	7 145	26,9	2 734	10,3	9 879	37,2
2000	27 775	7 195	25,9	2 819	10,1	10 013	36,1

Kaynak: Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Haziran /2001

Sektörün %80'i KOBİ'lerden oluşmakta ve KOBİ'lerin finansal açıdan zayıf olmaları, işgücü ve enerji maliyetlerinin gelişmekte olan ülkelere göre yüksek oluşu, kumaş terbiyesi ve kimyasal hammaddeler konusunda standardizasyon eksikliği sektör için dezavantaj oluşturmakta, ihracatta sorunlar yaratmaktadır. Ancak bunların yanı sıra işgücü maliyetlerinin gelişmiş ülkelere göre ucuzluğu ve her geçen gün yüksek öğrenimli kadro ve vasıflı orta kademe eleman oranının artışı, yabancı yatırımcılar açısından Türkiye'yi cazip hale getirmektedir.

Toplam tekstil ve konfeksiyon ihracatı içinde AB'nin %60 olan payı bu pazara büyük bir bağımlılık yaratmış, Gümrük birliği sonrasında, AB'de yaşanan Maastricht kriterlerine uyum kaynaklı durgunluk, sektörde beklenen ihracat artışının gerçekleşmesini engellemiştir (DPT, 2000: 43).

Türkiye tekstil ve giyim ihracatında, AB ülkelerini “geleneksel pazar” olarak nitelendirmektedir. 2000 yılı verilerine göre Türkiye'nin en fazla tekstil-konfeksiyon ürünü ihraç ettiği ilk beş ülkeden (sırayla, Almanya, ABD, İngiltere, İtalya ve Fransa) AB üyesi ülkelerdir. Bu ülkelere ek olarak Hollanda Belçika-Lüksemburg ve İspanya da AB üyeleri arasında sektör ihracatı açısından önde gelen pazarlar arasında yer almaktadır (DTM, 2002:3).

Türkiye'nin Avrupa'ya coğrafi yakınlığı, Avrupa'da yaşayan Türklerin sayısı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin ortak üyesi olmak için tam üyelik başvurusunda bulunması gibi etkenler göz önüne alındığında en büyük pazarın Avrupa Birliği olması doğaldır (Vakıfbank, 1994: 177).

Gümrük Birliği ile birlikte sektörde doğrudan teşviklerin kalkması ve bunların yerine uygulanması kararlaştırılan GATT kurallarıyla uyumlu teşviklerin yeterli olmaması nedeniyle sorunlar yaşanmaktadır. Avrupa Birliği'nde sektörün GATT'a uyumlu teşviklerle ve özellikle KOBİ'ler bazında yüksek oranda desteklenmesi de Türk tekstil ve hazır giyim sektörünü rekabet açısından olumsuz etkilemektedir.

Türkiye Gümrük Birliği ile birlikte fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunmasına ilişkin uluslararası düzenlemelere uyum sağlamış, bunun yanı sıra Patent Enstitüsü'nü kurmuştur. Markalar konusunda Patent Enstitüsü'nün ilgili sektör kuruluşlarıyla işbirliği içinde bulunması, zaman zaman karşılaşılan kötü niyetli girişimlerin önlenmesi ve ihracatta yaşanan sorunların giderilmesi açısından önem taşımaktadır.

Fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunmasına ilişkin düzenlemelere uyum sağlanması ve Patent Enstitüsü'nün kurulması ile sektörde mülkiyet hakları korunmuş, üçüncü ülkelerin taklit ürünlerinin sektöre girişi engellenmiş, böylece Avrupa Birliği'ne haksız rekabet yaratacak ihracat yaparak Türkiye'nin imajının zedelenmesine karşı önlem alınmıştır. Anti-damping konusunda da önlem çalışmalarının tekrar başlayacak olması, üçüncü ülkelere karşı ortak hareket etmeye yönelik bir yöntem geliştirilmesini sağlayacaktır. Topluluk standardizasyon, ölçme, kalibrasyon, kalite, akreditasyon, test ve sertifikasyon mevzuatına uyum neticesinde bu konularda karşılaşılan sorunlarda ortadan kalkacaktır (DPT, 2000: 44).

Diğer taraftan dünya tekstil ticareti 2005 yılından itibaren kotaların kaldırılması ile tamamen Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kural ve disiplinlerine tabi olacaktır. Bunun sonucunda da ülkemiz, halihazırda AB pazarına kotasız girişten kaynaklanan göreceli avantajını da yitirmiş olacaktır. DTÖ Tekstil ve Giyim Anlaşması hükümleri gereğince, sektörün aşamalı olarak DTÖ kurallarına tabi kılınması süreci çerçevesinde 1995 ve 1998 yılı başında gerçekleştirilen ilk iki aşama entegrasyon, genel olarak hassas olmadığımız kategorileri kapsamıştır. Ancak süreç içerisinde gelinen noktada artık hassas kategoriler için uygulanmakta olan kotaların kaldırılması gündeme gelecektir.

Gümrük Birliği nedeniyle, Avrupa Birliği ile Ortak Gümrük Tarifesi uygulama yükümlülüğümüz göz önüne alınarak, orta vadede gündeme gelebilecek muhtemel sanayi ürünleri müzakerelerinde ortak tutum alınması ve tekstil ve giyim ürünleri de dahil olmak üzere, hassas olduğumuz ürünler için AB'nin de destek vermesi önem taşımaktadır.

Diğer taraftan, ülkemizin AB'nin tercihli ticaret anlaşmaları bulunan ülkeler ile gerçekleştirdiği Serbest Ticaret Anlaşmaları ve aralarında tercihli ticaret ilişkisi bulunan ülkelerin yarattığı katma değerlerin birbirleri arasında gerçekleşen ve birden fazla ülkeyi kapsayan ticari ilişkilerde toplu olarak dikkate alınmasına olanak sağlayan Pan-Avrupa Menşe Kümülasyonu Sistemi'ne katılması Türkiye'nin

Gümrük Birliği'ne bağlı olarak elde ettiği önemli kazanımlardan biridir. Bu sisteme 1999 yılı başından itibaren katılmamız ile birlikte AB, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve EFTA ülkeleri bakımından ihracatçılarımızın bu imkandan yararlanmaları sağlanmıştır.

AB ile diğer Avrupa ülkeleri arasındaki tercihli ticaret düzenlemelerinin Türkiye tarafından üstlenilmesi, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticari ilişkileri açısından ortaya çıkardığı dolaylı etkiler bakımından önemli bir yere sahiptir.

Türkiye'nin tercihli ticaret anlaşmalarını tamamlaması ;

- İhracatın ülke ve madde bazında çeşitlendirilmesi
- İlgili ülke ile ticaret hacminin artırılması
- AB'nin tercihli rejimler kapsamında uygulamakta olduğu tavizli oranlar ile Türkiye'nin uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesi oranları arasındaki farkın neden olabileceği trafik sapmasının önlenmesi
- Anlaşma imzalanan ülkenin AB ve diğer üçüncü ülkelerle mevcut anlaşması kapsamında tanıdığı tavizli rejimi Türkiye'ye yansıtması halinde, Türk sanayicisinin bu ülke pazarında eşit rekabet şartlarına sahip olması
- Hammaddelerini anlaşma yapılan ülkelere sağlayan Türk sanayicilerinin üretim maliyetlerinin azaltılması,
- Ortak yatırım ve işbirliği imkanları geliştirilmesi

gibi konular açısından önem taşımaktadır.

İsrail anlaşması hariç olmak üzere, Serbest Ticaret Anlaşmaları genellikle 1998 yılı içinde yürürlüğe girmiş olup, bu anlaşmaların (Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Romanya, Litvanya ve Estonya) uygulama dönemleri ancak iki yıllık bir süreyi kapsamakta ve öngörülen serbestleştirme takvimlerinin birinci ya

da ikinci aşamaları ancak tamamlanmıştır. Dolayısıyla, söz konusu anlaşmalar itibariyle de serbest ticaret anlaşmalarının ticaret yaratıcı etkilerinin Türkiye açısından söz konusu liberalizasyon takvimlerinin tamamlandığı 2001 yılı ve daha sonraki dönemlerde ortaya çıkması beklenmektedir.

Halihazırda tamamlanmış olan serbest ticaret anlaşmalarına ek olarak, Akdeniz ülkeleri ile de tercihli anlaşmalar yapılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu çerçevede, söz konusu ülkelerin AB ile mevcut düzenlemeleri esas alınarak Mısır, Fas, Tunus ve Filistin ile müzakerelerin başlatılmasına yönelik çalışmalar ise devam etmektedir.

3.6.2 Gümrük Birliği'nin Otomotiv Sanayi Üzerindeki Etkileri

Otomotiv sanayi, tüm gelişmiş ülkelerde ekonominin lokomotif sektörü olarak kabul edilmektedir. Sektörün ekonomideki sürükleyici etkisinin nedeni, diğer sanayi dalları ve ekonominin diğer sektörleri ile yakın ilişki içinde olmasıdır. Otomotiv sanayi demir-çelik, petrokimya ve lastik gibi temel sanayi dallarında başlıca alıcı ve bu sektörlerdeki teknolojik gelişmenin de sürükleyicisidir. Turizm, altyapı, inşaat, ulaştırma ve tarım sektörlerinin ihtiyaç duyduğu her türlü motorlu araçlar sektör ürünleri sağlanmaktadır. Bu sektördeki değişimler, bütün ekonomiyi yakından etkilemektedir.

Otomotiv sektörü motorlu taşıt aracı üreten bir sanayidir. Dünyada toplam motorlu taşıt üretiminin yaklaşık %70'ni otomobil üretimi oluşturmaktadır. Türkiye'de de bu oran geçerlidir. Otomobil üretimi, diğer motorlu taşıtlara göre çok daha yüksek miktarlarda yapılır. Böylece otomobil üretimi, güçlü bir yan sanayiini oluşturarak diğer taşıtların üretimine de destek olur. Bu nedenle otomobil üretimi, otomotiv sanayiinin temelidir.

Otomotiv sektörü kendisi dışında, hammadde ve yan sanayi ile otomotiv ürünlerinin tüketiciye ulaşmasını sağlayan ve bunu destekleyen pazarlama, bayi, servis, akaryakıt, finans ve sigorta sektörlerinde geniş iş hacmi ve istihdam

yaratmaktadır. Otomotiv sektörü ülkedeki savunma sanayiinin gelişmesinde ve teknolojik düzeyin yükselmesinde temel oluşturmaktadır.

Bu özelliklerinden dolayı, otomotiv sanayii, stratejik bir sanayi olarak hükümetlerin ilgisini çekmekte ve bu sektör için özel bir planlama yapılmaktadır.

Türkiye'deki otomotiv sanayi, 1960'lı yıllarda ithal ikamesi amacı ile kurulmaya başlanmış, başlangıçta iç pazar ihtiyaçlarına yönelik olarak traktör ve yük taşıyan ticari araçların üretimini gerçekleştirmiştir. 1970'li yıllarda otomobil üretimi için de küçük ölçekli yatırımlara başlanmıştır. Başlangıç yıllarında gerek hammadde gerek yan sanayi ürünlerinde Türkiye'de yeterli bir üretim düzeyinin bulunmadığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra özellikle otomobil için o yıllardaki talep, büyük tesislerin kurulması için yeterli olmamıştır.

1990'lı yılların başında özellikle otomobilde talebin her yıl %25 civarında ve istikrarlı olarak artışı ile ana ve yan sanayide önemli yatırımlar yapılmıştır. Kapasite artışı yanında özellikle rekabet için teknoloji yenileme ve yeni model yatırımları ile AR-GE çalışmaları bu dönemde büyük hız kazanmıştır. Ayrıca yine aynı yıllarda ana ve yan sanayideki üretici firmalarla pazarlama kuruluşlarında yeniden yapılanma çalışmaları tamamlanmıştır.

Bu yıllarda çağdaş üretim teknikleri yoğun eğitim programları ile uygulanmaya geçirilmiş ve özellikle kalite yönetim sistemleri kurularak firmalar uluslararası kuruluşlar tarafından belgelendirilmiştir. Avrupa Birliği ile 1996 yılında gerçekleştirilen Gümrük Birliği süreci, pazarda yeni koşullar ortaya çıkarmış ve özellikle ithalatın giderek serbestleşmesi ile pazarda aşırı rekabet koşulları oluşmuştur. Gümrük Birliği kapsamında sanayi mallarının serbest dolaşımı için gerekli ve zorunlu olan, ticari ve sınai mevzuatın uyumunda gerekli düzenlemelerde gecikmeler meydana gelmiştir. Bunun sonucu olarak da Türk sanayi mallarının ihracatı zorlaşmaktadır.

Sanayi şirketlerindeki sermaye işbirliği son yıllarda otomotiv pazarlama şirketlerine de yansımış durumdadır. Gümrük Birliği ile birlikte Türkiye’de yıllardan bu yana yoğun yatırımları bulunan ve yan sanayinin gelişmesine büyük katkıları olan Tofaş-Fiat, Oyak-Renault ve Ford-Otosan gibi şirketlerde ortaklar arasındaki ilişkiler farklı bir boyut kazanarak, sermaye ve yönetimde eşitlenmiştir.

Bunun sonucunda yabancı ortaklar Türkiye’deki tesislerini kendi küresel stratejik gelişme projeleri içine almıştır. Tam entegrasyon olarak adlandırılan bu süreç ile, Türkiye’deki tesisler artık dünya pazarlarına üretim yapacak duruma gelmiştir.

Bütün bu gelişmeler Türkiye’de kurulu bulunan otomotiv sanayiinin, özellikle 1980’li yılların sonundan bu yana yapmış olduğu yoğun çalışmalar ile, her türlü olumsuz koşullara rağmen rekabet edebilir bir düzeye ulaştığını göstermektedir.

Otomotiv sanayiinin kuruluşundan sonra istikrarlı bir gelişim sağlayabilmesinin ekonomik ve politik koşulları, ancak 1980’li yılların sonlarında oluşmuştur. Ancak 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz en çok otomotiv sanayiini etkilemiştir.

Sektördeki firmalarda yabancı sermaye oranı kuruluş dönemine göre genel olarak artış göstermiştir. Özellikle Gümrük Birliği sürecinde yabancı ortaklarla ihracata yönelik entegrasyonun tamamlanması ile bu sermaye payının artışı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Avrupa ve ABD kaynaklı yatırımlara 1994 yılından sonra ve özellikle Gümrük Birliği sürecinin de etkisiyle Japon ve G.Kore kaynaklı yabancı sermaye yatırımları eklenmiştir.

6 Mart 1995 tarih ve 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde Türk otomotiv sektörüne yakından ilgilendiren uygulamalar 01.01.1996 tarihinden itibaren yürürlüğe konulmuştur. Sanayi mallarında yeni/kullanılmış mal ayrımı yapılmadığından, sektör açısından ikinci el motorlu taşıt aracı ticareti konusunda Türk Hükümeti tek taraflı bir bildirimde bulunarak, kullanılmış motorlu taşıt aracı

ticaretini belirli bir süre yasaklayacağını belirtmiştir. Bildirim, Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanmış ve 13 Şubat 1995 tarih ve L35 sayılı ATRG’de yayınlanarak 31 Aralık 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu süre Türk makamları tarafından en az 10 yıl olarak değerlendirilmiştir. Türkiye bu bildirim ile önemli bir taviz elde etmiştir. Kullanılmış motorlu taşıt araçları ile makine ve teçhizatın ithali konusunda dikkatli olunması gerekmektedir (Tezer, 2000: 1501).

Gümrük Birliği çerçevesinde teknik mevzuat uyumu da büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, Türkiye’nin otomotiv sanayi konusunda uymakla yükümlü olduğu teknik mevzuat bağlamında 1958 Cenevre Anlaşması çerçevesinde teknik regülasyonlar da yer almaktadır.

Gümrük Birliği çerçevesinde AB’nin ortak ticaret politikası ve ortak gümrük tarifesine uyum da söz konusudur. Bu uyumla ilgili olarak Türkiye 2001 yılı başına kadar hassas ürün olarak nitelendirdiği otomotiv ürünlerinde üçüncü ülkelere AB’nin uyguladığından daha yüksek gümrük tarifesi uygulayabilmektedir (DPT, 2000a:45).

Gümrük Birliği ile birlikte motorlu taşıt araçlarının AB dışı ülkelerden ithalinde OGT üstü tarife uygulaması sonucu, AB ürünlerinin ithalinde önemli artışlar olmuştur. Gümrük Birliği sonrasında ithalat önemli ölçüde Doğu Bloğu ülkelerinden AB ülkelerine kaymıştır. Uzak doğu ülkeleri ise ithalat içindeki konumlarını korumuştur.

Türkiye’de kurulu bulunan motorlu taşıt araçları sanayiinde en önemli sorun, rekabet gücünün sağlanması ve bunun sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasıdır. Ekonominin temel sorunlarını oluşturan yüksek enflasyon, kaynak yetersizliği, bütçe açıkları, ödemeler dengesindeki sorunlar ile yüksek reel faiz motorlu taşıt araçlarına olan iç talebi olumsuz etkilemiştir. Herhangi bir ekonomik kriz durumunda ise bu araçlara olan öncelikle ertelenmesi söz konusu olmaktadır.

Tablo:17- Otomobil İthalatının Bölge ve Ülkelere Göre Değişimi

	1993		1994		1995		1996		1997		1998		1999	
Bölge/Ülke	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Toplam AB	30.032	30	13.212	47	10.011	50	41.886	73	96.820	77	96.773	87	106.689	84
Almanya	11.794	12	5.235	19	6.079	30	28.871	50	57.649	46	60.338	54	67.340	51
Fransa	2.687	3	1.892	7	1.800	9	4.526	8	15.269	12	15.972	14	21.540	16
İtalya	5.614	6	2.371	8	448	2	788	1	3.002	2	2.990	3	2.950	2
Diğer AB	9.937	10	3.814	13	1.684	8	7.701	13	20.900	17	17.473	16	17.859	14
Toplam U.Doğu	18.507	18	6.110	22	5.645	28	12.331	21	25.691	21	12.618	11	11.438	9
G. Kore	9.117	9	3.346	12	3.631	18	8.454	15	18.664	15	3.260	3	4.413	3
Japonya	9.390	9	2.764	10	2.014	10	3.877	7	7.027	6	6.558	6	4.231	3
Diğer U.Doğu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2.794	2
Toplam D. Avrupa	43.267	43	7.885	28	4.311	22	3.262	6	2.514	2	2.145	2	10.088	8
Çek Cum.	18.005	18	3.973	14	2.180	11	2.064	4	2.359	2	2.121	2	3.169	2
Rusya	24.372	24	303.821	14	2.131	11	1.198	2	155	0	24	0	6.919	5
Diğer D. Avrupa	980	1	91	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam İthalat	101.070	100	28.216	100	19.967	10	57.479	10	125.025	10	111.536	100	131.215	100

Kaynak:Tezer (2000),“Türkiye’deki Otomotiv Sanayi”Yeni Türkiye Dergisi,s.1502

Tablo 17-18’de görüldüğü gibi 1995-1996 döneminde toplam otomobil ithalatı %165, toplam hafif ticari araç ithalatı ise %121 oranında artmıştır. 1995 yılında AB-EFTA ülkelerinin %50 olan toplam otomobil ithalatındaki payı, Gümrük Birliği’nin etkisiyle 1996 yılında %73, 1997’de %77, 1998’de %87 ve 1999 yılında ise %84 olmuştur.

Gümrük Birliği öncesinde hafif ticari araç ithalatının büyük bir kısmı Uzak Doğu ülkelerinden yapılmıştır. 1993 yılında AB’den ithalat %1 ve Doğu Avrupa menşeli araçların ithalat içindeki payı ise %14 civarındadır. Gümrük Birliği ile birlikte Uzak Doğu ve Doğu Avrupa menşeli hafif ticari araçların pazar payı azalmış, buna karşılık AB ülkelerinin payı artmıştır. 1999 yılında ise AB ithalatının payı %53’e yükselmiştir.

Tablo:1-8-Hafif Ticari Araçlar İthalatının Bölge ve Ülkelere Göre Dağılımı

	1993		1994		1995		1996		1997		1998		1999	
Bölge/Ülke	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Toplam AB	390	1	688	7	508	3	3.461	10	20.941	28	22.508	35	21.951	53
Almanya	0	0	6	0	273	2	2.114	6	13.087	17	13.454	21	12.640	30
Fransa	343	1	665	7	235	1	1.181	3	6.385	8	6.355		7.119	17
İtalya	0	0	0	0	0	0	166	0	1.468	2	2.422	4	1.797	4
Diğer AB	47	0	17	0	0	0	0	0	1	0	277	0	395	1
Toplam U.Doğu	27.071	85	7.922	83	14.081	0	29.798	84	50.551	67	39.166	61	18.143	43
G. Kore	15.417	48	3.846	40	8.907	55	16.843	47	20.714	28	10.094	16	6.120	15
Japonya	11.654	37	4.076	43	5.174	32	12.955	37	29.837	40	29.072	45	12.023	29
Toplam D. Avrupa	4.379	14	756	8	1.470	9	2.232	6	3.732	5	2.914	5	1.406	3
Çek Cumhuriyeti	3.749	12	693	7	1.470	9	2.195	6	3.732	5	2.914	5	1.406	3
Rusya	162	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer D. Avrupa	468	1	63	1	0	0	37	0	0	0	0	0	0	0
Toplam İthalat	31.840	100	9.540	100	16.059	100	35.491	100	75.224	10	64.588	100	41.780	100

Kaynak:Tezer (2000), s.1503

1990-1993 yılları arasında her yıl ortalama %25 oranında artan talep sonucu sürdürülen kapasite yatırımları yanında sektöre yeni firmaların girişi, aşırı kapasite yaratılmasına neden olmuştur. Diğer taraftan bu kapasitenin teşvik edilmesine rağmen iç pazarda uygulanan yüksek satış vergileri potansiyel talebin gerçek talebe dönüşmesine engel olmaktadır. Bunun sonucu olarak ta otomotiv sanayiinde düşük kapasite kullanım oranı ile çalışılmaktadır.

Daralan pazarda ithalatın %45'ler gibi yüksek bir sınıra dayanması yanında rekabet için yeni ürünlerin üretilmesi sonucu, ürün başına üretim adetleri ekonomik ölçeklerin çok altına düşmüştür. Bu durum özellikle yan sanayide önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Otomobilde yaşanan bu sorunların yan sanayi üzerindeki olumsuz etkisi sonucu, yan sanayiden daha küçük adetlerle parça talep eden ticari araçların da üretimi zarar görecektir (Tezer, 2000: 1503).

AB Otomobil Sanayi Planı'nda belirtildiği gibi, rekabet gücünün artırılması için, gerekli önlemler, doğrudan doğruya sanayideki firmalar tarafından alınacaktır. Bu tebirler öncelikle yatırım gerektirmektedir. Uluslar arası rekabet gücüne ulaşmak amacı ile yapılacak yatırımlar için, Türkiye ve AB'den beklentilerin istikrarlı bir Master Planı içinde gerçekleştirilmesi gereklidir. AB otomotiv sanayiinin bir uzantısı olan ve entegrasyon içinde bulunan Türkiye'deki Otomotiv Sanayii'nin gelişme hedefleri, entegrasyon içinde bulunduğu AB firmalarının genel gelişme stratejileri ile paralel olmak durumundadır.

Türkiye'deki otomotiv sanayi aşağıdaki konularda uluslar arası standartlara ulaşmayı hedeflemiştir.

- Rekabet edebilir fiyat için uygun maliyet yapısının, ekonomik ölçek ile üretim sonunda sağlanması
- Ürün kalite ve performansının yükseltilmesi
- Pazarlama ve satış sonrası hizmetlerin müşteri tatmini yönünde yeniden düzenlenmesi

Sektör plan döneminde istikrarlı iç pazarın oluşması koşullarında rekabet gücünü koruyacak ve geliştirecektir (Tezer, 1996: 140).

İthal araçların yurt içi pazar payının giderek artması nedeni ile, yerli üretimde kapasite kullanımı giderek azalmakta ve birim üretim maliyetleri artarak rekabet gücü olumsuz etkilenmektedir.

Yeni üretime başlayan firmalarda yerli parça kullanımı oldukça düşük düzeydedir. Bu nedenle yan sanayi kapasitesinin kullanılması mümkün olmamakta ve birim maliyetlerinin yükselmesi nedeni ile dış pazarlarda ulaşılmak istenen rekabet gücü yakalanamamaktadır. Sürdürülebilir bir ihracat için yurt içi pazarda istikrarlı bir gelişme şarttır. İç pazar hacminin artması ihracatta rekabet gücünün artmasını sağlayacaktır.

Otomotiv sanayiinin geliştirilmesi ve Türkiye'nin bölgesinde uluslar arası pazarlara bir üretim merkezi olabilmesi için, sektör üzerindeki tehditlerin giderilmesi ve mevcut fırsatların en iyi şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Sektördeki rekabet gücünün ve ihracat potansiyelinin artırılmasına yönelik sektör yatırımları devam edecektir.

Yeni yatırımlarda ihracat hedefleri esas olacaktır. Rekabete açık çalışma ortamında, firmalar arası yatay ve dikey işbirlikleri etkili bir şekilde gerçekleştirilecektir. Ana sanayi ile yan sanayi arasında AR-GE işbirliklerinin kurulması ve ana sanayiinin, yan sanayi ürünlerinin lisansör firmalara ve yenileme pazarlarına mal sevkinde destek olması gerekmektedir. Artan talebin öncelikle yurt içi üretim ile karşılanması için gerekli önlemlerin alınması da bir zorunluluktur. İhracat çalışmaları gelişmiş pazarlar ve gelişen pazarlar olmak üzere yoğunlaştırılacaktır. gelişen pazarlarda yatırım ve teknoloji transferi çalışmaları yapılacaktır.

Bu sanayiinin kurulması ile Türkiye'de başta demir-çelik olmak üzere lastik, plastik, cam gibi temel sanayiler yanında özellikle parça üreten yan sanayide önemli gelişmeler olmuştur. Sektör ürünleri tarım, taşımacılık, turizm gibi diğer önemli sektörlerin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Otomotiv sanayii gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de teknolojik gelişmenin temelini oluşturmaktadır. Ülkemizde bu sektör gerçek ve güvenilir vergi geliri sağlayan sektörlerin başında gelmektedir.

Otomotiv sektörü diğer sektörlerde rastlanmayan şekilde ana sanayii, yan sanayi yetkili bayi ve servisleri ile bir bütünlük içindedir. Bu bütünlük toplam kalite felsefesinin her alanda benimsenmesi ile hayata geçirilmektedir. Bu nedenle tüketicinin korunması ve ürün kalitesinin uluslar arası ölçeklere ulaşmasında önemli gelişmeler sağlanmıştır.

Sektörün en önemli gücü iyi yetiştirilmiş olan insan kaynağıdır. Bu insan kaynağını sürekli geliştirmek amacıyla tüm sektör kurumlarında son yıllarda yoğun eğitim çalışmaları devam etmektedir. Bu insan gücü sektörün teknolojik açıdan gelişmesinde büyük bir rol oynamaktadır.

Otomotiv sektörünün kuruluşundan bu yana tutarlı bir politika bulunmamakla birlikte, mevcut politikalar da sık sık değiştirilmektedir. Türkiye ile birlikte bu sanayi kurmaya başlayan ülkeler, istikrarlı ve tutarlı politikaları nedeniyle bizden daha ileri aşamalara ulaşmışlardır (Tezer, 2000:1506).

Ülke ekonomisinin gelişmesinde önemli bir yeri ve potansiyeli bulunan otomotiv sektörünün geleceği istikrarlı politikalarla desteklenmelidir. Sektör, Türkiye ekonomisi için bugün olduğu kadar gelecek açısından da önem taşımaktadır. Bu nedenle gelişmesi için her türlü engelin ortadan kaldırılması gerekir.

3.6.3 Gümrük Birliği'nin Tarım Sektörüne Etkileri

Bilindiği gibi Gümrük Birliği tarım ürünlerini kapsamamaktadır. Tarım ürünlerinin taraflar arasındaki serbest dolaşımı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin ortak tarım politikasına (OTP) uyum sağlamasından sonra gerçekleşecektir. Ancak Ankara Anlaşması'nın imzalanmasından Gümrük Birliği Kararı'nın yürürlüğe girdiği tarihe kadar geçen sürede Avrupa Birliği, Türkiye'ye bazı tavizlerde bulunmuştur. Bunun sonucunda Avrupa Birliği'ne yönelik Türk tarım ihracatının büyük bir kısmı tarife muafiyeti ve tarife indiriminden yararlanmaktadır (İKV, 2000:6).

6 Mart 1995 tarihinde Brüksel'de Ortaklık Konseyi Kararı'nın II. Kısmı tarım ürünlerine ilişkin düzenlemeleri kapsamaktadır. Kararın 22. maddesi Ortaklık Konseyinin, tarafların Katma Protokolün 32-35. maddelerinde ortaya konduğu üzere aralarında tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlamak amacıyla gerekli koşulların oluşturulması için ek bir sürenin gerekli olduğunu kaydetmektedir (Karakaş, 1996: 123).

6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) ile, tarafların tarım ürünleri ticaretinde birbirlerine tanıdıkları tercihli rejimleri, aşamalı olarak ve karşılıklı avantajlar yaratacak şekilde geliştirmeleri öngörülmüştür. Kararda Türkiye'nin politikasını, Ortak Tarım Politikası önlemlerini benimseyecek şekilde uyumlaştırması ve Topluluğun da tarım politikasındaki gelişmelerde Türk tarımının çıkarlarını gözönünde bulundurması öngörülmüştür. Daha sonra 30 ekim 1995 tarihinde gerçekleştirilen 37. Dönem Ortaklık Konseyi toplantısında da taraflar, tarım ürünlerinde karşılıklı tavizlerin sağlanmasına yönelik olarak Gümrük Birliği Kararının yürürlüğe girmesinden önce tamamlanacak şekilde, müzakerelerde ilerleme kaydedilmesi için çaba harcanması konusunda anlaşmışlardır.

Türkiye – AB Gümrük Birliği'nde klasik tarım ürünleri, Gümrük Birliği'nin dışında bırakılmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Anlaşmasının II sayılı ekinde yer alan ürünler, tarım ürünü olarak kabul edilmektedir. Bunlar, temel tarım ürünleri olarak adlandırılan ürünlerdir. GATT çerçevesinde, Armonize Sistem Mal Sınıflandırması'nın ilk 24 faslı tarım ürünü kabul edilmektedir. Fakat AB bu ürünlerin işlenmiş olanlarını işlenmiş tarım ürünleri olarak ayrı sınıflandırma ve vergilendirmeye tabi tutmuştur. Ayrıca nitelikleri itibariyle yine aynı fasıllarda yer alan bazı ürünler sanayi ürünleri gibi işlem görmekte ve özel bir korumaya tabi olmamaktadır. Temel tarım ürünleri, yukarıdaki istisnalar dışında kalan ve AB'nin Ortak Tarım Politikası çerçevesinde özel düzenlemelere konu olan ürünlerdir.

Gümrük Birliği ile, Türkiye ve AB arasında işlenmiş tarım ürünleri konusunda yeni bir rejim oluşturulmuştur. Bu bağlamda işlenmiş tarım ürünlerindeki tarım ve sanayi payları belirlenmiş ve toplam korumanın sanayi payına denk gelen kısmının AB'ne karşı sıfırlanması öngörülmüştür. Rejime göre AB, Türkiye'ye karşı daha önce sıfırlamadığı sanayi paylarındaki korumayı kaldıracaktır. Yeni rejim ile Türkiye, AB ülkelerine karşı sadece tarım payı uygularken, üçüncü ülkelere sanayi koruması olarak Topluluğun OGT'nin yanı sıra, Türkiye'nin mevcut koruması ve yerli fiyatlar esas alınarak hesaplanan ve AB ülkelerinden farklı olacak bir tarım payını yürürlüğe koyacaktır.

Özetle Türkiye, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile işlenmiş tarım ürünlerinde sanayi paylarındaki korumayı kabul etmiştir. Türkiye üçüncü ülkelere karşı AB'nin sanayi vergisini uygulayacaktır. Başka bir deyişle Gümrük Birliği, sanayi payında gerçekleştirilmiştir. Tarım payı için ise mevcut korumadan hareketle prensipte, temel ürünün dünya fiyatı ile iç piyasa fiyatı arasındaki farkını esas alan bir hesaplama sistemi benimsenmiştir (Karluk, 1998:565).

Tablo:19- GSMH- Sektörel Büyüme Hızları

Sektörler	1997	1998	1999	2000
Tarım	-2,2	9,3	-5,6	3,8
Sanayi	10,4	2,1	-5,1	5,6
Hizmetler	6,7	2,8	-3,9	6,5
GSMH	8,3	3,9	-6,1	6,3

Kaynak: DTM (2001). Başlıca Ekonomik Göstergeler, s.4

Tablo:20-Tarımın GSYİH İçindeki Payı(%)

Sektörler	1996	1997	1998	1999	2000
Tarım	15	14,6	13,3	13,9	13,5
Sanayi	28,4	28,4	29,2	28,9	29
Hizmetler	56,6	57	57,5	57,2	57,5

Kaynak: DTM (2001). Başlıca Ekonomik Göstergeler, s.4

Tablo 20’de görüldüğü gibi GSYİH içinde 1998 yılında %13,3 oranında bir paya sahip olan tarım sektöründe uygulanan politikanın amacı; artan nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesinin sağlanması, ihracatta mukayeseli üstünlüğe sahip olunan ürünlere ağırlık vererek verimliliğin artırılması, üreticilerin gelirlerinde istikrar sağlanması ve kamu kaynaklarının daha rasyonel bir şekilde kullanılabilmesidir. Tablo 19’da görüleceği gibi 1997 yılında %2 oranında küçülen tarım sektörü, 1998 yılında %7,6 büyümüştür. Tarım sektöründeki bu yüksek oranlı büyüme, başta hububat, meyve ve sebze sektörleri olmak üzere tarım sektörü genelinde gerçekleşen yüksek rekoltelerden kaynaklanmıştır.

1998 yılında destekleme alımları kapsamında ürün fiyatlarının belirlenmesinde 1998 yılı programında öngörülen hedefler dikkate alınmakla birlikte,

temel tarım ürünlerinde rekoltenin yüksek olması, destekleme kapsamında alınan ürün miktarının artmasına neden olmuştur. 1994 yılında başlatılan hububat, şeker pancarı ve tütün dışındaki ürünlerin destekleme alımları kapsamı dışında tutulması uygulamasına 1998 yılında da devam edilmiştir.

Tarım sektöründe üretici kesiminin temsil edilmesinde, üreticilere hizmet verilmesinde ve ürünlerin pazarlanmasında daha etkin rol oynamalarını sağlamak üzere 1997 yılında hazırlanmış olan Tarım Satış Kooperatifleri ve Üretici Birlikleri yasa taslakları TBMM'ye sunulamamıştır.

Türkiye'nin adaylık sürecinde tarım sektöründe yapması gerekli çalışmalar 15-16 Haziran 1998 yılında yapılan Cardiff Zirvesi'nde onaylanan "Türkiye İçin Avrupa Stratejisi Raporu"nda belirlenmiştir.

Birinci aşama, Komisyonun Türk makamlarına, piyasa ve sağlık kuruluşlarının çeşitli yönleri ile, yönetim için gerekli tüm araçlar ve kurumlarla ilgili başlıca hukuki belgelerin envanterini sağlamasını içermektedir. Türkiye ise, tarım politikasının anlaşılmasını sağlamak üzere Komisyon'a gerekli bilgileri verecektir. İkinci aşama, AB Ortak Tarım Politikası ile Türk tarım politikasının çeşitli yönleri hakkında görüşmeleri öngörecektir. Üçüncü aşamada, çeşitli sektörlerde, AB Ortak Tarım Politikası ile Türk tarım politikası arasındaki farklılıkların bir özeti hazırlanacaktır. Bu sürecin sonunda Türkiye'den AB'ye Topluluk müktesebatının benimsenmesine yönelik bir çalışma programı sunması istenecektir.

Strateji raporunda öngörülen üç aşamalı sürecin uygulanan tarım politikaları ve mevzuat hakkında karşılıklı bilgilenmeyi ve değerlendirmeyi içeren birinci aşaması 1998 yılı sonunda başlatılmıştır (DPT, 2000: 99).

Türkiye Avrupa Birliği ile olan ortak tarım politikasına uymak zorundadır. Bu uyum birliğin fiyat ve müdahale mekanizmalarına, birlik içi ticarete serbest dolaşım kurallarına, üçüncü ülkelerle ticaret mekanizmalarına ve rekabet finansman politikalarına uyumu kapsamaktadır. Bunun yanında Türkiye ortak tarım politikası

çerçevesinde alınan reformlara da uymak zorundadır. Ayrıca bitki ve hayvan sağlığı, gıda organik tarım gibi konular da ortak tarım politikası çerçevesinde yürütülecektir. Türkiye’de tarım kesiminin ve tüketicilerinin ortak tarım politikasından en az seviyede etkilenmesi için Avrupa Birliği’nden teknik yardım alınmalıdır. Tarımı destekleme politikaları ortak tarım politikasına uyum çerçevesinde yeniden ele alınarak Türkiye’nin şartlarına göre ayarlanmalıdır. Tarım ürünlerine ait politikalar Türkiye’nin dış ticaret dengesi üzerinde önemli bir yere sahiptir. Ortak tarım politikasına uyarken topluluğun fiyat mekanizmaları topluluk içi ticarete serbest dolaşım kuralları üçüncü ülkelerle ticaret mekanizmaları, rekabet ve finansman politikalarına dikkat etmek gerekecektir. Ayrıca bu çalışmalar bitki ve hayvan sağlığı gıda organik tarım gibi konularda yoğunlaştırılmalıdır. Patent ve telif hakları topluluk mevzuatına uyumlu hale getirilmelidir (Karluk, 1996a: 83-84).

Türkiye’nin Ortak Tarım Politikası koşulları ile birlikte Avrupa Birliği’ne girişi Türk tarımının ekonomik döngü ve pazarını önemli ölçüde değiştirecektir. Bu doğrultuda, Ortak Tarım Politikası’nın üretici, tüketici ve işleyici bazında Türk tarımına olabilecek etkisi, tarım alt sektörleri itibariyle ayrı ayrı irdelenmelidir. Gümrük Birliği ile tarımdaki ulusal yapı politikaları arasında oldukça hassas bir ilişki bulunmaktadır. Tarım ürünlerinde Gümrük Birliği’nin sağlanması tarım alt sektörleri itibariyle uzmanlaşmayı gerektirmektedir.

Avrupa Birliği’nin en karmaşık politikalarından biri olan Ortak Tarım Politikası’na Türkiye’nin, uzun vade de olsa uyum sağlama zorunluluğu bulunmaktadır. Bu çerçevede ağırlıklı olarak fiyat müdahaleleri ve girdi destekleri şeklinde uygulanan tarımsal destekleme politikalarının, Dünya Ticaret Örgütü kuralları ile Topluluk Ortak Tarım Politikasına uyum çalışması bağlamında yeniden gözden geçirilerek, sektörde kamunun payının azaltılması ve Topluluk üyesi ülkelere oranla önemli farklılıklar gösteren yapısal konulara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede özellikle ürün borsaları, tarım ürünleri sigorta sistemi ve stok idaresi gibi risk yönetimi araçlarının etkin bir şekilde uygulamaya konması sağlanmalıdır.

Türkiye’de tarım sektörü büyük ölçüde doğa koşullarının etkisi altındadır. Bu durum tarım ürünü kullanan gıda sektörünün gelişimi üzerinde de etki yapmaktadır. İşlenmiş tarım ürünleri alanında Türkiye’nin dışarıya açılabilmesinde standart ve kalitenin yanı sıra ürünlerin iç ve dış talebe göre çeşitlendirilmesi, ileri teknoloji kullanılması, alt yapı tesislerinin yeterli düzeye getirilmesi, ihracata dönük bir yapının benimsenmesi, istikrarlı bir fiyat politikası izlenmesi son derece önemlidir (Alagöz, ve Diğerleri, 1996: 83).

Tarımla ilgili bütün kuruluşların bir çatı altında toplanması, tarım politikalarının tek elden belirlenerek uygulanması, Bakanlık kuruluşlarının AB konularında yetişmiş yeterli sayıda personelle desteklenmesi ve mevcut personelin eğitilmesi gerekmektedir. Türkiye’nin dünya tarımındaki gelişmelere paralel olarak, tarımla ilgili devlet düzenlemelerini güncelleştirmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.

Bunların yanı sıra, AB’deki üretici birliklerine benzer yapıda üretici birliklerinin kurulması gerekmekte, AB’deki tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu (FEOGA) benzeri bir fonun kurulması müdahale kuruluşlarının belirlenerek geliştirilmesi, Türkiye’deki hayvan bitki sağlığı şartlarının AB ile karşılıklı ticarete konu olabilecek seviyeye çıkarılması ve tarımsal işletmelerin optimal büyüklüğe kavuşturulması gereklidir.

Türk tarım sektörünün geliştirilmesi yönünde önemli adımlardan biri de ürün borsalarının kurulmasıdır. Tarımsal üretimde kalite ve verimliliğin artması, çok taraflı dünya ticaret sistemine uyumun sağlanması, doğal kaynakların korunması, çevreyle uyumlu tarımsal alt yapının oluşturulması ile sürdürülebilir bir tarımsal kalkınmanın sağlanması ülke ekonomisi açısından da önem taşımaktadır.

Avrupa Birliği’ne üye ülkeler, tarımsal yapılarına göre farklı uyum süreçleri geçirmişlerdir. Tarım sektörleri gelişmiş olan ve alt yapı sorunları bulunmayan ülkeler, üyelikle birlikte Avrupa Birliği’nin Ortak Tarım Politikasına dahil edilmişlerdir. Tarım sektörleri yeterince gelişmemiş, tarım nüfusu yüksek ve alt yapı sorunları bulunan İspanya Portekiz ve Yunanistan gibi ülkeler, üyelikle birlikte

Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası'na uyum için 5-7 yıllık bir geçiş sürecine tabi tutulmuşlardır. Bu ülkeler bu süre içinde Avrupa Birliği'nin teknik ve mali imkanlarından yararlanmışlardır.

Avrupa Birliği'ne aday olarak kabul edilen ülkelere AB tarafından tarımsal alt yapılarının güçlendirilmesi için teknik ve mali yardımlar yapılmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin Helsinki Zirvesi'nde adaylığının kabul edilmesinden sonra tarımsal alt yapısının güçlendirilmesi için AB'nin teknik ve mali yardımında yararlanması beklenmektedir.

3.6.4 Gümrük Birliği'nin Demir-Çelik Sektörüne Etkileri

Türk Demir-Çelik sektörünün AB ile ilişkisi, Türkiye ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu arasında, 25 Temmuz 1996'da imzalanan ve 1 Ağustos itibariyle yürürlüğe giren, Serbest Ticaret Anlaşması şeklinde olmuştur. Avrupa Birliği gümrük vergilerini, bu anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren sıfırlayacak, Türkiye ise 132 kalem demir-çelik ürününde uygulayacağı gümrük vergilerini ilk yıl %50, izleyen iki yılda da %25'er olmak üzere toplam 3 yıl içinde kaldıracaktır (Öktem, 1996:181).

Böylece Türkiye, bu ürünlerin yerli üreticilerine bir uyum süresi tanımaktadır. Türkiye-AB AKÇT anlaşmasının hükümleri sadece Türk ve AB menşeli ürünler için geçerli olacaktır. Türkiye, AKÇT ürünleri ile ilgili rekabet ve devlet yardımı mevzuatını AB'ninkine uyduracaktır. Ancak Türkiye, demir çelik sektörü içindeki yeniden yapılanmaya ve uzun ürünlerden yassı ürünlere dönüşüme yönelik yatırımlara, istisnai olarak 5 yıl süre teşvik verebilecektir.

Bu anlaşma ile, Türkiye'nin AB dışındaki ülkelerle AKÇT ürünleri ticareti etkilenmeyecektir. Türkiye üçüncü ülkelere karşı, AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ni uygulama yükümlülüğünde değildir. Bu ülkelere karşı, gümrük vergisi ve eş etkili diğer önlemleri bağımsız olarak uygulamaya devam edecektir. Anlaşma uyarınca bir Ortak Komite kurulmuştur. Tarafların temsilcilerinden oluşacak bu komite, karşılıklı

görüş ve bilgi değişiminde bulunacak, tavsiyeler geliştirecek ve Anlaşmanın işlerliğini geliştirici görüşler verecektir (Karluk, 1998:584).

AKÇT ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmasının ardından yaklaşık beş yıllık bir süre geçmiş ve gümrük vergileri tamamen sıfırlanmıştır.

Tablo:21- Türkiye'nin Bölgelere Göre Demir-Çelik İhracatı

	1996		1997		1998		1999	
	Ton	1000 \$	Ton	1000 \$	Ton	1000 \$	Ton	1000 \$
Uzak Doğu	2.665.957	704.317	2.773.614	714.091	925.520	220.468	726.321	133.053
Orta Doğu	1.556.899	423.954	1.750.609	459.753	1.618.737	381.098	1.474.150	287.863
A.B.D	315.972	95.691	752.376	237.541	865.012	235.302	331.094	75.043
K. Afrika	734.421	213.731	422.647	120.399	970.410	231.774	460.829	95.523
BDT	7.946	3.666	2.076	1.594	5.765	2.392	646	336
AB	438.441	143.215	890.897	280.911	1.306.856	354.677	1.561.083	332.132
Diğerleri	211.631	69.857	304.773	93.601	352.507	98.887	572.236	57.650
TOPLAM	5.931.267	1.654.431	6.896.992	1.907.890	6.044.807	1.524.598	5.126.359	1.051.600

Kaynak: DPT (1999), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, s.151

Gümrük vergilerinin sıfırlanması, demir-çelik sektörünün AB pazarındaki rekabet gücünü olumlu etkilemiş ve tablo 21'den de anlaşılacağı gibi, AB ülkelerine yönelik demir-çelik ürünleri ihracatı, 1996 yılından sonra önemli ölçüde artmıştır. Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki demir çelik ürünleri ithalatı ise tablo 22'de görüldüğü gibi yıllar itibariyle azalmaktadır.

Tablo:22- Türkiye'nin Bölgelere Göre Demir-Çelik İthalatı

	1996		1997		1998		1999	
	Ton	1000 \$	Ton	1000 \$	Ton	1000 \$	Ton	1000 \$
Uzak Doğu	53.491	36.042	197.161	99.641	56.544	28.629	70.674	29.202
Orta Doğu	1.355	769	229	228	59	112	12.700	2.595
A.B.D	27.844	137.811	67.423	27.137	16.426	11.650	8.457	9.012
K. Afrika	0	0	20.052	4.533	6.363	1.288	1.100	159
BDT	2.918.982	777.076	2.972.803	725.077	2.457.822	615.506	1.746.657	315.506
AB	1.217.504	779.497	1.085.791	721.616	787.659	548.242	550.611	336.117
Diğerleri	704.750	87.734	860.982	257.179	830.794	265.465	642.844	177.707
TOPLAM	4.923.926	1.818.929	5.204.441	1.835.411	4.155.667	1.470.892	3.033.043	870.298

Kaynak: DPT (1999), Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, s.152

AB'ye yönelik ihracatta, özellikle Serbest Ticaret Anlaşması sonrasında görülen yüksek orandaki artış sonucu AB ülkelerinin itirazları ile karşılaşmıştır. Bu doğrultuda, 1999 yılında Türk firmalarının ihracatına karşı bir anti-damping soruşturması başlatılmıştır. Türkiye halen, gerek yassı madde mamulleri, gerek demir-çelik üretimi ile ilgili makine aksamı ve hurda demir açısından, AB'nin önemli pazarları arasında yer almaktadır.

Türkiye'nin AB ülkelerine yönelik ihracatı, Ortadoğu ve Körfez ülkeleri ile birlikte, toplam demir-çelik ürünleri ihracatında en yüksek paya sahip bulunmaktadır. AB'ye yönelik ihracatın, anti-damping soruşturmaları ve tarife dışı engellerle sınırlandırılmaması için, ihtiyaç duyulan çok yönlü devlet desteğinin sağlanması, Türk demir-çelik sektörü için büyük bir önem taşımaktadır (DPT, 2000:81).

3.7 GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI EKONOMİK GÖSTERGELER

Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'ne girilmesiyle Türk sanayiinin çökeceği, döviz rezervlerinin eriyeceği ve sonuçta Türkiye'nin döviz krizine gireceği öne sürülüyordu. Ancak Tablo 23'te de görüldüğü gibi 1996'dan 1997'ye Türkiye'de GSMH büyüme hızı %7.1 ve %8.3, imalat sanayi üretim artışı ise %7.5 ve %12.1 gibi bir artış göstermiştir. 1998 ve 1999 yıllarında bu oranlardaki düşüşün en önemli nedenlerinde birisi Dünya Ekonomik Krizi ile Rusya Federasyonu'nda ortaya çıkan ekonomik krizdir. Dolayısıyla ihracatımızda AB'nin payı 1996'da %49.6 iken 1999'da %53.9'a, 2000 yılında ise % 52.5'e ulaşmıştır.

Bu artışın önemli nedeni ise, Dünya Ekonomik Krizi ortamında Avrupa Birliği pazarının daha istikrarlı olduğudur. Nitekim 1999 yılında toplam ihracatımız %-1.4 gerilediği halde, Avrupa Birliği'ne olan ihracatımız %6.2 artmışken, Rusya dahil Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) yapılan ihracatımızda ise %-42.6 oranında bir düşüş olmuştur (Çarıkçı, 2001: 417).

Kişi başına düşen gelir rakamlarına bakıldığında, 1996 yılında 2928 \$ olan kişi başına gelir 1998 yılında 3247 \$'a yükselmiştir. 1999 yılında ise azalarak 2879

\$'a düştüğü görülmektedir. Bu düşüşünde en önemli nedeni 1999 yılında yaşanan deprem felaketi olmuştur.

Tablo:23- Türkiye’de Başlıca Ekonomik Göstergeler

	1996	1997	1998	1999	2000
GSMH (Milyar \$)	183.8	194.1	205.8	187.4	200
Kişi Başına Gelir (\$)	2928	3105	3247	2879	2986
Satın Alma Gücü ile KBG (\$)	5999	6463	6486	6326	6400
GSMH Büyüme Hızı (%)	7.3	8.3	3.8	-6.1	6.1
İmalat Sanayi (% Artış)	7.5	12.1	0.1	-5.0	5.6
Kapasite Kullanımı (%)	77.9	79.3	76.4	72.3	75.9
İhracat (% Artış)	6.9	13.0	2.4	-14.0	2.8
İthalat (% Artış)	19.7	11.4	-5.4	-11.4	32.7
İthalat (Milyar \$)	-43.6	-48.6	-45.9	-40.7	-54.0
İhracat (Milyar \$)	23.2	26.3	26.9	26.6	27.3
DIŞ TİCARET AÇIĞI (Milyar \$)	-20.4	-22.3	-19.0	-14.1	26.7
İhracat/İthalat (%)	54.1	54.0	58.7	65.3	50.9
Bavul Ticareti (Milyar \$)	8.8	5.9	3.7	2.3	3.0
İhracatımızda AB'nin Payı (%)	49.6	46.6	50.0	53.9	52.5
İthalatımızda AB'nin Payı (%)	53.0	51.2	52.5	52.6	48.9
Hizmet Gelirleri (Milyar \$)	18.7	25.3	32.3	20.3	27.5
Hizmet Giderleri (Milyar \$)	-11.0	-13.4	-15.3	-14.9	-15.0
CARI İŞLEMLER AÇIĞI (Milyar \$)	-2.4	-2.7	2.7	-1.4	-9.8
Doğrudan Yab. Ser.Yatırımları (Milyon \$)	612	554	573	138	112
Dış Borç Stoku (Milyar \$)	80.0	84.9	96.0	101.8	107.0
MB Döviz Rezervleri (Milyar \$)	16.2	18.7	19.7	23.8	19.6

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-01>, (10.5.2002) TCMB; EVDS

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin Türk dış ticareti üzerine meydana getireceği etkilerin ölçümü amacıyla oluşturulan modellerde istatistiksel yöntem olarak, çoklu regresyon yöntemi kullanılmıştır.

Zaman serisi verileri kullanılarak, değişkenler arasında katsayısı istatistiksel açıdan önemli olan bir regresyon denklemi bulunabilir. Her iki zaman serisi de durağan değilse o zaman sahte regresyon olabilir. Regresyonun gerçek bir ilişkiyi mi yoksa sahte bir ilişkiyi mi yansıttığı zaman serilerinde eş bütünleşim kavramı ile açıklanabilir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, serilerin durağan olup olmadıklarıdır. Durağan olmayan serilerin regresyonundan elde edilen t ve diğer test istatistikleri bilinen dağılımlara sahip değildirler. Aynı zamanda bu serilerde sahte regresyon sorunu da çıkabilir. Sahte regresyon iki veya daha fazla durağan olmayan seride gerçek bir ilişki olmamasına rağmen, istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki çıkmasıdır.

İki zaman serisi de trend dolayısıyla durağan olmayabilir, bu nedenle de aralarındaki ilişki trende bağlı olabilir. Fakat ikisi de aynı dereceden durağan iseler, o zaman iki seri arasında bir eşbütünleşim olduğu söylenebilir ve bu da regresyonun sahte olmadığının bir göstergesi sayılabilir.

Bir zaman serisinin durağan olup olmadığının veya kaçınıcı dereceden durağan olduğunun belirlenmesinde birim kök testinden yararlanılabilir.

Bu çalışmada, uygulama olarak önce aylık veriler kullanılarak Türkiye'de 1990-2000 yıllarında ithalat, döviz kuru, milli gelir ve enflasyon arasındaki ilişki, daha sonra yıllık bazda 1980-2000 yılları arasında Türkiye'nin AB'den ithalatı ile yine döviz kuru, milli gelir ve enflasyon arasındaki ilişki istatistiksel olarak

incelenmiştir. Bu değişkenler arasında bulunan ilişkinin ekonometrik modelle ifade edilmesi için regresyon analizi uygulanmıştır. Bu regresyonun sahte olup olmadığı ise birim kök testi ile açıklanmıştır.

4.1 ZAMAN SERİLERİNDE DURAĞANLIK KAVRAMI

Herhangi bir zaman serisinin bir stokastik (olasılıklı) ya da rassal (tesadüfi) süreç ile ortaya çıkmış olduğu düşünülebilir. Bu zaman serisi verileri bir örnek gibi işlem görür ve ana sürecin belli bir dönem için gerçekleşmiş durumudur. Nasıl bir ana kütleyle ilişkin varsayımlarda örneklem verisi kullanıyorsak, zaman serilerinde de geride yatan olasılıklı sürece ilişkin varsayımlar yapmak için de bu örneklemi kullanırız (Çolak, 2001:25).

Genel olarak, ortalaması ile varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç için durağandır denir. Bu söylemi açıklamak için Y_t bütün t değerleri için şu özellikleri taşıyan olasılıklı bir süreç olsun:

$$\text{Ortalama : } E(Y_t) = \mu$$

$$\text{Varyans : } Var(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2$$

$$\text{Ortak Varyans : } \gamma_k = E[(Y_t - \mu)(Y_{t+k} - \mu)]$$

Burada γ_k , k gecikme mesafesine bağlı olarak Y_t ile Y_{t+k} arasındaki ortak varyanstır. Y 'nin sıfır noktasını Y_t 'den Y_{t+m} 'ye kaydıracağımızı düşünelim. Eğer Y_t durağansa Y_{t+m} 'nin ortalaması, varyansı ve ortak varyansı Y_t 'ninkilerle aynı olmalıdır. Kısaca, eğer bir zaman serisi durağansa, ortalaması, varyansı ve çeşitli gecikmelerdeki ortak varyansı zamandan yani t 'den bağımsız olarak aynıdır. (Gujarati, 1999:713) Zaman serisi durağan değilse standart t testi geçerli değildir.

4.2 BİRİM KÖK (UNIT ROOT) TESTİ

Birim kök testi zaman serilerinin durağan olup olmadığını belirlemek için kullanılır. Zaman serilerinde birim kök durağan olmayan anlamına gelmektedir. Diğer bir anlatımla eğer bir zaman serisinde birim kök varsa o zaman serisi durağan değildir.

Önce şu modeli ele alalım.

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

Burada u_t , ortalaması sıfır, varyansı değişmeyen, ardışık bağımlı olmayan olasılıklı bir hata terimidir. Zaman serisi analizinde böyle bir hata terimi beyaz gürültü hata terimi diye adlandırılır. Eğer $\rho=1$ ise birim kök sorunu söz konusudur. İlişki,

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

şeklini alır ve Y_t serisi durağan değildir. Birim kökü belirlemek için ρ 'nun 1'e eşit olup olmadığını regresyon modelinde test etmemiz gerekir. Fakat regresyon modelinde katsayıların 0'a eşit olup olmadığını yani 0'dan farklı olup olmadığını test edebiliriz. Bu durumda ρ 'nun 1'e eşit olup olmadığını test etmek için $Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t$ ilişkisinden şu denklem elde edilebilir.

$$\Delta Y_t = (\rho - 1) Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

Burada $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$ dir.

$\delta = (\rho - 1)$ yazarsak, $\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t$ eşitliğini elde ederiz. Bu eşitlikte δ 'nın sıfıra eşit olup olmadığını test edersek ρ 'nun 1'e eşit olup olmadığını test etmiş oluruz. $\delta=0$ olduğunda,

$$\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1} = u_t \text{ dir.} \quad (4)$$

Buradan $\Delta Y_t = u_t$ serisi, yani birinci fark durağan olacaktır. Çünkü u_t serisi (beyaz gürültü) durağandır. Böylelikle orijinal bir serinin birinci farkı durağan ise bu seriye birinci dereceden durağan (birinci dereceden bütünleşmiş) denir ve $I(1)$ şeklinde gösterilir. Eğer bir seriyi durağan yapmak için iki defa fark almak gerekirse ikinci dereceden durağan (ikinci dereceden bütünleşmiş) denir, $I(2)$ şeklinde gösterilir. d defa fark almak gerekirse d 'ninci dereceden durağan (d 'ninci dereceden bütünleşmiş) denir ve $I(d)$ şeklinde gösterilir.

Bir serinin durağan olup olmadığını anlamak için birim kök testi şu şekilde yapılır. Hipotezimiz, $Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t$ eşitliğine göre;

$$H_0: \rho = 1, \Rightarrow \text{Durağan değil}$$

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \text{ eşitliğine göre;}$$

$$H_0: \delta = 0 \text{ olup, durağan olmama durumunu ifade eder.}$$

Bunun için uygulanan testin adı Dickey-Fuller'dır. Bu testin % 1, % 5 ve % 10 önemlilik düzeylerine göre kabul-red sınırları (kritik değerleri) MacKinnon tarafından yapılmış olan Monte Carlo simülasyonları'na göre hesaplanmıştır. Bu değerlere MacKinnon Kritik Değerleri denilmektedir (Çolak, 2001:26). Bilgisayar paket programı tarafından hesaplanan alışlagelmiş t istatistikleri bu hipotez testinde τ (tau) istatistiği ya da Dickey-Fuller test istatistiği diye adlandırılır. Dickey-Fuller test istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon Kritik Değerleri'nin mutlak değerinden küçükse H_0 hipotezi kabul edilir ve bu da serinin durağan olmadığını gösterir. Eğer Dickey-Fuller test istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon Kritik Değerleri'nin mutlak değerinden büyükse H_0 hipotezi red edilir ve bu da serinin durağan olduğunu gösterir.

Eğer serinin orijinal hali durağan değilse, serinin birinci farkı alınır ve tekrar Dickey-Fuller testi uygulanır. Bu da durağan değilse serinin ikinci farkı alınır ve tekrar Dickey-Fuller testi uygulanır. Bu işlem seri durağan hale gelinceye kadar

devam eder ve seri d'ninci farkında durağan hale geldiyse, o zaman serisi d'ninci dereceden durağandır ya da d'ninci dereceden bütünleşmiş denir.

Eğer iki zaman serisi arasında bir ilişkiden bahsediyorsak ve aralarında istatistiksel bakımdan anlamlı bir regresyon buluyorsak bu ilişkinin gerçek mi, yoksa sahte mi olduğunu anlamak için birim kök testi ile serilerin kaçınıcı dereceden durağan olduklarını saptamak gerekir. Eğer her iki seri de aynı dereceden durağan (bütünleşmiş) çıkıyorsa bu ilişki gerçek bir ilişkidir ve regresyon gerçektir denir. Bu serilere de eşbütünleşmiş seriler denir. Diğer bir anlatımla regresyonun gerçek olması için serilerin eş bütünleşmiş seriler (aynı dereceden durağan seriler) olması gerekir (Çolak, 2001:27).

Bu çalışmada geliştirilmiş Dickey-Fuller testi kullanılmıştır. Üç tür Dickey-Fuller testi vardır. Birincisinde sabit ve zaman eğilim değilim değişkeni yoktur. İkincisinde sabit, üçüncüsünde hem sabit hem de zaman eğilimi konulmuştur. Zaman serisinin değişim özelliğine bağlı olarak bunlardan birisi kullanılır.

Geliştirilmiş Dickey-Fuller testi;

$$H_0 : \delta = 0 \Rightarrow \text{durağan değil}$$

$$H_1 : \delta < 1 \Rightarrow \text{durağan}$$

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta \Delta Y_{t-i}$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta \Delta Y_{t-i} + u_t$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \partial t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta \Delta Y_{t-i} + u_t$$

Burada k gecikme sayısıdır. ΔY_{t-i} terimlerinin konulmasının nedeni bozucu terim u_t 'yi beyaz gürültü haline dönüştürmektir.

Bu çalışmada kullanılan veriler için yapılan birim kök testi sonuçları Tablo 24'te görüldüğü gibidir.

Tablo-24: Birim Kök Testi Sonuçları

	Düzy	Büyüme	t _{tablo}
İthalat (1990-2000)	-2,58	-6,60	-2,88
TEFE (1990-2000)	-1,29	-4,00	-2,88
Sanayi Üretim Endeksi (1990-2000)	-2,10	-5,64	-2,88
TERK (1990-2000)	-2,51	-5,49	-2,88
AB'den İthalat (1980-2000)	0,65	-5,26	-3,00
TEFE (1980-2000)	-0,30	3,90	-3,00
Sanayi Üretim Endeksi (1980-2000)	-2,13	-5,97	-3,00
TERK (1980-2000)	-2,56	-4,44	-3,00
D. OECD (1980-2000)	-2,47	-4,10	-3,00

Tablo 24'te de görüleceği gibi Türkiye'nin 1990-2000 dönemine ait aylık ithalat, tartılı efektif reel kur, sanayi üretim endeksi ve toptan eşya fiyat endeksi verileri ile 1980-2000 dönemine ait yıllık ithalat, tartılı efektif reel kur, sanayi üretim endeksi ve toptan eşya fiyat endeksi verileri için yapılan birim kök testleri sonucu bulunan t değerleri, t_{tablo} değerinden büyük çıkmıştır. Dolayısıyla seriler durağan değildir.

Serileri durağan hale getirmek için hepsi $\left(\frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_{t-1}} \right)$ şekline dönüştürülmüş ve yeniden birim kök testine tabi tutulmuştur. Tablo 24'te büyüme sütununda da görüldüğü gibi bu defa bulunan t değerleri t_{tablo} değerinden küçük çıkmıştır. Dolayısıyla serilerin durağan olduğu sonucuna varılmıştır.

4.3 KUKLA DEĞİŞKENLİ MODELLER

Regresyon analizlerinde, bağımlı değişken sadece gelir, üretim, fiyat, maliyet gibi iyi tanımlanmış değişkenlerden değil, cinsiyet, ırk, ten rengi, din, milliyet, savaş, deprem, grev gibi nitel değişkenlerden de etkilenir.

Bu tür nitel değişkenler genellikle, bir özelliğin ya da bir niteliğin varlığını ya da yokluğunu gösterdiklerinden, bu özellikleri sayısallaştırmanın bir yolu, 0 ya da 1 değerlerini alan yapay değişkenler oluşturmaktır. 0 özelliğin yokluğunu, 1 varlığını gösterebilir. Örneğin 1 bir kimsenin üniversite mezunu olduğunu, 0 üniversite mezunu olmadığını gösterebilir. Bu şekilde 0-1 değerlerini alan değişkenlere kukla değişkenler denir. Kukla değişkenlerin her zaman 0-1 değerlerini almaları gerekmez (Gujarati, 1999:500).

Kukla değişkenler regresyon modellerinde nicel değişkenler gibi kolayca kullanılabilirler. Bu çalışmada;

$$Y_i = \alpha + \beta D_i + u$$

Y_i = İthalat miktarı

$D_i = 1 \Rightarrow 1996$ ve sonrası

$= 0 \Rightarrow 1995$ ve öncesi

Burada amaç, 1996 öncesi ve sonrasını karşılaştırmaktır. Bu model, Türkiye'nin ithalatında Gümrük Birliği'nin etkisi olup olmadığını bulmaya yarayacaktır ki bu incelenirken milli gelir, döviz kuru, enflasyon dışındaki diğer değişkenlerin sabit olduğu varsayılmıştır.

Eğer $\beta = 0$ ise Gümrük Birliği'nin etkisinin olmadığı sonucuna varılır.

$\beta > 0$ ise Gümrük Birliği'nin ithalatı artırıcı,

$\beta < 0$ ise Gümrük Birliği'nin ithalatı azaltıcı etkisi olduğu sonucuna varılır.

Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin Türk dış ticareti üzerine meydana getireceği etkilerin ölçümü amacıyla oluşturulan modellerde istatistiksel yöntem olarak, çoklu regresyon yönteminin kullanılacağı belirtilmişti. Bu yöntem ile ilgili açıklamalar aşağıda verilmiştir.

4.3 ÇOKLU REGRESYON YÖNTEMİ

Regresyon analizi bir tahmin etme yöntemidir. Başka bir deyişle regresyon; bilinenlerden hareketle bilinmeyen durumların tahmin edilmesinde kullanılan bir yöntemdir. Öncelikle, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit edip, daha sonra kurulan regresyon modeli çerçevesinde bağımsız değişkendeki herhangi bir değişikliğin bağımlı değişkende meydana getireceği değişikliği tahmin etmeyi sağlar. Burada önemli olan, model parametrelerinin tahmininde kullanılacak veri adetini ve dönemini, hatayı en aza indirebilecek şekilde tespit etmek ve matematiksel modeli bağımlı ve bağımsız değişken veya değişkenler arasındaki ilişkiyi en anlamlı biçimde yansıtacak şekilde kurmaktır (Korum, 1995:319).

İstatistik teorisinde çoklu regresyon ilişkisinin en genel gösteriş şekli;

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} + \dots + \beta_k X_{ik} + u_i \quad (i = 1, 2, 3, \dots, n)$$

Bu ilişkide her parametre için ilgili bir değişkenin varolduğu görülür.

Bu fonksiyonel ilişki matris cebri notasyonu ile;

$$Y = X\beta + u$$

şeklinde yazılabilir. Ana kütle ile ilgili gözlem sayısı her değişken için N'dir. u ; hata terimini ifade eder. Hata terimleri ortalaması sıfır standart sapması σ olan normal dağılıma sahip terimlerdir.

X_k , k tane bağımsız değişkeni ifade eder. Y ise bağımlı değişkendir. Modelde β ile gösterilen terimler, bilinmeyen parametrelerdir. β_0 sabit terimdir ve bütün X'ler sıfır olduğunda bağımlı değişken Y'nin alacağı değeri gösterir. $\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_k$ regresyon katsayıları, çoklu regresyon analizinde X'lerin verilen değerleri için Y'nin beklenen değerinin veya ortalamasını ifade eder.

4.4 PARAMETRELERİN TAHMİNİ

Regresyon modelinde yer alan parametrelerin tahmininde en küçük kareler, maksimum benzerlikler gibi farklı yöntemler kullanılır. Bütün yöntemlerle aynı sonuç elde edileceğinden burada yalnızca en küçük kareler yönteminden söz edilecektir.

En küçük kareler yöntemi, basit doğrusal, çoklu regresyon modellerinin çözümlenmesinde kullanıldığı gibi, çok denklemlili ekonometrik modellerin çözümünde de kullanılan bir yöntemdir.

Kurulan regresyon modellerinde gözlemler, anakütle gözlem değerlerinden herhangi bir şekilde alınmış gözlemler olduğunu düşünürsek, aldığımız gözlem değerlerinden başka aynı sayıda olan fakat farklı olasılıklarla çok daha fazla gözlem alınabilmektedir. Kurulan regresyon modeli ilgilenilen problemle ilgili örnek olarak alınmış gözlem değerleri kullanılarak hesaplanmaya çalışılır. Bu nedenle kurulan modeldeki değerler tahmini değerler olacaktır. Tahmin edilmeye çalışılan bağımlı değişken (Y) ve bağımsız değişken katsayıları şapka olarak gösterilerek, tahmini regresyon denklemi yazılmaktadır. Şapka olarak gösterilen ve tahmin olarak adlandırılan katsayıların gerçek katsayılara en yakın şekilde hesaplanması için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bunlardan birisi "En Küçük Kareler Yöntemi" olarak isimlendirilen yöntemdir.

En küçük kareler yöntemi; bağımlı değişkenin gözlem ve tahmini değerleri arasındaki farkı en aza indirebilen bir tekniktir. Bu yöntemin temeli, gözlem değerleri arasından öyle bir doğru geçsin ki bu gözlem noktalarının doğruya uzaklıkları en küçük değeri versin (Kılıçbay, 1980, 25-28).

Kurulan regresyon modeli, $Y = a + bX$ ise

Regresyon tahmini modeli, $\hat{Y} = \hat{a} + \hat{b}X$

Tahmin modelindeki katsayıların hesaplanması ve katsayılarının anakütleyi iyi yansıtıp yansıtmadığı, yani güvenliliğinin sınanması işlemleri sırasıyla gerçekleştirilecektir. Regresyon analizi uygulamalarında, kurulan ekonometrik modeldeki bağımsız değişken veya değişkenlerin bağımlı değişkeni ne oranda etkilediğine katsayılar dahilinde bakılır. Regresyon analizi için kurulan modelde, bağımlı ve bağımsız değişkenin yanısıra hata terimi olarak isimlendirilen değişken yer almaktadır. Hata teriminin modele alınma nedenlerinden bahsederek;

- Seçilen değişkenler Y ve X'ler hatalı sayıda alınmış örnekler olabilir,
- Modele alınan Y ve X değişkenleri yapılan araştırmalarda yanlış ölçülmüş olabilir,
- İster basit regresyon, ister çoklu regresyon modeline bakılıyor olsun, kurulacak modelde bağımlı değişkene (sonuç değişkeni), etki eden model dışında da bağımsız değişkenler (sebebe değişkenleri) olabilir. Hisse senedinin fiyatını bağımlı, faiz oranlarını bağımsız değişken olarak alır, basit doğrusal regresyon modeli kurarsak, hisse senedinin fiyatını etkileyen sermaye artırımları ve temettü ödemeleri, ekonomi ile ilgili haberler vs. başka unsurlar da vardır.

Bu unsurlar genel olarak u_i hata terimi olarak alınır, minimum olması beklenir. Hata terimini minimum yapan yöntem en küçük kareler yöntemi olup, bu yöntem katsayı değerlerinin hesaplanmasında kullanılmaktadır.

4.4.1 Çoklu Regresyonda Kullanımı

Çoklu regresyon modelinde bağımsız değişkeni açıklayan birden fazla bağımlı değişken modelde yer almaktadır. Ekonomik modeller, genellikle birden fazla sebebin sonucu olarak gelişen olaylardır.

Çoklu regresyon modelleri en küçük kareler yöntemi kullanılarak çözümlenebilmektedir. Kurulan çoklu regresyon modeli genel olarak aşağıdaki gibi kurulmaktadır.

$$Y = a + bX_1 + cX_2 + \dots + zX_k + u_i$$

İki bağımsız değişkeni içeren modelin en küçük kareler yöntemi ile çözümü,

$$Y = a + bX_1 + cX_2 + u_i$$

Kurulan çoklu regresyon modeli de basit doğrusal regresyonda olduğu gibi tahmini denklem kurularak hesaplanmaktadır.

$\hat{Y}$, u_i hata terimi olmadan aşağıdaki şekilde yazılabilir.

$$\hat{Y} = \hat{a} + \hat{b} X_1 + \hat{c} X_2$$

$$\hat{u}_i = Y - \hat{Y}$$

olmaktadır.

4.5 KESTİRİLEN PARAMETRELERİN ANLAMLILIK SINAMALARI

Ekonometride ana kütleden alınan bir örnek gözlenip olaya ilişkin verilerle regresyon denklemi tahmin edilir. İstatistik tümevarımda bu tahminlerin isabet derecesi büyük önem taşır. Tahminlerin gerçeğe yakınlığının belirlenmesinde F ve t testi gibi testlerin yanı sıra, modeldeki değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini ölçen korelasyon katsayısı da tahminlerin isabet derecesini belirlemede kullanılır.

Regresyon analizinde tahminlerin güvenilirliğinin sınanmasında kullanılan ve kendi çalışmamda kullandığım testler t ve F testleridir. t testi regresyon analizinde parametre ya da parametrelerin açıklanan değişken üzerinde etkili olup olmadığını belirli bir önemlilik derecesinde yapılmasında kullanılan istatistiksel bir testtir. Regresyon analizinde F testi ise, birden fazla bağımsız değişkenin bağımlı değişken

üzerinde etkili olup olmadığını anlamak için uygulanabilir. F testi ile bağımlı değişken olan Y'nin bağımsız değişkenlerle doğrusal olarak bağımlı olup olmadığı sınanabilir. Ancak F testi sonucunda Y ile bağımsız değişkenler arasında ilişki olduğu sonucuna varılmasına rağmen, bu ilişkinin hangi değişkenden kaynaklandığını belirtmez (Gujarati, 1999:250).

4.6 MODELLERİN TANIMLANMASI VE İNCELENECEK DEĞİŞKENLERİN BELİRLENMESİ

Burada, öncelikle ticaret blokları belirlenecek, daha sonra kullanılacak analitik yöntem ile Türkiye'nin genel bir ithalat talep fonksiyonu oluşturulacaktır.

4.6.1 Ticaret Bloklarının Tanımlanması

Ticaret bloklarının belirlenmesinde, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının yayınladığı bültenlerde yer alan Türkiye'nin ticaret yaptığı ülke sınıflaması esas alınmıştır. Ülkelerin coğrafi yakınlıkları ve Türkiye ile olan ticari ilişkileri dikkate alınarak 2 adet ticaret bloku oluşturulmuş ve ayrıca Türkiye'nin toplam ticaret hacmi de ayrı ticaret bloku olarak analize dahil edilmiştir. 1 ve 2 numaralı ticaret blokları için gözlem dönemi olarak veri sınırlaması nedeniyle, 1981-2000 dönemi alınmış, 3 numaralı ticaret bloku için ise 1990-2000 dönemi gözlem dönemi olarak alınmış ve aylık veriler kullanılmıştır. Oluşturulan ticaret blokları şunlardır;

1. Avrupa Birliği ülkeleri ticaret bloku,
2. Diğer OECD ülkelerinin yer aldığı ticaret bloku,
3. Türkiye'nin toplam ithalatının yer aldığı ticaret bloku

4.6.2 Modeller İçin Teorik Çerçeve

Ekonomik entegrasyon teorisi, Gümrük Birliği gibi bir ekonomik entegrasyona katılan ülkenin maruz kalacağı ekonomik etkilerin öncelikle ülkenin ithalatında ortaya çıkacağını ortaya koymuştur. (Ertürk, 1993:11)

Dışa açık bir ekonominin ithalat fonksiyonunun ampirik ölçümünde uluslararası iktisat teorisindeki genel uygulama, talep edilen ithal malını, gelir ve fiyat değişkenleri ile ilişkilendirmektedir.

En basit şekliyle bir ülkenin t zamanındaki ithalat talep miktarı aşağıdaki şekilde ifade edilebilir;

$$M_t = f(Y_t, P_t)$$

Burada M_t , t zamanında talep edilen ithal malı miktarını, Y_t ülkenin milli gelir düzeyini ve P_t ise ithal edilen malın fiyatını ifade eder. Bu değişkenler arasındaki ilişki şu şekildedir. Ülkenin milli gelir düzeyi arttıkça, harcamalarda da bir artış olur. Harcamalardaki artışın bir bölümü de dış ülkelerin ürettikleri mal ve hizmetlere yönelebilir ve böylece ithalat talebi artar. Bu nedenle M_t ile Y_t arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. (Parasız, 1996:85) İthal edilen malın fiyatının artması ise talep edilen mal miktarını azaltır. Bu nedenle M_t ile P_t arasında ters yönlü bir ilişki vardır.

Bu şekilde ifade edilen ithalat talep fonksiyonuna E_t gibi bir değişken ekleyerek genişletmek mümkündür. E_t değişkeni fiyat ve gelir değişkenleri dışında kalan ve ithalat talep miktarının tespitinde önemli olduğu varsayılan diğer faktörleri içerir. Ayrıca ithalatı etkileyen önemli faktörlerden biri olarak döviz kuru da fonksiyona dahil edilmiştir.

Bu fonksiyonun ölçülebilmesi için ekonometrik olarak ifade edilmesi gerekir. Dolayısıyla;

$$M_t = a_0 + a_1 Y_t + a_2 P_t + a_3 D_t + a_4 E_t + u_t$$

fonksiyonu ekonometrik olarak tahmin edilecektir. Bu çalışmada;

Y_t : Türkiye'nin milli geliri

P_t : Fiyatlar

D_t : Döviz Kuru

E_t : Gümrük Birliği kararlarının Türkiye'nin özellikle dış ticaretinde birtakım değişikliklere yol açtığı düşünülerek, E_t bu değişmeyi ölçmek amacıyla kukla değişken olarak fonksiyona alınmıştır.

1980-2000 tahmin dönemi içinde, Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği tarih 1996 yılı olduğundan, E_t kukla değişkenine 1996 yılına kadar 0, 1996 yılından sonra ise 1 değerleri verilmiştir.

Ekonometrik olarak tahmin edilen ithalat talep denklemi aşağıdaki gibidir.
(Tercan,1998:136)

$$M_t = a_0 + a_1 Y_t + a_2 P_t + a_3 D_t + a_4 E_t + u_t$$

Burada;

M_t : Reel ithalat miktarı

Y_t : Sanayi üretim endeksi

P_t : Toptan eşya fiyatları endeksi

D_t : Tartılı efektif reel kur

E_t : 1990-1995 dönemi için; 0

1996-2000 dönemi için; 1 alınmıştır.

u_t : Hata terimi

Ayrıca Avrupa Birliği'nden ve D. OECD ülkelerinden yapılan ithalat için 1980-2000 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. Dolayısıyla bu dönem için kukla değişken E_t ;

Et : 1980-1995 dönemi için; 0

1996-2000 dönemi için; 1

olarak alınmıştır.

Bu ithalat fonksiyonu ile, çoklu regresyon tahminlemesine gidilmiştir. Eldeki verilerle sağlıklı bir regresyon yapabilmek için veriler öncelikle birim kök testine tabi tutulmuştur. Ayrıca tahmin edilen parametrelerin istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla t ve F testlerinden yararlanılmıştır.

4.7 ANALİZ SONUÇLARININ YORUMLANMASI

Tablo 25'te regresyon analizinden elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Genel ithalat (1990-2000) rakamları aylık olarak, AB'den ve D. OECD ülkelerinden yapılan ithalat (1980-2000) rakamları ise yıllık olarak alınmıştır. İthalat fonksiyonunda aylık veriler kullanılmış ve milli gelir, döviz kuru ve fiyatlardaki değişimin ithalatımız üzerindeki etkileri araştırılmaya çalışılmıştır.

Tablo 25'te katsayılara baktığımızda, ithalatı sadece gelirin etkilediği görülmektedir. Gelir katsayısı beklendiği gibi pozitif çıkmıştır. Buna göre gelir arttıkça gerek genel ithalat gerekse AB'den ve D. OECD ülkelerinden yapılan ithalat da artmaktadır. Enflasyon katsayıları ise negatif çıkmıştır. Buna göre enflasyon artışı ithalatı olumsuz etkilemekte, enflasyonun yükseldiği dönemlerde ithalat azalmaktadır. Döviz kuru katsayısı ise genel ithalat için negatif çıkmıştır. Dolayısıyla döviz kurundaki artışlar genel ithalatta azalmaya yol açmaktadır.

Tablo 25'te parantez içindeki değerler t testi değerlerini göstermektedir. Regresyon analizinde t değerleri 2'den ne kadar büyükse, bağımsız değişkenle bağımlı değişken arasında o kadar anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Genel ithalata ilişkin analiz sonuçları incelendiğinde tabloda görüldüğü gibi milli gelirin t değeri 4,88 iken diğer bağımsız değişkenlerin t değerleri 2'den küçük çıkmıştır. Dolayısıyla sadece milli gelirin ithalat üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır. E'nin

t değeri anlamsız olduğundan Gümrük Birliği'nin ithalat üzerinde etkisinin olmadığı söylenebilir.

Tablo:25 Regresyon Analizi Sonuçları

	Genel İthalat (1990-2000)	AB'den İthalat (1980-2000)	D.OECD'den İthalat (1980-2000)
Y_t	1,054 (4,88)	1,064 (2,74)	0,919 (2,50)
P_t	-0,009 (-1,43)	-0,058 (-0,50)	-0,076 (-0,69)
D_t	-1,115 (-1,45)	1,687 (2,37)	1,779 (2,65)
E_t	0,013 (0,35)	-0,132 (-1,45)	-0,165 (-1,93)
F	7,09	2,95	3,30
p	3,43E-05	0,055	0,039
R^2	0,18	0,44	0,46
Ayarlı R^2	0,15	0,29	0,32
Durbin Watson	2,68	2,04	3,02

Türkiye-AB ithalat fonksiyonuna ait analiz sonuçları incelendiğinde ise, döviz kuru ve milli gelirin t değerlerinin 2'den büyük olduğu, buna karşılık kukla değişken ve döviz kuruna ait t değerlerinin 2'den küçük olduğu görülmektedir. Türkiye ve diğer OECD ülkeleri arasındaki ithalat fonksiyonuna ait regresyon analizi sonuçları da Tablo'25'te görülmektedir. Bu analiz sonucunda da milli gelir ve döviz kuru değişkenlerinin t değerleri 2'den büyük, diğer bağımsız değişkenlerin t değerleri 2'den küçüktür. Her iki analizde de E'nin t değeri negatiftir fakat anlamlı bir ilişki yoktur.

Genel ithalat modeli için F değeri 7 ve bunun p değeri 0,00003 çıkmıştır. p değeri ne kadar küçük olursa analizin anlam düzeyi o kadar artar. Dolayısıyla bu modelin anlamlı olduğu görülmektedir. AB ve D. OECD için genel sınamanın F değerleri sırasıyla 2,95 ve 3,30, bunların p değerleri ise 0,055 ve 0,039 çıkmıştır. Genel ithalattaki kadar olmasa da modellerin anlamlı olduğu görülmektedir.

Genel ithalat modeli için R^2 değeri 0,18 çıkmıştır. R^2 değerinin 0,18 olması, bağımsız değişkenler olan milli gelir, enflasyon ve döviz kurunun bağımlı değişken olan ithalatı %18 oranında açıkladığını göstermektedir. R^2 değerinin düşük olması bağımsız değişkenlerin ithalattaki değişimleri fazla açıklamadığını göstermektedir.

AB'den yapılan ithalat modeli için R^2 değeri 0,44 çıkmıştır. Dolayısıyla bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni %44 oranında açıklamaktadır. R^2 değerinin düşük olması milli gelir, enflasyon ve döviz kurundaki değişimlerin Türkiye'nin AB'den yaptığı ithalattaki değişimleri fazla açıklamadığını göstermektedir.

D. OECD ülkelerinden yapılan ithalat modeli için R^2 değeri 0,46 çıkmıştır. Bu, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni %46 oranında açıkladığını göstermektedir. Bu modelde de R^2 düşüktür. Dolayısıyla R^2 değerinin düşük olması bağımsız değişkenlerin Türkiye'nin D. OECD ülkelerinden yaptığı ithalattaki değişimleri fazla açıklamadığını göstermektedir.

Ayrıca bu çalışmada, ardışık bağımlılık olup olmadığını bulmak için Durbin-Watson d sınamasına da yer verilmiştir. Ardışık bağımlılık yoksa d'nin 2 civarında olması beklenir. Genel ithalat modeli için d istatistiği;

$$d = 2 - 2p$$

$$d = 2 - 2 \cdot (-0,34)$$

$$d = 2,68$$

bulunmuştur. AB'den yapılan ithalat için d istatistiği;

$$d = 2 - 2 \cdot (-0,02)$$

$d = 2,04$ bulunmuştur. D.OECD ülkelerinden yapılan ithalat için d istatistiği;

$$d = 2 - 2 \cdot (-0,51)$$

$$d = 3,02 \text{ bulunmuştur.}$$

Tahmin edilen ekonometrik modelin olumsuz yanı, açıklayıcı değişkenlerin etkisini, ithalat üzerinde aynı dönem içerisinde gösterdiği varsayımdır. Bu nedenle bu çalışmada ayrıca bir de dinamik modelleme yapılmıştır. Bağımsız değişkenler olan döviz kuru, milli gelir ve enflasyonun, bağımlı değişken olan ithalata etkisinin hangi dönemlerde ortaya çıktığını görmek için, açıklayıcı değişkenlerin gecikmeli halleri de denkleme dahil edilmiştir. Sonuçlar Tablo 26'da görüldüğü gibidir.

Tablo 26'da parantez içindeki değerler t değerlerini göstermektedir. Tablo'da görüldüğü gibi, 2 gecikme dönemi alındığında, milli gelir, döviz kuru ve enflasyondaki değişimlerin, ithalatı ancak 2 dönem sonra etkilediği görülüyor. R^2 %41, F değeri 8,44 çıkmıştır. Ayrıca p değerinin çok düşük bir değer çıkması analizin anlam düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Durbin-Watson d istatistiği ise;

$$d = 2 - 2 \cdot (-0,28)$$

$$d = 2,56 \text{ çıkmıştır.}$$

Benzer şekilde 3 gecikme dönemi alındığında R^2 %46, F değeri ise 7,65 çıkmıştır. R^2 değerinin %46 olması, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin 3 dönem sonra ortaya çıktığını %46 oranında açıkladığını göstermektedir. Tabloda görüldüğü gibi p değerinin oldukça düşük bir değer çıkması analizin anlamlılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Durbin-Watson d istatistiği

$$d = 2 - 2 \cdot (-0,12)$$

$$d = 2,24 \text{ çıkmıştır.}$$

Gecikme dönemi olarak 4 dönem alındığında ise F değeri 7,58, R^2 ise %52 çıkmıştır. Görüldüğü gibi bu değer, %41 ve %46'dan büyüktür. Dolayısıyla bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde 2. ve 3. gecikme dönemlerine göre 4 dönem sonra daha etkili olduğu söylenebilir. Burada da p değeri yine oldukça düşük bir değerdir. Durbin-Watson d istatistiği ise;

$$d = 2 - 2 \cdot (-0,8)$$

$d = 2,16$ çıkmıştır.

Tablo:26- Dinamik Analiz Sonuçları

	Genel İthalat (2 Gecikme Dönemi)	Genel İthalat (3 Gecikme Dönemi)	Genel İthalat (4 Gecikme Dönemi)
Y_t	-0,176 (-1,18)	-0,207 (-1,36)	-0,244 (-1,55)
Y_{t-1}	-0,191 (-1,15)	-0,264 (-1,65)	-0,045 (-0,26)
Y_{t-2}	0,977 (6,42)	0,842 (5,18)	0,966 (6,04)
Y_{t-3}		-0,173 (-1,16)	-0,091 (-0,54)
Y_{t-4}			0,136 (0,87)
P_t	-0,001 (-0,24)	-0,003 (-0,69)	-0,001 (-0,36)
P_{t-1}	0,007 (1,63)	0,007 (1,61)	0,009 (1,97)
P_{t-2}	-0,014 (-3,32)	-0,015 (-3,48)	-0,015 (-3,57)
P_{t-3}		0,005 (1,20)	-0,001 (-0,35)
P_{t-4}			0,015 (3,34)
D_t	0,475 (0,92)	0,781 (1,52)	0,432 (0,85)
D_{t-1}	1,315 (2,54)	1,095 (2,20)	1,684 (3,26)
D_{t-2}	-1,367 (-2,72)	-1,622 (-3,25)	-1,762 (-3,63)
D_{t-3}		1,035 (1,97)	0,356 (0,64)
D_{t-4}			0,74 (1,43)
E_t	-0,015 (-0,62)	-0,009 (-0,40)	-0,009 (-0,42)
F	8,44	7,65	7,58
P	2,82E-10	9,75E-11	9,59E-12
R^2	0,41	0,46	0,52
Ayarlı R^2	0,36	0,40	0,45
Durbin Watson	2,56	2,24	2,16

Katsayıların toplamına bakıldığında, enflasyonun toplam etkisinin 0 olduğu, buna karşılık döviz kuru ve milli gelirin toplam etkisinin 0 olamayabileceği görülmektedir.

Sonuç olarak 1996 öncesi ve 1996 sonrası arasında fark bulunamamaktadır.

SONUÇ

Günümüzde yaşanan hızlı ve önemli ekonomik gelişmeler yanında bilgi ve iletişim teknolojileri, dünyamızı küçültürken, ulusal devletler yerine uluslararası düzeyde bütünleşen topluluk ve kutuplaşmaları da beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler, ulusal sınırların ayırıcılık niteliğinin azaldığı, ulusların daha kapsamlı entegrasyonlar içinde bütünleşmeye yöneldiğini göstermektedir. İşte bu ekonomik entegrasyonların en önemlisi, Avrupa Birliği olmuştur.

Bilindiği gibi, Avrupa Birliği'nin çekirdeğini Gümrük Birliği oluşturmaktadır. Buna göre üye devletler aralarında Roma Antlaşmasıyla malların giriş ve çıkışlarıyla ilgili olarak uyguladıkları gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını kaldırmayı taahhüt etmişlerdir. Bunun yerine ortak gümrük tarifesi ve ortak ticaret politikası yürürlüğe koymuşlardır. Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliğine dayalı bir ortaklık kurulmasını içeren anlaşma 1963 yılında imzalanmıştır. Hazırlık ve geçiş dönemleri Türkiye'deki ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle 1.1.1996 yılına kadar uzamıştır. Bu tarihten itibaren bütün engeller aşılıp Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne katılması kararlaştırılmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği ise sosyal, siyasal ve ekonomik nedenlerden dolayı askıya alınmıştır.

Gümrük Birliği'nin resmen tamamlandığı tarihten önce, Türk kamuoyunu meşgul eden iki temel ekonomik endişe bulunmaktaydı:

- Üçüncü ülkeler aleyhine yüksek oranlı bir ticaret sapması olasılığı,
- Türk ekonomisi üzerinde ciddi boyutlu bir olumsuz ekonomik şok tehlikesi ve Türk firmalarının buna dayanma kapasitesi.

Beş yıldan bu yana işlemekte olan Gümrük Birliği çerçevesinde yukarıda sözü edilen endişe doğurucu sonuçların ortaya çıkmadığı sonucuna varılmış, tam

tersine son gelişmeler Gümrük Birliği'nin potansiyel olumlu etkilerinin geniş kapsamlı olduğunu doğrulamıştır.

İlk olarak, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında tamamlanan Gümrük Birliği Türk ticaret sistemindeki serbestleşme sürecine yeni bir ivme kazandırarak, uzun vadeli ve kapsamlı değişiklikler yapılmasına neden olmuştur. Türkiye, Gümrük Birliği'ni uygulamak için ticaret politikası ve rekabet ile fikri mülkiyet hakları gibi bağlantılı alanlarda kapsamlı reformlar gerçekleştirmiştir. Hartler ve Laird'in (1999) çalışmasında ifade edildiği gibi, söz konusu reformlar Türk ticaret politikasını Avrupa Birliği'nin ticaret politikasına bağlamış; bu hususun yarattığı olumlu ticari koşullar ise sadece Avrupa Birliği için değil, üçüncü ülkeler için de faydalı sonuçlar yaratmıştır.

Bu olumlu etkinin yanı sıra, Gümrük Birliği üçüncü ülkeler aleyhine bir ticaret sapmasına da neden olmamıştır. İlk dört yılı içeren veriler herhangi bir ticaret sapmasına işaret etmemektedir. Gümrük Birliği'nden önce de dış ticaretinin önemli bir kısmını Avrupa Birliği ile yapan Türkiye'nin bu durumunda bir değişiklik olmamış, üçüncü ülkelerle olan ticaretinde de önemli bir farklılık gözlenmemiştir.

Gümrük Birliği tamamlanmadan önce Türk kamuoyunda tartışılan endişelerden ikincisi konusunda da Türk ekonomisinin beş yıl süresince herhangi bir olumsuzluk yaşamadığının belirtilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte kısa dönemde Gümrük Birliği'nin etkileri düşük olmuştur.

Bu nedenle, bu tez çalışmasında, Dünya ticaretindeki bloklaşma ve liberalleşme çabaları da dikkate alınarak, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile gerçekleştirdiği Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticareti üzerinde oluşturduğu etkiler regresyon analizi yapılarak ekonometrik olarak tahmin edilmeye çalışılmıştır. Analizde, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin genel ithalatı, Avrupa Birliği'nden ithalatı ve Diğer OECD ülkelerinden yaptığı ithalat üzerinde etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Ekonometrik analizde varılan genel sonuçlara göre Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin genel ithalatı, Avrupa Birliği ülkelerinden yaptığı ithalat ve

diğer OECD ülkelerinden yaptığı ithalat üzerinde fazla bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Ayrıca Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi üzerinde ne gibi etkiler yarattığını görebilmek amacıyla, Gümrük Birliği'nin başlıca dört sektör üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. İlk olarak tekstil sektörünü ele alırsak; toplam tekstil ve konfeksiyon ihracatı içinde AB'nin %60 olan payı bu pazara bağımlılık yaratmış, GB sonrasında AB'de yaşanan Maastricht kriterlerine uyum kaynaklı durgunluk sektörde beklenen ihracat artışının gerçekleşmesini engellemiştir. GB ile birlikte sektörde doğrudan teşviklerin yeterli olmaması nedeniyle sorunlar yaşanmaktadır. AB'de sektörün GATT'a uyumlu teşviklerle desteklenmesi de Türk tekstil ve hazır giyim sektörünü rekabet açısından olumsuz etkilemektedir. Gümrük Birliği'nin tarım sektörü üzerindeki etkilerine gelince, GB tarım ürünlerini kapsamamaktadır. Tarım ürünlerinin taraflar arasındaki serbest dolaşımı, Türkiye'nin AB'nin Ortak Tarım Politikasına (OTP) uyum sağlamasından sonra gerçekleşecektir. Türkiye'nin Ortak Tarım Politikası koşulları ile birlikte AB'ne girişi Türk tarımının ekonomik döngü ve pazarını önemli ölçüde değiştirecektir. GB ile tarımdaki ulusal yapı politikaları arasında oldukça hassas bir ilişki bulunmaktadır. Tarım ürünlerinde GB'nin sağlanması tarım alt sektörleri itibariyle uzmanlaşmayı gerektirmektedir.

Gümrük Birliği'nin otomotiv sanayi üzerindeki etkileri şu şekilde özetlenebilir; GB sonrasında ithalat önemli ölçüde, Doğu Bloğu ülkelerinden AB ülkelerine kaymıştır. Uzak Doğu ülkeleri ise ithalat içindeki konumlarını korumuştur. Otomotiv yan sanayi ise GB'den olumsuz etkilenmiştir. Bunun nedeni ise otomobil ithalatındaki artışın yanı sıra yerli otomotiv sanayinin ülkeye giren ithal otolarla rekabet edebilmek için yeni modellere geçmesi ve yeni modelleri ithal girdi kullanarak üretmesidir. GB'nin demir-çelik sektörü üzerindeki etkilerine gelince, Türk demir-çelik sektörünün AB ile ilişkisi, Türkiye ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu arasında 1996'da imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması şeklinde olmuştur. AKÇT ile serbest ticaret anlaşması imzalanmasının ardından beş yıllık bir süre geçmiş ve gümrük vergileri sıfırlanmıştır. Gümrük vergilerinin sıfırlanması, demir

çelik sektörünün AB pazarındaki rekabet gücünü olumlu etkilemiş ve AB ülkelerine yönelik demir çelik ihracatı 1996 yılından sonra önemli ölçüde artmıştır.

Gümrük Birliği'nin Türk ticaret ve rekabet politikalarının Avrupa Birliği ile uyumunu öngörmesi ve Avrupa Birliği'nin rekabet ve ticaret kurallarının çok büyük bir bölümünün Türkiye'yi de kapsamasını sağlaması nedeniyle Türk ekonomisinde kapsamlı kurumsal değişiklikler meydana getirecektir. Birçok alanda ve özellikle rekabet kuralları ile fikri mülkiyet haklarının korunması alanlarındaki Türk mevzuatının iyileştirilmesi neticesinde, Türkiye'de ekonomik faaliyetlerin gelişebilmesi için daha uygun bir mevzuat çerçevesi oluşacaktır.

1996 yılında tamamlanan ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde yürütülen Gümrük Birliği'ni bir ekonomik işbirliği modeli olarak ele alıp ne Türkiye-AB ilişkileri sürecinden ne de ulusal ve uluslararası gelişmelerden ayrı değerlendirmek ve bu sürece karşılık gelen tüm ekonomik sorunları Gümrük Birliği'ne bağlamak mümkün değildir. Gümrük Birliği'nin tamamlanmasını takiben geçen süreçte, gerek Türkiye ekonomisinde gerek dünya ekonomilerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dinamik süreçte Gümrük Birliği'nin ihracat, yabancı yatırımlar, istihdam, üretim hacmi üzerinde etkiler yaratacak tek değişken, bu kapsamda dış ticaret açığının ve ticari işbirliğinin ek kaynağı olarak ele alınması bilimsellikten uzak bir değerlendirme olacaktır.

Gümrük Birliği'nin uzun dönemde ortaya çıkması beklenen potansiyel faydaları oldukça fazladır. Ancak, herhangi bir entegrasyon planının başarılı olabilmesi için, öngörülebilir bir gelecek için ek bir yatırım olasılığını da beraberinde getirmesi ve oluşturulan birlik içerisindeki faydaların geniş ve hakça paylaşımının sağlanması gerekmektedir. Bu çerçevede, Gümrük Birliği'nin tarafları olarak hem Türkiye'nin hem Avrupa Birliği'nin ortak çıkarları görebilmeleri, sıkı bir işbirliği içinde olmaları ve yakın bir gelecekte ekonomik ve kurumsal entegrasyonlarını tamamlamaları gerekmektedir.

Makroekonomik seviyede ise, çok daha büyük bir pazarın parçası olmak, dünyada meydana gelebilecek olumsuz gelişmelerden Türk ekonomisinin daha az etkilenmesini sağlayacaktır. Avrupa Birliği ile tamamlanan Gümrük Birliği'nin bir parçası olmak, aynı zamanda Türkiye için istikrarlı ve büyüyen bir makroekonomik ortam yaratarak, makroekonomik sorunlarını çözmesine yardımcı olacak uygun dış koşulları da sağlamaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin durumu iyileştikçe Gümrük Birliği nedeniyle doğrudan yabancı yatırım girişlerinde artış kaydedilecek ve bu da üretim tekniklerinin modernizasyonunu sağlayarak know how girişine yol açacaktır. Sonuç olarak tüm bu gelişmeler Türkiye'nin globalizasyon sürecinde daha aktif bir rol oynamasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Akın, Besim. (1990). “Dış Ticaretimizin Genel Bir Değerlendirilmesi” **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1-2, İstanbul, 50-70

Alagöz, Aylin ve Diğerleri. (1996). “GB Çerçevesinde AB ve Türkiye’de İşlenmiş Tarım Ürünleri” İKV Yayını, No:142, 25-40

Alpar, Cem-Akın, Ebru Fezal. (1996). “GB ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Etkileri” Ankara Eğitim Merkezi, 109-120

Avcıkurt, Cevdet. (1996). “Gümrük Birliği ve KOBİ’ler” **Standart Dergisi**, Nisan 1996, 30-45

Avrupa Birliğinde Gümrük Birliği (1978). Avrupa Topluluğu Basın ve Enformasyon Bürosu Yayınları, Ankara 1978

Bakkal, Süreyya. (1999). GB sürecinde Türkiye’nin Dış Ticaret Dengesine İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Berksoy, Taner. (1990). Türkiye’de 1980-1989 Döneminde İhracatın Gelişmesi, Ürün ve Pazar Yapısı, İTO Yayını, İstanbul

Çarıkçı, Emin. (2001). **GB, Türkiye-AB Ekonomik İlişkileri ve Alternatif Politikalar**. Mustafa Kahramanyol (Derl.), Türkiye-AB İlişkileri (332-345), Ankara

Çimen, Ahmet. (1996). **Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri**, Ankara

Çolak, Ertuğrul. (2001). “Zaman Serilerinde Eşbütünleşim (Cointegration)”

(Erişim:www.kho.edu.tr/yayinlar/bilimdergisi/bilimder/doc/2001-2/3-bilder.DOC,24-32 10/7/2002)

D. Greenaway, W. Morgan and P. Wright. (2002). "Trade liberalisation and growth in developing countries." **Journal of Development Economics** 67

De Santis, R.A. (1998). The Impact of a Customs Union with the EU on Turkey's Welfare, Employment and Income Distribution: An AGE Model with Alternative Labor Market Structures, University of Warwick, mimeo

Demir, Osman-Teymur, Yusuf. (1998). "GB'nin İlk İki yılı Değerlendirmesi" **Dış Ticaret Dergisi**, Ekim 1998, Sayı:11, 1-14

Demirel, Vedat. (1998). Ekonomik Entegrasyonun Politik Harmonizasyonu, Gümrük Birlikleri Teori ve Tatbikatı, Araştırma Planlama Koordinasyon Kurulu Yayınları, Ankara 1998

DİE (1990). 1990 Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara

DİE (1998a). Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri İzleme Projesi. İstanbul İli İmalat Sanayi İşyerleri Anketi Sonuçları, Ankara

DİE (1998b). Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri İzleme Projesi. Kocaeli İli İmalat Sanayi İşyerleri Anketi Sonuçları, Ankara, DİE

Doğan, Muammer. (1995). **İşletme Ekonomisi ve Yönetimi**, Genişletilmiş Yeni Baskı, İzmir

DPT (1999). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

DPT (1950-2001). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

(Erişim:<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-01>, 10.5.2002)

DPT (2000a). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No:2545, Ankara

DPT (2000b). Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri, Özel İhtisas Komisyonu Raporu Ankara

- DTM (1999). **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 4. Baskı, Ankara
- DTM (2001). Başlıca Ekonomik Göstergeler, Temmuz 2001, Ankara
- DTM (2001). Dış Ticaret Bülteni, Ocak-Mart 2001, Ankara
- DTM (2002). "AB ile Gümrük Birliği Çerçevesinde Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü" (Erişim:<http://www.dtm.gov.tr/ab/tekstil/gumtexnot.htm>, 1-12, 12.5.2002)
- DTM (2003). "Türkiye-AB İlişkileri" (Erişim:www.foreigntrade.gov.tr/ab/AB/genişleme/gensleme.htm)
- Ege, Ayşe., Aşar, Ufuk., Eğitim, Şule. (1995). "AB ile GB Muhtemel Etkileri, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler", KOSGEB Yayını, 70-95
- Ege, Ayşe., Aşar, Ufuk., Eğitim, Şule. (1996). "AB ve Gümrük Birliği ve Küçük ve Orta Boy İşletmeler" **GB Sürecinde Türkiye Dergisi**, Gümrük Birliği Özel Sayısı, Ağustos-Eylül 1996, 109-119
- Ekin, Nusret. (1993). Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de Bir İstihdam Politikası Olarak Küçük Ölçekli İşyerlerinin Teşviki, İTO Yayınları, No:34, 45-60
- Ertürk, Emin. (1993). **Ekonomik Entegresyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegresyonlar**, 1. Baskı, Bursa,
- Ertürk, Emin. (1998). **İktisadi Birleşmeler Teorisi**, 2. Baskı, Alfa Basım Yayın, İstanbul
- Erzan, R., and A. Filiztekin. (1997). "Competitiveness of Turkish Smes in the Customs Union" *European Economic Review*, 41, 881-892
- Esin, Arif. (1993). "500 Günden Daha Önemli ..." , **Capital**, Sayı: 3 , Mayıs 1993
- Friedrich Ebert Vakfı (1997). Türkiye'nin AB'ye GB ile Katılımı, İstanbul

Gujarati, Damodar. (1999). **Temel Ekonometri**, Çev. Şenesen Ümit ve Gülay Günlük, Literatür Yayıncılık, Birinci Basım, Ekim 1999

Güngör, Haluk. (1995). "Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin Dış Ticaretimize Muhtemel Etkileri" **Türk Dış Ticaret Dergisi**, Ağustos-Eylül 1995, 30-48

Greenway, D., Morgan, W., and Wright, P. (2002). *Applied Methods for Trade Policy Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge

Harrison, G.W., T.F. Rutherford and D.G. Tarr. (1993). "Trade Reform in the Partially Liberalized Economy of Turkey" *The World Bank Economic Review*, 7(2), 191-217

Harrison, G.W., T.F. Rutherford and D.G. Tarr. (1996). "Economic Implications for Turkey of a Customs Union" *World Bank Policy Research Papers*, no: 1599

Hartler, C., and Laird, S. (1999). The EU Model and Turkey. A Case for Thanksgiving, *Journal of World Trade*. vol:33. no:3., 147-165

İKV (2000).Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisine Etkileri, İlk Dört Yılın Ekonometrik Analizi, İKV:159, İstanbul,

İSO (1997). Türkiye Ekonomisi 1997, İSO Yayını, No:1997-2

İTO (1998). Aylık Ekonomik Veriler, İTO Yayınları, Ocak 1998

Karakaş, Eser. (1996). "GB Karşısında Türk Tarım Sektörünün Durumu" **GB Sürecinde Türkiye Dergisi**, Gümrük Birliği Özel Sayısı, 123-127

Karluk, Rıdvan. (1996a). "GB'nin Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri" **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi**, Gümrük Birliği Özel Sayısı, 74-88

Karluk, Rıdvan. (1996b). **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul Yayınları, İstanbul

Karluk, Rıdvan. (1998). **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, Beta Basım, İstanbul

Kasap, Coşkun Gülay. (1999). “Türkiye’deki Kobi’ler ve GB Bariyerleri” **Uludağ Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Cilt 17, Sayı1-2, 75-96

Kılıçbay, Ahmet. (1980). **Ekonometrinin Temelleri**, İ.Ü. Yayını, No: 2701, İstanbul

Köse, Haşim. (1996). **Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Bir Hesaplanabilir Genel Denge Modeli Çalışması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Krueger, A., Aktan, O., Dohlman, P., Özden, C., Whalley, J. (1995). **Industrial and Fiscal Impact on Turkey of a Customs Union with the European Union**, DPT Raporu

Mercenier, J. and E. Yeldan, (1997). “On Turkey’s Trade Policy: Is a Customs Union with Europe Enough?” **European Economic Review**, No.41

Odabaş, Ali. (1995). “AB Bariyerleri ve Çevre” **Standart Dergisi**, Çevre Özel Sayısı, Haziran 1995, 111-123

Öktem, Mutlu. (1996). “Gümrük Birliği Karşısında Demir-Çelik Sektörü ve Diğer Sektörlerimiz”, **GB Sürecinde Türkiye Dergisi**, Gümrük Birliği Özel Sayısı, 180-185

Pakdemirli, Ekrem. (1991). **Ekonomimizin 1923’ten 1990’a Sayısal Görünümü**, Milliyet Yayınları, İstanbul

Palas, Ahmet-Oğuzkurt, Bülent. (1997). **Small and Medium-Sized Manufacturing Industry Establishment in Turkey**, İstanbul.

Parasız, İlker. (1996). **Makro Ekonomi**, 6. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1996

Sayan, S. and N. Demir. (1998). "Measuring the Degree of Block Interdependence Between Agriculture and Non-Agriculture Sectors in Turkey" **Applied Economics Letters**, 5, 329-332

Seyidoğlu, Halil. (1999). **Uluslararası İktisat**, 13. Baskı, İstanbul

Soğuk, Handan (2001). GB'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri, (Erişim:<http://www.ikv.org.tr/değerlendirmeler/değerlendirmeler.html>)

Şahinöz, Ahmet. (1998). **Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz**, Turhan Kitabevi I. Basım Ekim 1998

Tercan, Ahmet. (1998). Türkiye – AT Gümrük Birliği Sürecinin Türk Dış Ticareti Üzerindeki Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir

Tezer, Ercan. (1996). "GB Kapsamında Türkiye'deki Otomotiv Sanayii'nin Değerlendirilmesine Yönelik Saptamalar" **GB Sürecinde Türkiye Dergisi**, Gümrük Birliği Özel Sayısı, 128-144

Tezer, Ercan. (2000). "Türkiye'deki Otomotiv Sanayi" **Yeni Türkiye Dergisi**, 2000/36, 1497-1506

TOBB (1991). **İktisadi Rapor**, Ankara

Togan, S., (1997). "Opening up the Turkish Economy in the Context of the Customs Union with EU", **Journal of Economic Integration**, 12(2), 157-179

Tunca, Zafer. (1996) "Gümrük Birliği Karşısında Türk Sanayinin Rekabet Gücü" **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, 102-115

TCMB, EVDS (Erişim:<http://www.tcmb.gov.tr> 7.2.2002)

UN, World Investment Report 2000

Uyar, Süleyman. (2000). “Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi”, **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:19, 57-62

Vakıfbank (1994). Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri Vakıfbank Araştırma Dizisi No:1, Ankara

Viner, Jacob. (1957). International Trade and Economic Development, Oxford University Pres, London, 90-110

Yaşa, Memduh. (1982). **İktisat Maliye Politika**, Nur Ofset Matbaası, İstanbul

Yaşar, Ertuğ. (1996). “GB ve Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü” **GB Sürecinde Türkiye Dergisi**, Gümrük Birliği Özel Sayısı, 145-179